

glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

1-2 / 2002

An IX. Nr. 33-34

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

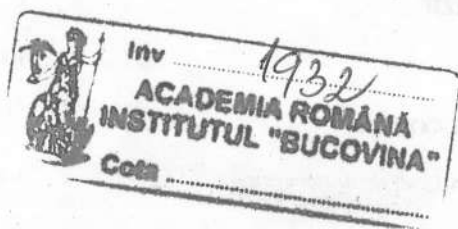
GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2002, Nr. 1-2
Anul IX. Nr. 33-34

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. univ. dr. Mircea Angheliescu (București),
acad. Radu Grigorovici (București), Ștefan Hostiuc (Cernăuți),
prof. univ. dr. Mihai Iacobescu (Suceava), dr. Zigu Ornea,
prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie Suceveanu
(Chișinău), acad. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, dr. Ilie Luceac, Vasile Tărățeanu.

SUMAR

DIN ISTORIA NEAMULUI

- Ștefan Ștefănescu**, *Mihai Viteazul și epoca sa* 5

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Ilie Luceac**, *Intellectualii români din Bucovina între diplomația austro-ungară și cea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea* 12
- Vasile Șandru**, *Relațiile româno-ucrainene: scurtă privire asupra istoriei Ucrainei* 19
- Harieta Mareci**, *„Europenism și regionalism”. Debutul unei polemici între „Idea europeană” și „Junimea literară”* 40
- Florin Pintescu**, *Considerații preliminare și date statistice privind potențialul și rolul județului Suceava în dezvoltarea Euroregiunii „Prutul de Sus”* 47

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

- Pavel Țugui**, *Compozitorul și muzicologul bucovinean Liviu Rusu* 54

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Mirela-Ana Voicu**, *Scritorii bucovineni pe meleaguri dobrogene* 89

POEZIE

- Mihai Sultana Nicol**, *Versuri* 100

ARHIVA BUCOVINEI

- Ion Filipciuc**, *Mircea Eliade și prudența oricărui gest de ajutor reciproc* 108

CERCETĂRI SOCIOLINGVISTICE

- Gheorghe Jernovei, Eugen Jernovei**, *Limba română vorbită în regiunea Transcarpatia, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)* 114

CĂRȚI, REVISTE, CONFERINȚE

- Florin Pintescu**, *Recenzie la cartea: Ilie Luceac, Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta – Timișoara, 2000, 364 p. (7 anexe și 12 foto) 121

CONTENTS

FROM THE PEOPLE'S HISTORY

Ștefan Ștefănescu, <i>Michael the Brave and his epoch</i>	5
--	---

BUKOVINA – HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES

Ilie Luceac, <i>Romanian Intellectuals in Bukovina between Austrian-Hungarian and Romanian diplomacies at the end of the nineteenth century</i>	12
Vasile Șandru, <i>Romanian-Ukrainian Relations: a Short Presentation of Ukraine's History</i> . . . 19	
Harieta Mareci, „Europeanism and Regionalism“. <i>The Debut of the Dispute between the „European Idea“ and the „Junimea Literară“</i>	40
Florin Pintescu, <i>Preliminary Opinions and Statistical Data Regarding the Potentialities and the Role of the Suceava County in the Development of the „Upper Prut“ Euro-Region</i> . . . 47	

BUKOVINEAN PERSONALITIES

Pavel Țugui, <i>Liviu Rusu – A Bukovinian Composer and Musicologist</i>	54
--	----

LITERARY THEORY, CRITICISM AND HISTORY

Mirela-Ana Voicu, <i>Bukovinian Writers on Dobruđgian Land</i>	89
---	----

POETRY

Mihai Sultana Vicol, <i>Poems</i>	100
--	-----

BUKOVINA'S ARCHIVE

Ion Filipciuc, <i>Mircea Eliade and the Prudence of any Gesture of Mutual Help</i>	108
---	-----

SOCIAL-LINGUISTIC RESEARCH

Gheorghe Jernovei, Eugen Jernovei, <i>The Romanian Language Spoken in the Trans-Carpathian region, Ukraine (a Demographic and Linguistic Study)</i>	114
--	-----

BOOKS. REVIEWS. LECTURES

Florin Pintescu, A Review on Ilie Luceac's Book, <i>The Hurmuzaki Family: Between Ideal and Accomplishment (A History of the Romanian Culture in Bukovina in the Second Half of the Twentieth Century)</i>, The „Alexandru cel Bun“ Publishing House – Cernowitz, The „Augusta“ Publishing House – Timișoara, 2000, 364 p. (7 annexes and 12 photos)	121
---	-----

Din istoria neamului

MIHAI VITEAZUL ȘI EPOCA SA

Acad. Ștefan Ștefănescu

București

Secolul al XVI-lea a fost în toate domeniile activității omenești – economic, politic, intelectual, religios, moral și artistic – un „secol al înnoirilor”.

În plan demografic s-au făcut observații de natură doctrinară, care anunțau epoca modernă. Niccòlo Machiavelli, Francesco Guiceardini, Jean Bodin, Thomas Morus au exprimat idei cu privire la creșterea numărului populației și la însușirile pe care aceasta ar trebui să le aibă pentru a asigura prosperitatea statului și pentru a întări, pe o bază cât mai largă, puterea suveranului. În concepția lor interesul statului dictează politica demografică.

În plan economic, regimul bazat pe stăpânirea funciară tindea să fie înlocuit în Apusul Europei cu un regim întemeiat pe credit și pe bani. Creșterea stocului de metale prețioase, aduse din Lumea Nouă, a dinamizat economia de schimb, a dus la creșterea producției și a antrenat ridicarea prețurilor la mărfurile introduse în circuitul comercial. Și în Țările Române, mai ales spre sfârșitul secolului al XVI-lea, se constată o creștere a schimbului. În izvoare sunt menționate, în mai mare măsură ca până atunci, tranzacțiunile în bani. Stăpânii laici și ecleziastici, ca și domnia, au ajuns să dispună de mari averi în bani.

Ca urmare a dezvoltării economiei de schimb, în izvoarele istorice se menționează tot mai des vânzări și cumpărări de pământ arabil pe bani, precum și fenomenul de *zalogire* pe bani a moșiilor, ca și *practica dobânzii*, în general de 20%. Fără a fi încă un fenomen de permanență, este amintită în documente și munca salariată, fapt ce își găsește expresia în folosirea termenilor de *naemnic* (angajat cu leafă) și *simbrie*.

În privința *transformărilor sociale*, nobilimea – deși continua să-și păstreze, în Apusul Europei, preeminența socială – pierdea din supremația politică și economică. În Țările Române, ca de altfel în toată Europa de la est de Elba, slaba dezvoltare a orașelor și extinderea valorificării domeniilor pe calea clăcii a dus la legarea de glie a țăranilor, a menținut, în mare măsură, atotputernicia politică și economică a nobilimii, a boierimii.

Schimbări importante s-au produs în secolul al XVI-lea pe plan politic. Cele două instituții universale ale evului mediu, *Papalitatea* și *Imperiul*, și-au pierdut din prestigiu și putere.

Secolul al XVI-lea a cunoscut apariția *monarhiilor absolute* și nașterea *doctrinei absolutismului*. Autoritatea monarhului a crescut în urma a trei factori: *impozitul permanent*, *armata permanentă* și *înmulțirea dregătorilor regali*.

Ca doctrinari ai absolutismului s-au impus Niccòlo Machiavelli – considerat un Leonardo da Vinci al vieții publice –, Jean Bodin, Hugo Grotius. Enunțând prin-

ciplul de *suveranitate monarhică*, fără Uniune și fără control, ca și obligația pentru locuitorii de a se supune; ideologii absolutismului au întrezărit *pericolul identificării absolutismului cu tirania*. Ei țineau să atragă atenția asupra opoziției fundamentale dintre *monarh* și *tiran*, opoziție care fusese afirmată de Platon, Xenofon, Aristotel, Sf. Toma d'Aquino. După Aristotel, *regele* este cel care asigură și apără echilibrul social, protejează pe stăpâni de lăcomia supușilor și pe aceștia de opresiunea bogăților; *tiranul*, din contră, urmărește intreresele personale în detrimentul tuturor. *Tiran* este – după Platon – cel care are obrăznicia să facă într-o cetate, într-un stat ceea ce vrea.

S-au făcut auzite în secolul al XVI-lea îndemnuri de ridicare împotriva tiraniei și a tiranilor, preconizându-se *tiranicidul*. Este de observat faptul că prin felul în care își exercitau puterea – urmând exemplul despotismului oriental, întruchipat în sultanii otomani – unii dintre domnitorii români, printre aceștia și Mihai Viteazul, erau asemănați în izvoarele istorice, interne și externe, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea cu *tiranii*, iar guvernarea lor cu o *tiranie*.

Progrese însemnate a cunoscut în secolul al XVI-lea *diplomația*, arta confruntării cu armele inteligenței și tactului. S-au organizat *serviciile diplomatice*, instrumente ale politicii externe. Până atunci numai Papalitatea și Veneția aveau agenți diplomați în capitalele diferitelor state. Odată cu secolul al XVI-lea s-au înființat *reprezentanțe diplomatice permanente*, cărora li s-au adăugat *misiuni extraordinare*, s-a stabilit ierarhia diplomatică. Au fost introduse formule de *corespondență diplomatică* și s-au pus bazele *ceremonialului diplomatic*. A fost definit *statutul ambasadorului* și teoretizat modul de a-și culege informațiile.

În rândul diplomaților se aflau diplomați de carieră, dar și aventurieri, care slujeau pe cel care plătea mai mult, oameni fără patrie și fără conștiință.

Mihai Viteazul, în diplomația practică, s-a bazat pe experiența diplomatică românească, sintetizată în *învățăturile lui Neagoe*, care valorifica și diplomația bizantină, și a ținut, totodată, seama de diplomația europeană a vremii, fie ea în expresie italiană, venețiană sau papală, habsburgică, otomană, polonă sau rusă, spaniolă, engleză și franceză.

Partizan al principiului *cea mai bună armă de apărare este atacul*, Mihai Viteazul a desfășurat o vastă activitate diplomatică. El practica diplomația activă, care presupunea informație promptă și sigură. Trăsăturile diplomației românești, ridicată la rang de artă de Mihai Viteazul, au fost, în funcție de împrejurări și interlocutori: măiestria, energia, spiritul creator, ofensiva, flexibilitatea, imaginația, curajul, devotamentul pentru interesele românești și ale Ligii Sfinte, ca și ale Europei în întregul ei.

Domnul român a apelat la toată gama de mijloace diplomatice: tratative, solii, alianțe. A recrutat oameni capabili pentru misiuni diplomatice din rândul românilor, sașilor, polonilor, maghiarilor, raguzanilor, grecilor, elvețienilor și ciprioților. Printre aceștia s-au numărat Grigore Balogh, Ștefan Petnehazy, Ioan Bernarâffi, Gh. Racz, Hector și Giovanni Muralto, log. Pantazi, Dimo Celebi, Nicolo di Luca Lovicali, Dionisie Rali Paleologul, Ioan Székely, Petre Grigorovici Armeanul, Hector Vassi, sasul Schunkabung, raguzanii Zlatarie, Marco Giovanni, Luciano Pernica, Radu și Stroe Buzescu, Danciul vornicul (tatăl lui Matei Basarab), Luca, episcopul de Buzău, marele ban Mihalcea Caragea, Stoichiță Rioșeanu din Strâmba, Mina Zugravul, Ioan Darahi, Aga Leca, Giovanni de Martini Poli, Carlo Magno, Teodosie Rudeanu.

Capitala Țării Românești a devenit unul din centrele diplomatice europene importante. Solii domnului român plecau din București și Târgoviște pentru a

ajunge la Alba Iulia, Iași, Suceava, Constantinopol, Adrianopol, Cracovia, Varșovia, Kiev, Moscova, Praga, Viena, Veneția, în Crimeea și în alte locuri.

Și dacă valoarea unei personalități politice se judecă și după valoarea personalităților contemporane lor, cu care a tratat sau s-a confruntat, amintesc că Mihai Viteazul a trimis soli și a purtat tratative cu monarhi puternici ca Rudolf al II-lea, împăratul romano-german, Sigismund al III-lea Vasa, regele Poloniei, sultanii Murad al II-lea și Mehmed al III-lea, principii Transilvaniei Sigismund și Andrei Bathory, Boris Gudunov, țarul Rusiei, Ghazii Ghirai, hanul tătarilor din Crimeea, papa Clement al VIII-lea, cu mitropolitul de Târnovo Dionisie Rally, cu ambasadorii regelui Spaniei și cu alți oameni politici importanți ai vremii. Pentru prima dată în domnia lui, un ambasador al Angliei a fost trimis în Țara Românească în misiune diplomatică.

Mihai Viteazul a folosit cu măiestrie dreptul de reprezentare, de negociere și de a încheia tratate, drept izvorât din faptul că țara a reușit să-și păstreze organizarea statală proprie.

Domnul român, aflat în contact cu mediile politice și culturale pe care le frecventase înainte de a ajunge pe tron, și-a asigurat o pregătire intelectuală, care-l făcea receptiv la *noul*, pe diverse planuri, care se manifesta în lumea europeană: înțelegea limba diplomației vremii, limba italiană; cunoștea limbile greacă și turcă. Instrucțiunile date de el solilor erau scrise în românește și ele afirmau drepturile poporului român în marea comuniune a libertății și independenței europene.

Odată cu creșterea rolului diplomației au apărut noțiuni noi politico-diplomatice: *echilibrul politic, frontieră, frontiere naturale* ale unui stat (munți, fluvii, mări), definirea *raportului dintre unitatea lingvistică și frontierele naturale*, preconizându-se *suprapunerea granițelor statale peste cele etnice*. Regele Franței, Henric al IV-lea Bourbon, spunea reprezentanților unei provincii recent incluse între granițele regatului său: „Deoarece dumneavoastră vorbiți franțuzește din naștere, este firesc să fiți supuși regelui Franței. Eu sunt cu totul de acord că limba spaniolă aparține spaniolilor și limba germană germanilor, dar toate regiunile unde se vorbește franțuzește trebuie să fie ale mele“.

Noțiunea de *patrie* a pătruns tot mai mult în secolul al XVI-lea în vocabularul politic; a fost teoretizat *dreptul declarării războiului și al încheierii păcii*. Alianțele au început să exprime mai puțin afinități religioase și tot mai mult interese politice. În 1536 Franța lui Francisc I și Imperiul Otoman al lui Soliman Magnificul au stabilit relații diplomatice la nivel de ambasade. Alianța dintre Paris și Istanbul a favorizat pătrunderea oștilor otomane spre Europa Centrală și a slăbit forța de lovire a Imperiului Habsburgic în vest.

Au apărut în secolul al XVI-lea precepte noi privind ideea *de pace*. Erasmus din Rotterdam considera că „nu există pace chiar injustă, care să nu fie preferabilă celui mai just dintre războaie“. Au fost formulate conceptele: *definirea agresorului, libertatea mării, inviolabilitatea acordurilor internaționale*. S-a constituit, în fapt, în secolul al XVI-lea, *știința dreptului internațional* și s-a deschis calea pentru ceea ce am numi azi *opinia publică europeană*. Armelor diplomației li s-a adăugat *propaganda politică*. Adevărate birouri de presă au luat ființă. Au apărut primele ziare politice; a crescut numărul pamfletelor politice; o cohortă de secretari pentru diferite limbi contribuia la organizarea unor campanii de presă.

Conținutul activității diplomatice – exprimat printr-o varietate de mijloace – viza, în fapt, lupta care se ducea între puterile vremii pentru supremația comercială și politică.

Din punct de vedere cultural în secolul al XVI-lea s-a produs o dublă transformare: *cultura s-a laicizat și s-a emancipat*. Principalii reprezentanți și creatori de

cultură au devenit laicii. Cugetarea a rupt cadrele înguste ale filosofiei medievale, s-a dezbărat de metodele sterile ale scolasticii și a luat în cercetare marile probleme ale existenței și moralei.

Reforma religioasă a promovat limbile vorbite. Primele cărți religioase în limba română au apărut în Transilvania sub influența reformei; ele au fost efectuate de românii transilvăneni trecuți la noua confesiune.

Anii de domnie ai lui Mihai Viteazul au fost și ani de largă răspândire a limbii române, în locul celei slavone, în cancelaria domnească, în administrație, în scrierile laice și religioase, care au cunoscut o largă răspândire în întreg spațiul românesc, contribuind la întărirea unității culturale a românilor.

*

* *

Țările Române, deși nu se aflau în afara proceselor care se manifestau pe plan european, n-au cunoscut amploarea înnoirilor care aveau loc în statele din Centrul și Apusul Europei. Dependența Țărilor Române față de Poarta otomană și situația din Imperiul Otoman explică de ce o serie de schimbări în structurile socio-economice din spațiul românesc nu au dus la rezultatele la care schimbări similare au contribuit în Apusul Europei, la tendința de modernizare a societății.

Obligațiile rezultate din dependența politică și economică a Țărilor Române față de Imperiul Otoman făceau ca o bună parte din substanța economică a lor să fie îndreptată în afara hotarelor.

Pe fondul gravei crize economice și politice, care s-a manifestat în Imperiul Otoman spre sfârșitul secolului al XVI-lea și în contextul organizării, din inițiativa papei Clement al VIII-lea, a unei noi cruciade împotriva turcilor s-a produs resurcția românească sub conducerea lui Mihai Viteazul.

Conștient că nu poate duce decât politica pe care o permitea puterea țării, Mihai Viteazul a căutat la începutul domniei – în interesul eliberării țării de încătușarea politică și economică otomană – să se integreze în sistemul de alianțe anti-otomane ce se închegau.

Ideea creștină, în numele căreia se ridicaseră la luptă în secolele XIV–XVI Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, a constituit, și la sfârșitul secolului al XVI-lea, forța care includea Țările Române în „*Republica creștină*”, în lumea europeană, fiind, totodată, factor potențator al luptei lor pentru libertate.

Mihai Viteazul în definirea programului său politic a invocat, nu o dată, atașamentul față de *Creștinătate* și și-a prezentat faptele ca decurgând din rolul ce și l-a asumat de „apărător al *Creștinătății*”.

Calitatea de *bun creștin* – ca trăsătură a personalității lui Mihai Viteazul – i-a dictat angajarea în ultima mare încercare de cruciadă din istoria europeană și i-a înlesnit motivația religioasă a acțiunilor sale politice, diplomatice și militare.

A doua trăsătură definitorie a personalității lui Mihai Viteazul a fost *asumarea responsabilă*, în calitatea lui de domnitor, a *tradiției politice a țării*. Controverselor în privința originii sale domnești, el le-a răspuns prin afirmarea repetată a legitimității domniei ocupate de el, și, mai ales, prin faptele lui pilduitoare de mare domnitor, continuator și, totodată, creator de tradiție politică.

În prima fază, planul politic al lui Mihai Viteazul a vizat eliberarea țării, înlăturarea dominației otomane, care periclita ființa statală românească. Domnul român a căutat să prezinte interesul statal românesc ca o cauză a lumii creștine,

scopul urmărit de el fiind transformarea țării sale în „scut de apărare a întregii Creștinătăți“.

Totodată, în vederea luptei împotriva turcilor, Mihai Viteazul a luat măsuri pe plan intern, de natură să consolideze instituția domniei – simbol al identității statale – și să-i sporească veniturile; a căutat să slăbească puterea boierimii anarhice, considerând valabil și pentru Țara Românească principiul monarhiilor autoritare, teoretizat de Neagoe Basarab că „*e vai de țara ce o stăpânesc mulți*“. A fost reorganizată oastea, făcând să crească efectivele unităților de mercenari, oșteni instruiți, înzestrați cu arme de luptă avansate.

Mărturiile vremii subliniază faptul că Mihai Viteazul ținea să arate cu orice prilej că întreaga putere se află în mâinile lui și că oricărei împotriviri el îi va răspunde cu cele mai aspre măsuri, ceea ce a și făcut în câteva rânduri față de unii boieri opozanți.

Succesele luptelor declanșate împotriva turcilor în toamna anului 1594 și în iarna anului 1595 au impresionat atât de mult pe contemporani, încât teatrul de război în care acționa Mihai Viteazul a început să concentreze atenția observatorilor politici. Rapoartele lor cuprindeau aprecieri cu privire la energia manifestată de români în încleștările cu turcii și tătarii, reliefând, totodată, calitățile războinice ale lui Mihai Viteazul. După bătălia de la Călugăreni, ambasadorul englez la Istanbul, Edward Barton, relata cu admirație: „este un lucru de mare laudă și de nemaipomenită faimă că ceea ce alți împărați, regi și principii nu au putut spera să înfăptuiască vreodată, un Mihai, cel din urmă și mai sărac dintre domnitori, să izbutească a face, zdrobind oștirea sultanului“.

Cu anul 1596, în condițiile unor defecțiuni în sistemul de alianțe creștine, Mihai Viteazul a amplificat dimensiunea politico-diplomatică în activitatea lui, fără să renunțe la cea militară. El a căutat să îmbine, în interesul consolidării victoriilor obținute, al libertății țării și al restabilirii hotarului ei pe Dunăre, acțiunea militară ofensivă cu tratativele de pace. Faptul că Țara Românească a ajuns să fie factor important de echilibru între Imperiul Otoman și cel Habsburgic, fiecare din aceste puteri căuta să-l atragă de partea ei pe Mihai Viteazul.

Conștient de rolul care i se acorda de puterile angajate în conflict, nedorind să fie un instrument în jocul de interese al acestora, Mihai Viteazul avea să urmărească atent schimbările politice, care interveneau, pentru a-și clarifica în perioada 1596–1598 propriul său plan politic, pus în aplicare în anii 1599–1600

Perioada 1596–1598, prin desfășurarea evenimentelor în care domnul român a fost implicat, s-a dovedit hotărâtoare pentru saltul în gândirea lui politică, de la medieval la modern. Din deziluzia realizării unei alianțe creștine durabile, care să conducă la înfrângerea Imperiului Otoman, și din teama căderii țării sub stăpânire otomană s-a născut hotărârea lui Mihai Viteazul de a înfăptui o monarhie puternică în spațiul geostrategic locuit de români.

Conducător pragmatic, cu o formație politică cultivată, cunoscător al marilor idei și frământări politice ale timpului său, Mihai Viteazul, pătrunzând lucid meritul evenimentelor, și-a dat seama că în situația conflictuală creată, marea confruntare avea loc în și pentru spațiul românesc. Puterile din jur, atât imperiile otoman și habsburgic, cât și regatul polon, urmăreau nu numai creșterea influenței lor, ci și înstăpânirea în acest spațiu de mare importanță economică și strategică.

Incurajat de victoriile obținute, Mihai Viteazul s-a obișnuit treptat cu gândul, care avea să se transforme în idee-forță, că el este chemat, ca planurilor nutrite de curțile monarhice vecine să le opună un plan propriu, de strângere la un loc, sub conducerea lui, a Țărilor Române, creând prin unirea lor un stat românesc puternic. „Se zice – consemna regele Franței Henric al IV-lea, după cucerirea Moldovei

de către Mihai Viteazul – că Românul este foarte tare și că planurile lui cresc potrivit cu izbânzile“.

Planul dacic, conceput de Mihai Viteazul, născut dintr-o necesitate strategică și politică, era pregătit de o lungă evoluție istorică; el avea să se concretizeze treptat, în conjuncturi politice extrem de primejdioase pentru domn, ca o reacție românească la planurile expansioniste ale puterilor din jurul Țărilor Române.

Informații istorice din medii politice diverse atestă că Mihai Viteazul a avut în vedere și s-a folosit de unitatea etnică a locuitorilor din Țara Românească, Transilvania și Moldova ca de un factor esențial în construcția politico-statală avută de el în vedere și care realiza *suprapunerea granițelor statale peste cele etnice*.

Au fost istorici români, ca Victor Papacostea, sau francezi, ca Jean Hugonnot, care au comparat politica lui Mihai Viteazul de unificare a ținuturilor românești cu sistemul de restaurare și unificare promovat în Franța de regele Henric al IV-lea. Domnitorul român în Orient și regele francez în Occident au contribuit la zdruncinarea așezămintelor medievale și au vestit vremuri moderne.

Titlul pe care și l-a atribuit Mihai Viteazul, în urma cuceririi Transilvaniei și Moldovei, de „*domn al Țării Românești și al Ardealului și a toată țara Moldovei*“, crearea unei peceti cu stemele reunite ale celor trei țări române, ca și baterea unei medalii de aur și argint care avea pe revers chipul lui Mihai Viteazul făceau evidentă cristalizarea gândului nutrit de el de a realiza în spațiul românesc un stat puternic. Părțile componente ale acestuia aveau să-și continue o perioadă de timp formele tradiționale de organizare, dar erau subordonate autorității supreme a lui Mihai Viteazul.

Negocierile domnitorului român cu împăratul Rudolf al II-lea, după înfrângerea cardinalului Andrei Báthory, reluate după alungarea lui Ieremia Movilă din Moldova, ne dau o idee despre planurile urmărite de Mihai Viteazul. Domnitorul român stăruia să obțină consacrarea puterii sale, prin recunoașterea din partea împăratului a caracterului de durată, ereditar al stăpânirii sale în țările cucerite, întemeierea de către el a unei singure dinastii în aceste țări.

Structurile social-economice existente în Țările Române – cu o țărănime împovărată de dări și de numeroase obligații și o slabă dezvoltare a orașelor – ca și rapidele mutații politice, atât pe plan intern, cât și extern, l-au lipsit pe Mihai Viteazul de forțele pe care s-au sprijinit monarhiile absolute ale vremii și de răgazul necesar desăvârșirii operei politice înfăptuite.

Temerea și invidia, intriga și trădarea și-au dat mâna pentru a dărâma întruparea unei idei, care deranja multe combinații politice, dar a cărei forță avea să fie validată de istorie.

Unirea Țărilor Române, realizată prin geniul militar și arta diplomatică a lui Mihai Viteazul, a făcut ca, după moartea lui, să sporească preocupările, pe plan cultural și politic, de a dezvolta ideea unității românești. Domnia lui Mihai Viteazul și creația lui politică s-au impus ca moment de referință în construcția statului național român.

SUMMARY

The second half of the sixteenth century is known in Western European history as a period of wide social and political changes, with marked progress on the diplomatic scene.

In the Romanian Principalities, Prince Mihai Viteazul [Michael the Brave] carried out a wide diplomatic activity making use of a large variety of diplomatic means: treaties, negotiations, deputations, alliances.

At the same time, the concept of „homeland“ was ever more adopted in the political vocabulary. Under Mihai Viteazul, Romanian language also spread, replacing the Slavonic language used at court, in the administration and in the secular and religious texts. These texts circulated everywhere in the whole Romanian territory, contributing to the consolidation of Romanians' cultural unity.

The reign of Mihai Viteazul and his political accomplishments certainly became a landmark in the formation of the Romanian national state.

INTELECTUALII ROMÂNI DIN BUCOVINA ÎNTRE DIPLOMAȚIA AUSTRO-UNGARĂ ȘI CEA ROMÂNEASCĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA*

Ilie Luceac

Cernăuți

Cele două probleme cardinale panromânești din secolul al XIX-lea: unitatea românilor în cuprinsul Imperiului Habsburgic și Unirea Principatelor – ca primă etapă a unității integrale – au fost cauze esențiale pentru care au luptat intelectualii români din Bucovina și, respectiv, cei din Moldova și Muntenia. În fruntea bucovinenilor, alături de alți intelectuali și cărturari de valoare, s-au aflat membrii familiei Hurmuzaki.

Unul din meritele acestei familii pentru perioada respectivă rămâne esențial. Hurmuzăkeștii din prima generație (frații Eudoxiu, Gheorghe și Alecu, în frunte cu tatăl lor Doxaki) au știut să pună bazele culturii naționale și să croiască drumul pe care urma să pășească societatea românească din Bucovina, încât, mai târziu, clasa intelectualilor români de la sfârșitul secolului al XIX-lea (inclusiv generația a doua a Hurmuzăkeștilor) a contribuit esențial la înfăptuirea idealului de unitate națională, care a culminat cu actul de la 1918.

Deși Bucovina își păstrase statutul de Ducat de sine stătător, deceniul al optulea al secolului al XIX-lea va marca o ascensiune a luptei românilor pentru drepturile lor naționale. Mai ales în domeniul bisericii, al școlii și al culturii, unde germanizarea începuse să ia o amploare deosebită. „Evenimente ca sărbătorirea aniversării a 400 de ani de la întemeierea Mănăstirii Putna (1871) dar, mai ales, refuzul românilor de a participa la serbările legate de înființarea Universității din Cernăuți, din care cauză împăratul își contramandază vizita în Bucovina, preconizată cu această ocazie, constituiau tot atâtea semne că românii bucovineni erau hotărâți să lupte pentru a nu ajunge la o stare de subordonare într-o provincie în care reprezentau încă majoritatea”¹. Participarea românilor bucovineni de la Iași cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la asasinarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica va duce chiar la declanșarea unui proces politic la Cernăuți (cazul Societății „Arboroasa”, descris amănunțit în literatura istorică).

* Raport prezentat la cea de a treia Conferință Științifică Internațională de Istorie și Actualitate, *120 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu*, Constanța, 20 aprilie 2002. Conferința a fost organizată de Comisia Română de Istorie a celui de-al Doilea Război Mondial, împreună cu Facultatea de Istorie, Drept și Științe Administrative a Universității „Ovidius” din Constanța.

În ceea ce privește înființarea Universității Francisco-Joseline de la Cernăuți (1875), trebuie spus că aceasta era concepută, printre altele, și ca un mijloc de germanizare prin limbă. Ea a reprezentat un act care a avut urmări pozitive, totuși, pentru români în plan cultural. Românii au avut în cadrul acestei universități posibilități superioare de instrucție, iar aici – lucru foarte rar în Austria – au funcționat și profesori români.

Cât privește generația care a urmat după frații Hurmuzaki de la 1848, cea a fiilor acestora, ea s-a evidențiat prin activitate politică, culturală și științifică, urmând exemplul părinților. Amintim în primul rând pe cei doi fii ai lui Nicolae Hurmuzaki – Constantin și Alexandru, cât și pe Eudoxiu (Doxuță), fiul lui Gheorghe Hurmuzaki. Ei au continuat opera începută de părinții și unchii lor, fiind martori oculari ai actului politic împlinit, ideal la care au visat și pentru care au luptat înaintașii. Doxuță, Constantin N. și Alexandru N. Hurmuzaki au intrat tustrei în componența Consiliului Național Român din Bucovina, constituit în 1918. Doxuță Hurmuzaki a fost chiar membru în delegația Bucovinei, care a prezentat regelui Ferdinand în 16 noiembrie 1918, la Iași, Actul Unirii².

Dar să ne întoarcem la evenimentele politice din ultimul sfert al secolului al XIX-lea, făcând referire la țările care vizează acest subiect. Momentele de tensiune dintre Austro-Ungaria și România se vor înlocui treptat în deceniul opt al secolului al XIX-lea. Încetul cu încetul apare o reconciliere între aceste două state și chiar un revirement pe plan diplomatic. În situația când se configura o nouă structură politică europeană, ca rezultat al decadenței Imperiului Otoman, atât Austro-Ungaria, cât și Statul român erau interesate să întărească relațiile de bună înțelegere și de colaborare. Cu atât mai mult că se cunoșteau și tentativele de expansiune ale Rusiei. „Aceste idei au fost dezvoltate în convorbirile avute cu Carol I, la 28 octombrie 1891, de cancelarul Caprivi și de secretarul de stat la Externe, F. von Marschall. Regele s-a plâns din nou de presiunile pe care le exercită asupra sa diplomația austriacă într-un moment inoportun. Marschall îi arăta că o anumită presiune a Austriei nu trebuie luată în nume de rău, întrucât ea este în această chestiune cea mai interesată și trebuie să fie pregătită pentru toate probabilitățile față de criza în perspectivă din Balcani; pentru această eventualitate, Austria trebuie să conteze numai pe factori *siguri* și România ar face bine să se poată număra printre factorii *«siguri»*. La rândul său, Caprivi dezvoltă ideea că Rusia urmărea să acapareze Dardanelele și că nu poate realiza o legătură cu ele decât prin România, ale cărei forțe nu sunt suficiente pentru a se opune”³.

Ambele state își vor păstra însă reticența, ceea ce va produce între ele stări de tensiune temporare. „Pe de o parte, tendințele de apropiere ale României de Austro-Ungaria erau grevate de soarta românilor din teritoriile aflate în interiorul acesteia, și pe de altă parte, Austro-Ungaria continua să bănuiască Statul român că ar dori să sprijine lupta pentru drepturile naționale, chiar în perspectiva integrării lor ...

Diplomația austro-ungară va ști să profite de temerile României față de o eventuală expansiune rusească în Balcani, ceea ce va duce la semnarea, în 1883, a Tratatului de alianță cu România, la care va adera și Germania (Bismarck deja depusese eforturi pentru realizarea acestei apropieri). Deși reînnoit periodic, acest tratat va rămâne secret pentru a nu antrena protestele opiniei publice românești care ar putea imputa faptul că tratatul echivalează cu o renunțare la preocuparea pentru soarta românilor din Austro-Ungaria. În cele din urmă, chiar și alte probleme aflate în dispută, precum reprezentarea în Comisia Dunării și multdiscuțata convenție comercială dintre cele două state, își găsesc rezolvarea”⁴.

Însă această apropiere româno-austro-ungară va intra din nou pe o pantă descendentă din pricina legislației promovate de guvernul de la Budapesta față de situația din Imperiu.

Oricum, Austro-Ungaria, spre deosebire de perioadele anterioare, nu va mai obstrucționa recunoașterea internațională a actelor politice care marcau emanciparea și afirmarea Statului român: proclamarea Independenței (1877) și a Regatului României (1881). Nu este lipsit de semnificație nici faptul că prima legăție a României independente este cea de la Viena (1878). De fapt, stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de legăție între România și Imperiul Austro-Ungar datează de la 11/23 septembrie 1878⁵, cu toate că reprezentanța diplomatică a României la nivel de agenție diplomatică în Austro-Ungaria este semnalată încă de la 1 ianuarie 1869⁶.

De asemenea și contactele dintre cei doi suverani, Carol I și Franz Josef I, devin tot mai strânse, cu toate că apar, în același timp, și o serie de contradicții, cum ar fi, de exemplu, cele legate de așa-numitul „război vamal“.

Revenind la Bucovina, de la bun început trebuie subliniat faptul, că membrii generației a doua a Hurmuzăkeștilor, în virtutea evenimentelor care au avut loc aici la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui de al XX-lea, s-au aflat în mijlocul frământărilor politice, desfășurându-și fiecare în parte activitatea sa, după felul cum le-a dictat conștiința proprie și apitudinile personale.

Documentele care oglindesc raporturile diplomatice între România și Austro-Ungaria în perioada respectivă fixează următoarele: „La 8 iunie 1892, Al. Lahovari, având împuternicirea regelui și consimțământul lui L. Catargiu, a comunicat oficial lui Goluchowski acordul pentru reînnoirea tratatului expirat în toamna trecută⁷. Guvernul lui Lascăr Catargiu – un guvern de concentrare a tuturor grupărilor conservatoare, „adevăratul și definitivul minister conservator“ (cum îl numește Titu Maiorescu) – a activat începând de la 27 noiembrie 1891 până la 3 octombrie 1895. Postul de ministru al Afacerilor Externe în acest guvern l-a deținut Alexandru Lahovari⁸. Titu Maiorescu caracteriza în termeni plauzibili Ministerul Partidului Conservator de atunci: „Cu greu se va mai găsi în vremurile noastre o împreunare a atâtor bărbați de autoritate, cărora să li se poată încredința resorturile ministeriale conform competenței fiecăruia din ei. În această apreciere intră și Alexandru Lahovari, care, devenind inițiat în politica internațională și făcându-și din afacerile străine o specialitate, ajunge a reprezenta interesele României cu tact și cu pătrundere⁹“.

Și totuși, cu mari eforturi și deosebit tact politic, guvernul Lascăr Catargiu a reușit să rezolve ambele probleme care puneau în dilemă raporturile diplomatice între Austro-Ungaria și România. „Mai întâi, la Sinaia, în 13/25 iulie 1892, prin semnăturile lui Al. Lahovari și Agenor Goluchowski (ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei la București) tratatul de alianță a fost reactualizat. Apoi, la 9/21 decembrie 1893, s-a pus capăt și războiului vamal, prin semnarea unei noi convenții comerciale având la bază tariful vamal românesc, cu unele mici modificări, cele două părți acordându-și reciproc clauza națiunii celei mai favorizate.“

Relațiile dintre cele două state erau însă și vor rămâne tot timpul marcate de evoluția mișcării naționale a românilor din cadrul dublei monarhii¹⁰.

Cu toate acestea, Bucureștiul se gândea la un consulat pentru Bucovina. În acest sens, Alexandru Lahovari trimite la 5/17 decembrie 1891 lui Emil I. Ghica – reprezentant extraordinar și ministru plenipotențiar al României în capitala Imperiului Austro-Ungar – o telegramă, în care explica necesitatea deschiderii unui consulat la Cernăuți. Emil I. Ghica, delegat de către Statul român ca reprezentant al legăției acestuia la Viena, de la 17 iulie 1891 până la 25 februarie 1906¹¹, înțelegea foarte bine „că oficiul consular de la Cernăuți era în avantajul ambelor state și, în

primul rând, al locuitorilor acelei provincii, care n-ar mai fi trebuit, pentru a intra în România, să meargă tocmai la Viena spre a obține viza¹². Această situație a creat dificultăți românilor bucovineni pe parcursul a mai multor decenii ale secolului al XIX-lea.

E destul să ne amintim de cazul lui Constantin Hurmuzaki, unul dintre frații Hurmuzăkești din generația întâi a acestei distinse familii bucovinene, om politic și de stat al Moldovei în perioada Unirii Principatelor. La 1858, Constantin Hurmuzaki a avut de înfruntat și de depășit o serie de greutăți în legătură cu eliberarea pașaportului pentru Bucovina¹³.

Din scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki către Ioan Maiorescu din 1858 aflăm că nu numai autoritățile din Moldova se îngrijeau de faptul ca nu cumva Constantin să plece la Paris, cu scopul de a explica situația din Principate, dar și cele austriece, care la început au fost împotriva unirii Principatelor. Acesta era primul aspect al problemei.

Concomitent au apărut probleme și cu eliberarea pașaportului pentru Bucovina. Dacă până la urmă Consulul general de atunci al Austriei la Iași, Goedel de Lannoy, i-a vizat pașaportul, atunci doar pentru 14 zile și fără drept de a se deplasa din Cernauca, unde, la 17 ianuarie 1858, mama fraților Hurmuzaki, Elena (Ilinca) Hurmuzaki, născută Murguleț, a închis ochii pentru totdeauna¹⁴.

Așadar, prin inaugurarea unui Consulat român de carieră la Cernăuți (deși, la început, autoritățile vieneze nu acceptaseră decât o reprezentanță onorifică) a avut de câștigat nu numai diplomația românească, ci și supușii austro-ungari din Bucovina, de origine română, care se confruntau cu diverse situații dificile în condițiile Imperiului dualist, mai ales pe vremea guvernării contelui Eduard Taafe, prim-ministru și ministru de Interne în același timp¹⁵. Ultraconservatorul Taafe respingea orice fel de schimbare în organizarea Imperiului, fiind un dușman de moarte al mișcărilor de eliberare națională.

Al doilea motiv pentru care Eduard Taafe respingea la început înființarea unui consulat român de carieră la Cernăuți era și faptul că se invocau diferendele existente între guvernatorul Bucovinei de atunci, contele Pace, și intelectualitatea română din această provincie. Însă, schimbându-se raporturile de opinie între diplomații austrieci și cei români, în speranța că soluția consulului onorific era la început doar „o misiune provizorie“, guvernul român acceptă propunerea Vienei, dar insistă ca persoana care va fi numită să fie de origine română. În același timp, se schimbă și situația politică. Alegerile din primăvara anului 1892 în Dieta Bucovinei se încheiaseră cu victoria românilor. Se schimbă și guvernatorul Bucovinei. În locul contelui Pace este numit în acest post baronul Kraus.

Cu toate că și mișcarea memorandistă din anii 1892–1894 era un motiv pentru Viena de a tergiversa acceptarea deschiderii consulatului preconizat, cauza va avea succes până la urmă.

Așadar, înființarea la 13 decembrie 1892 a Consulatului Român la Cernăuți a fost cu adevărat o cucerire a diplomației românești, atât pentru Țară, cât și pentru românii din Imperiu.

Situația intelectualilor români din Bucovina, care trebuiau să manevreze între diplomația austriacă și cea românească, este explicabilă, deoarece, fiind de origine românească și acționând în același timp pentru cauza emancipării naționale a confracților lor din Imperiu, ei erau în același timp și supuși austrieci.

Atunci când, la solicitarea ministrului Alexandru Lahovari, Doxuță Hurmuzaki a trimis din Bucovina propunerile sale referitoare la cele trei persoane care puteau îndeplini funcția de consul, nu întâmplător i-a nominalizat pe Nicolae Cârste, Mihai Pitei și Alecu Grigorcea – intelectuali români, proveniți din familii cu

vechi tradiții românești în Bucovina. Îi cunoștea foarte bine, deținând funcția de președinte al *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* din 1889 până în 1899. Nicolae Cârste și Alecu Grigorcea erau și mari proprietari în Bucovina. Alecu Grigorcea se trăgea din vechea familie de boieri Grigorcea din Storojineții Bucovinei, care a dat doi diplomați români cunoscuți în epoca interbelică: e vorba de Gheorghe și Vasile Grigorcea. Familia Grigorcea a fost numeroasă. Se cunosc încă doi descendenți ai ei – Nicolai și Mihai Grigorcea, membri activi ai Comitetului *Societății* încă de la începuturile ei, în 1865 (mai detaliat despre activitatea lor vezi: *Procesele-verbale* ale ședințelor Comitetului *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* din Cernăuți).

Cât privește juristul Mihai Pitei, de asemenea a făcut parte din Comitetul *Societății*, încă de pe timpul când aceasta se afla în cea mai frumoasă perioadă de activitate și ascensiune a sa, avându-l în frunte pe Gheorghe Hurmuzaki, unul dintre fondatorii *Societății* și președinte al ei din 1865 până în 1882 – anul încetării sale din viață. Deci avocatul Mihai Pitei era printre persoanele cele mai indicate pentru serviciul consular. Având și pregătirea profesională respectivă, el cunoștea foarte bine situația Bucovinei. Membru al Curții de Apel, deputat în Dieta Bucovinei și în Parlamentul de la Viena, Mihai Pitei mai avea experiența tinereții, când a slujit la Consulatul imperial austriac din Iași.

Cât privește personalitatea lui Emanuil Seleschi, care a fost la început propus în calitate de consul pentru Bucovina de către ministrul Al. Lahovari, ea este foarte bine cunoscută în epocă.

În *Procesele verbale* ale *Societății* găsim informația că el a fost cooptat în componența Comitetului chiar din primul an de existență a ei¹⁶, fiind unul dintre cei mai activi membri din conducerea *Societății* pentru cultură din Bucovina. *Procesele-verbale* ale *Societății* pe anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea fixează prezența dr. Emanuil Seleschi în componența celor mai activi membri ai Comitetului. E clar de ce nu a fost acceptat de către guvernul de la Viena pentru postul de consul al României la Cernăuți.

Candidatura lui Eudoxiu (Doxuță) Hurmuzaki în această calitate era evident cea mai indicată. El „ar fi fost omul potrivit la locul potrivit“, cu toate că nu a fost „o persoană dincolo de pasiunile politice“ din Bucovina, după cum și-ar fi dorit-o Curtea de la Viena. Fiul lui Gheorghe Hurmuzaki a fost membru al Partidului românesc, național și autonomist din Bucovina. În decursul întregii sale activități politice a luptat cu energie pentru drepturile națiunii sale și pentru prosperarea Bucovinei. Având o bună și serioasă pregătire profesională – Theresianum-ul și studiile juridice la Universitatea din Viena – el a intrat în serviciul administrativ politic al Bucovinei în 1868, de unde, peste opt ani, a trecut la Ministerul de Interne. Iată cum îl caracterizează Societatea politică „Concordia“ într-o proclamație publicată în „Revista politică“ din 23 februarie 1891, înainte de alegerile pentru Senatul imperial din Viena, propunându-l ca deputat din partea cercului electoral Cernăuți–Siret–Storjineț: „Dl. Baron Eudoxiu Hurmuzaki e un om cu multă carte, cum și trebuie în Senatul imperial, a slujit împăratului în cancelaria ministerului la Viena, apoi în funcția de Căpitan în ținutul Sucevei și Cernăuțului, este deputat în Dieta țării și în rândul trecut a fost deputat și la Senatul imperial din partea târgurilor Suceava–Rădăuți–Siret; el e om cu inimă, mai ales pentru partea țărănească, care e talpa țării..., el e om cu dreptate și curat la inimă, chiar așa, cum a fost tatăl Domniei Sale, Dl. Baron Gheorghe Hurmuzaki, și unchiul Domniei-Sale, Dl. Baron Eudoxiu Hurmuzaki; cu un cuvânt: Hurmuzăkeștii sunt oameni cu multă vază și foarte vestiți nu numai la noi în țară, ci și în celelalte țări ale preainaltului nostru împărat...“¹⁷.

Așadar, chiar dacă și-ar fi înaintat candidatura la postul de consul al României în Bucovina austriacă de atunci, după cum ar fi preferat și Alexandru Lahovari, Doxută Hurmuzaki nu ar fi fost acceptat de ministrul Taaffe¹⁸.

Printre altele fie spus, generația a doua a Hurmuzăkeștilor, din care a făcut parte și Doxută, fiul lui Gheorghe Hurmuzaki, din motive politice bine cunoscute, nu a reușit să se mențină la înălțimea înaintașilor. Idealul Unirii de la 1918 – vis al tuturor Hurmuzăkeștilor – s-a împlinit în virtutea evenimentelor istorice, ca o consecință a căderii celor două imperii. Soarta Bucovinei s-a hotărât și ea în ultimul moment. Prin perseverența și fermitatea oamenilor politici și a intelectualilor din Bucovina, care au reușit să stăpânească situația, în noiembrie 1918 s-a votat Unirea cu România.

Cât privește candidatura pentru Consulatul român din Cernăuți, ea a fost desemnată în persoana lui S. Stamatiadi, pentru care s-a cerut și s-a obținut acceptul împăratului Franz Josef la 23 decembrie 1892/4 ianuarie 1893. Înainte de aceasta, la 18 decembrie 1892, prin Decretul regal nr. 4073 de înființare a unui Consulat de categoria I la Cernăuți, regele Carol I autoriza deschiderea acestui Consulat format dintr-un consul, cancelar, un interpret și un ușier. „Prin Decizia Ministerului Afacerilor Străine nr. 8 din 13 martie 1893, se stabilea că autoritatea Consulatului român din Cernăuți se exercita asupra provinciilor Bucovina și Galiția”¹⁹.

Exeptând perioada 1918–1940, problema Bucovinei istorice a rămas însă să se confrunte cu aceleași deziderate, pentru a căror rezolvare au stăruit Hurmuzăkeștii de la 1848 încocoace. Și când spunem acestea, avem în vedere, în primul rând, apărarea limbii, a școlii și a identității românești.

Astăzi, Bucovina istorică se află între alte „Scile” și „Caribde”, manevrând cu greu în apele imensului ocean al poftelor politice. Ea s-a învrednicit de prezența unui Consulat general al României la Cernăuți, deschis în primăvara anului 1999 – gest făcut de către Statele române și ucrainene și apreciat de bucovineni. Adevărat că efectivul acestui Consulat (patru colaboratori, dintre care doi diplomați) față de efectivul celui ucrainean din Suceava (doisprezece colaboratori, dintre care patru diplomați) nu demonstrează nici pe departe paritatea care ar trebui să existe între cele două state democratice. Cu atât mai mult că numărul minoritarilor români din Ucraina este incomparabil mai mare decât cel al minoritarilor ucraineni din România.

O tempora, o mores!

NOTE

1. Alexandru Popescu, *Relații româno-austriece*, Iași, Institutul European, 1998, p. 27.
2. Dimitrie Bucevschi, *Amintiri din anul Unirii*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii – 1918*, Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1938, p. 75.
3. *România în relațiile internaționale 1699–1939*. Coordonatori: I. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon. Autori: I. Agrigoroaiei, J. Benditer, L. Boicu, Em. Bold, Ven. Giobanu, V. Cristian, Aurel Filimon, Gh. Platon, V. Russu – Iași, Editura Junimea, 566 p. Cap. VII. 1878–1914 (V. Cristian), p. 340.
4. Alexandru Popescu, *op. cit.*, p. 30–31.
5. Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2000, p. 499.
6. Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România (Enciclopedie politică. 1866–1938)*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 350.
7. *România în relațiile internaționale 1699–1939*, p. 343.

8. Ion Mamina, *op. cit.*, p. 312.
9. Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Humanitas, 1994, p.188.
10. Andrei Căpușan, *Consulatul român din Cernăuți*, în „Magazin istoric”, Anul XXXII – serie nouă – nr. 11(380), noiembrie 1998, p. 10.
11. Ion Mamina, *op. cit.*, p. 350.
12. Andrei Căpușan, *op. cit.*, p. 10.
13. Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), Secția *Manuscrise*, cota S 44/CCII, Scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki către Ioan Maiorescu din 4/16 martie 1858.
14. Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura „Alexandru cel Bun”, Cernăuți, Editura Augusta, Timișoara, 2000, p. 198.
15. Ilie Luceac, *Nu Eudoxiu Hurmuzaki, ci... Eudoxiu Hurmuzaki*, în „Magazin istoric”, Anul XXXIV – serie nouă – nr. 9(402), septembrie 2000, p. 67–68.
16. Biblioteca Academiei Române, Secția *Manuscrise*, A 653(I), *Procesele verbale ale S.C.L.R.B.*, f. 586 r.
17. „Revista politică”, Anul VI, nr. 4, 23 februarie 1891, p. 2–3.
18. Ilie Luceac, *Nu Eudoxiu Hurmuzaki, ci... Eudoxiu Hurmuzaki*, p. 68.
19. Andrei Căpușan, *op. cit.*, p. 13.

SUMMARY

Although Bukovina had kept its status of independent Duchy, the 1870's were to know an intensification of Romanians' struggle for their national rights.

Meanwhile the tensions existing between Austria-Hungary and Romanian were replaced by a slow reconciliation between the two states and even by a change for the better on the diplomatic level.

Thus, on December 13, 1892, the Romanian consulate was set up in Cernowitz, a genuine accomplishment of the Romanian diplomacy both for the country and for the Romanians living in the Empire, despite the fact that the Romanian intellectuals' situation was quite hard in Bukovina. They were obliged to move cautiously between the Romanian and Austrian diplomacies, taking into account that they were Austrian subjects and that their aim was to act in favor of the national emancipation.

RELAȚIILE ROMÂNNO-UCRAINENE: SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA ISTORIEI UCRAINEI

Vasile Șandru

București

Motto:

„Natura a fost pentru Ucraina o mamă bună, dar istoria o mamă vitregă rea (...) principala temă a istoriei a fost tema dominației străine și lupta împotriva acesteia”.

Orest Subtelny, *Ucraina. Istoria.*

Istoria Ucrainei este una din cele mai complexe și contestate istorii ale popoarelor europene. Potrivit autorului citat – prima problemă a istoriei Ucrainei este „lipsa de statalitate”: „Multe națiuni contemporane s-au afirmat istoric și s-au dezvoltat tocmai în calitate de state naționale, dar numai ucrainenii nu, și nici Ucraina. Înfrângerile permanente ale ucrainenilor în încercările de a realiza independența constituie unul din aspectele-cheie ale experienței lor istorice. Pe scurt, istoria Ucrainei este istoria națiunii care a știut să se dezvolte și să supraviețuiască în afara cadrului unei statalități depline”.¹

Însăși denumirea statului „Ucraina” în limba rusă este interpretată ca „țară frontieră” sau „limitrofă”, aflată la marginea Rusiei. Potrivit autorului citat aceasta înseamnă că Ucraina se află „la capătul Europei de Sud-Est, fiind pragul Asiei”. Tradițional, însă, în istoriografia rusă Ucraina era denumită „Malorossia”, respectiv „Rusia Mică”.

Una din problemele cele mai controversate în istoriografia rusă și cea ucraineană se referă la statul antic denumit „Rusia Kieveană” (în limba rusă „Kievskaiia Rusi”). Denumirea acestui stat „rus”, care a existat în perioada secolelor IX–XII, a provenit de la un trib scandinav al vikingilor, ai căror lideri au fost chemați să guverneze formațiunile care se constituiau în cnezate în sec. IX. Potrivit cronicii lui Nistor, denumită *Istoria anilor trecători (Povesti vremennîb let)*, în anul 862 d. Hr. o delegație a orașului Novgorod a invitat trei frați vikingi – Riuric, Sincuz și Truvor – care au devenit ulterior cnez: Riuric – în Novgorod, Sincuz – în Beloazer, și Truvor – în Izborsk. Cei doi frați au decedat, și Riuric a înființat dinastia care a durat până la începutul secolului XVII (1613, când s-a instalat dinastia Romanovilor). El

a devenit marele kneaz cu reședința la Kiev, iar teritoriul statului se întindea pe o suprafață ceva mai mare decât a Ucrainei de azi.

Potrivit istoriografiei ruse², se consideră că „faptul inițial al istoriei ruse trebuie considerat instaurarea în câmpia rusă a colonizării slave. Când și cum s-a înfăptuit această instalare nu se cunoaște exact”. Istoriografia ucraineană consideră că ceea ce s-a denumit „Rusia Kieveană” face parte din istoria națiunii ucrainene.

Triburile slave în secolele VI–VII–VIII s-au deplasat din zona Vistulei superioare la nord de munții Carpați – polenii, severianii, ulicii, radimicii, drevlenii ș.a. – au colonizat câmpiile de la nordul Mării Negre. Multe dintre acestea au ajuns sub dominația Imperiului Hazarilor care se întindea de la Marea Caspică până dincolo de Nipru. Noul stat slav a dus mai multe războaie cu hazarii (aliați cu maghiarii, care se deplasau spre vest), reușind, împreună cu pecenegii, să elibereze o parte din aceste triburi slave, trecându-le sub stăpânirea Rusiei Kieveene.

Istoriografia rusă, pe de altă parte, consideră că „Rusia Kieveană” aparține istoriei poporului rus. În Dicționarul enciclopedic „Rusia” se spune: „S-a acumulat o serie întregă de legende oficioase care demonstrează justetea pretențiilor politice ale Moscovei, dreptul împăratului moscovit asupra întregii Rusii, asupra moștenirii Kieveene...”³. Manualul de istorie a Rusiei, publicat de Facultatea de Istorie a Universității „Lomonosov” din Moscova, tratează „Rusia Kieveană” ca făcând parte din istoria Rusiei. De asemenea, în revista rusă „Vaprosî istorii” (Problemele istoriei) se arată că unul din principalii istorici ucraineni M. S. Grușevski, ale cărui vederi „au fost în mare măsură exprimate în viu grai datorită poziției istoriografiei velikoruse, care, de fapt, a ignorat existența poporului ucrainean și istoria sa”⁴.

Orest Subtelny subliniază în cartea sa de istorie a Ucrainei, că istoricul ucrainean M. S. Grușevski a relevat că „ucrainenii sunt cei mai direcți și nemijlociți urmași ai polonilor care au jucat rolul hotărâtor în devenirea Kievului”. Așadar, „glo-ri-ria kieveană se află în sfera conștiinței istorice a poporului ucrainean”⁵.

La sfârșitul secolului XII, începutul secolului XIII, Rusia Kieveană s-a destrămat într-un număr mare de cnezate. Pentru ucraineni a avut o deosebită importanță cnezatul Galiția și Volînia, aflat în sud-vestul Ucrainei. Istoricul Grușevski l-a considerat „cel mai direct succesori al tradițiilor politice și culturale ale Kievului”, iar un alt cunoscut istoric ucrainean, S. Tomașevski, „a denumit cnezatul unit Galițiano-Volînian din sec. XIII ca fiind, indiscutabil, primul stat ucrainean”. Autorul O. Subtelny apreciază că 90% din supușii acestui cnezat trăiau în teritoriul Ucrainei contemporane.

Sub cnezatul Roman, cele două cnezate unite au reușit în 1203 să-i învingă pe rușii din Suzdal și au pus stăpânire pe Kiev. Astfel, toate pământurile ucrainene, cu excepția zonei Cernigov, au fost reunite sub o singură putere. Încercând să acapareze pământuri poloneze și lituaniene, în 1205, în cadrul unei ofensive poloneze, Roman și trupele sale a fost încercuit și ucis. În 1213 Galiția a fost împărțită de regatele Ungariei și Poloniei.

Rusia Kieveană a cunoscut o perioadă de ascensiune în sec. IX–X, o perioadă înfloritoare în sec. XI și decădere în sec. XII–XIII. În 1223, cnejii din Rusia Kieveană, aliați cu cumanii, au suferit o grea înfrângere din partea mongolo-tătariilor pe râul Kalka. În decembrie 1240, după lupte grele, mongolo-tătarii au cucerit Kievul. „Distrușgerea finală a Kievului de către mongoli în 1240 a pus punctul tragic perioadei kieveene a istoriei Ucrainei”⁶.

Căderea cnezatului Galițiano-Volînian a dus la schimbări fundamentale în istoria Ucrainei. Vecinii ei, Lituania, Polonia și Moscovia, erau în plină ascensiune. Ele s-au extins teritorial. După ce peste 80 de ani teritoriul Ucrainei a fost stăpânit

de mongolo-tătari, în anii 1340 Lituania și-a extins stăpânirea pe pământurile Ucrainei. În 1362 ea a cucerit Kievul și în 1363 a obținut o victorie zdrobitoare asupra Hoardei de Aur. Astfel, Lituania și-a extins stăpânirea asupra unei mari părți (peste jumătate) din teritoriul fostei Rusii Kievene, până în 1430. În paralel, Polonia a ocupat Galiția.

În timpul ocupației lituaniene, în secolul XV, în Ucraina au apărut cazacii. Cuvântul *cazac* este de origine turcică și înseamnă vagabond liber, bandit, om liber, paznic, nomad⁷. Ei sunt clasificați astfel: cazacii liberi, cazacii slujitori, cazacii hoși, căzăcime liberă în vremuri tulburi. Există și multe alte interpretări privind proveniența cazacilor. În prezent atât în Rusia, cât și în Ucraina cazacii au reapărut (după totalitarismul comunist) și s-au organizat din punct de vedere militar. În 1992 ei au sprijinit separatiștii din Transnistria, luptând împotriva armatei Republicii Moldova.

La începutul sec. XVI numărul cazacilor a crescut rapid. Ei apărau teritoriul împotriva tătarilor și uneori îi atacau. Baza lor principală era la Zaporojie (dincolo de pragurile de pe Nipru). Din rândul lor se ridică un hatman care avea rolul de comandant. Cazacii se și revoltau împotriva puterilor ocupante. În 1593 s-a produs o astfel de revoltă care a fost reprimată de armata poloneză: din 10 000 de cazaci s-au salvat doar 1 500. În 1596 a fost proclamată uniunea polonă-lituaniană.

În 1648 cazacii s-au revoltat sub conducerea hatmanului Bogdan Hmelnițki. După primele sale victorii el intenționa să se pună în slujba țarului de la Moscova, dacă acesta îi va sprijini pe cazaci. Fiind aliat cu hanul tătar din Crimeea, el spera să obțină ajutor din partea Moscovei împotriva Poloniei. Acest ajutor însă nu a venit. Aflându-se în condiții nefavorabile, Hmelnițki s-a adresat țarului de la Moscova să-l primească drept supus, altfel fiind nevoit să recurgă la sprijinul sultanului turc sau al hanului din Crimeea.

Potrivit istoricului ucrainean, O. Subtelny, „influența lui Bogdan Hmelnițki asupra evoluției istoriei Ucrainei este greu de supraevaluat”. Părintele istoriografiei ucrainene Mikola Kostomarov „l-a glorificat pe hatman pentru stabilirea legăturilor cu Rusia și l-a blestemat pentru legăturile «de după culise» cu Turcia”. Majoritatea istoricilor ucraineni apreciază faptul că Hmelnițki „a încercat consecvent și conștiincios să creeze fundamentul viitoarei statalități a Ucrainei”.

Potrivit cunoscutului istoric rus V. O. Kliucevski, „la începutul anului 1653, la Moscova, au hotărât să primească Rusia Mică în supușenie și să lupte cu Polonia. Dar și aici au târâgănat treaba cu aproape un an și numai vara i-au comunicat lui Hmelnițki hotărârea lor, iar toamna au convocat soborul zemstvei, pentru a examina chestiunea mai profund, după aceea au mai așteptat până când hatmanul a mai suferit un eșec la Jvaneț, fiind din nou trădat de aliatul său hanul, și numai în ianuarie 1654 au primit jurământul cazacilor... Polonia s-a aflat într-o situație disperată; ucrainenii au rugat Moscova să o ajute pentru a se descurca fără tătării trădători și să preia Ucraina sub puterea ei”⁸. Ulterior, Rusia a încheiat „pațea veșnică” cu Polonia, în 1686. Ucraina a fost astfel împărțită între Rusia – partea de răsărit a Niprului, și Polonia – partea de apus (1660).

În 1709, hatmanul ucrainean Mazepa a încercat, alindu-se cu regele Carol al XII-lea, al Suediei, să se elibereze de sub dominația rusă. Bătălia care a avut loc la Poltava s-a soldat cu înfrângerea armatei suedeze. Regele Carol al XII-lea și Mazepa s-au retras prin Moldova (Mazepa a murit și a fost înmormântat la Galați). În 1999, la a 390-a aniversare a bătăliei de la Poltava, ucrainenii au înlăturat statuia lui Petru cel Mare și au instalat în locul ei statuia lui Mazepa.

În 1720, sub Petru cel Mare, limba ucraineană a fost interzisă. În 1734 mișcarea „haidamacilor” ucraineni se revoltă împotriva Poloniei. În 1772 a avut loc

prima împărțire a Poloniei. În 1775, Austria a anexat partea de nord a Moldovei istorice, botezată ulterior Bucovina. În același an, Ucraina a fost asimilată administrativ de Rusia. În 1783, Rusia a anexat Crimeea.

În 1784 a fost înființată Universitatea din Lvov cu catedre în limba „ruteană” (ucraineană). În 1793 a avut loc a doua împărțire a Poloniei; în 1795 – a treia împărțire a acestei țări. În 1804 a fost înființată Universitatea din Harkov, iar în 1834 – Universitatea din Kiev.

În 1863 ucuzul Valuev a introdus noi restricții pentru folosirea limbii ucrainene, iar în 1876 a fost interzisă tipărirea de lucrări în limba ucraineană.

Fiind interzisă în Rusia, mișcarea națională ucraineană s-a dezvoltat în Galiția. În 1890 a fost creat Partidul Radical Ucrainean, iar la Universitatea din Lvov a fost creată o catedră de istoria Ucrainei (1894). Materialele propagandistice elaborate în Galiția au găsit un ecou larg, puternic în Ucraina.

La începutul sec. XX, în Ucraina s-a intensificat mișcarea națională. În ianuarie 1900 a fost creat Partidul Revoluționar Ucrainean (în ucraineană RUP – *Revoluționa Ukrainska Partija*), care a editat o broșură intitulată *Ucraina independentă*. Până în anul 1905 (anul primei revoluții în Rusia), mișcarea ucraineană s-a dezvoltat semnificativ. S-au creat mai multe partide care propuneau diferite modalități de soluționare a problemelor naționale, politice, economico-sociale ale Ucrainei. Ele erau însă create de elitele intelectuale și nu acționau unitar. În octombrie 1905, țarul Nicolae al II-lea a fost nevoit să publice un „manifest” prin care se acordau cetățenilor drepturile civile și s-a promis crearea Dumei (Parlament). Ca urmare a acestui manifest s-a anulat interdicția de a se tipări publicații în limba ucraineană și s-a permis organizarea de asociații obștești legale.

Totuși, din partea autorităților ruse s-a acționat în sensul limitării, restrângerii acestor libertăți. Cu toate acestea în Duma care a fost aleasă, din partea Ucrainei au fost aleși 63 de deputați ucraineni, 22 ruși, 5 polonezi, 4 evrei și un german, numărul total de membri ai Dumei fiind de 497.

Prima Dumă a durat doar 72 de zile, fiind dizolvată de împărat. Ulterior au fost alese a doua, a treia și a patra Dumă, în care partidele ucrainene de stânga nu au mai fost admise.

În manualul de *Istoria Rusiei*, publicat în 1997, la pagina 328 se precizează: „Politica națională a fost înfăptuită sub lozincă «Rusia pentru ruși», adică s-au intensificat măsurile de rusificare. Acestea nu au găsit sprijin la burghezia națională care se consolida. Organizațiile «Șutelor Negre» șovine ațâțau fricțiunile naționale și antisemitismul”.

Galiția continua să rămână bastionul ucrainismului. Militanții ucraineni din această provincie au formulat pretenții, inclusiv asupra Bucovinei românești, bucurându-se de sprijinul habsburgilor, interesați să încurajeze mișcarea națională ucraineană în Rusia, precum și să-i „folosească pe ucraineni în calitate de contrapondere față de români, primii (ucrainenii – n. n.) au beneficiat chiar de unele avantaje politice”⁹. Potrivit aceluiași autor, în Bucovina trăiau, în 1861, circa 30 de mii de ucraineni, concentrați în partea de nord a provinciei, dar elita culturală și politică era constituită din români, ca și ierarhia bisericească, care „era controlată de români. De aceea în Bucovina, spre deosebire de Galiția, biserica nu a jucat un rol mare în dezvoltarea conștiinței naționale a ucrainenilor, iar procesul de edificare națională în această regiune a întârziat sensibil”¹⁰.

În timpul primului război mondial, după revoluția din februarie 1917 din Rusia și, în special, după revoluția bolșevică din octombrie 1917, în Ucraina s-au produs încercări de a se crea un stat ucrainean independent. Aflată sub ocupația germană, șeful Statului-Major al frontului de răsărit, generalul Hofmann, a declarat

la Conferința de pace din 1919: „În realitate Ucraina este opera mâinilor mele... Eu am creat Ucraina pentru a avea posibilitatea de a încheia pacea măcar cu o parte a Rusiei”¹¹. Istoricul ucrainean O. Subtelny recunoaște, de asemenea, că „nu se poate ascunde faptul că această putere în Ucraina aparține a numelui germanilor”¹². În Galiția a fost de asemenea proclamată Republica Populară Ucraineană Occidentală, dar a fost, după câteva luni de existență, lichidată de armata poloneză.

Revoluția bolșevică s-a extins și asupra Ucrainei, care a devenit Republică Sovietică, iar prin semnarea tratatului unional în 1922 s-a unit cu Republicile Sovietice Rusă, Bielorună și cele din Transcaucazia. În primii ani au fost create condiții pentru dezvoltarea național-culturală a Republicii Sovietice Ucrainene. Însă odată cu consolidarea dictaturii staliniste și brejneviste, situația s-a schimbat substanțial. În programul mișcării naționaliste ucrainene RUH (*Mișcarea*) sunt formulate astfel „crimele” comise împotriva poporului ucrainean: „eliminarea activiștilor care promovau o politică națională, cum a fost formulată de Lenin, din conducerea PC al Ucrainei și din guvernul republicii, campania de teroare împotriva țăranelor sub falsul slogan al «deschiaburirii» și colectivizarea forțată; foametea artificială creată în 1933 cu câteva milioane de victime; distrugerea aproape totală a intelectualității naționale în perioada represiunilor staliniste; represiunea sub pretextul «luptei împotriva naționalismului burghez ucrainean, a oricărei manifestări naționale autoconștiente»; deportări repetate a milioane de ucraineni; violarea grosolană a drepturilor omului și ale națiunii, asumarea, falsificarea și defăimarea istoriei și culturii naționale a Ucrainei; jefuirea celor mai sacre comori istorice ale poporului ucrainean și ale altor națiuni; urmărirea unei politici sistematice de migrare și așezare menită să reducă procentajul ucrainenilor în populația totală a Ucrainei; eliminarea completă a limbii ucrainene din aproape toate aspectele vieții sociale în republică; indiferența și chiar o atitudine ostilă față de dezvoltarea național-culturală a ucrainenilor care trăiesc în afara Ucrainei; distrugerea ireparabilă a mediului înconjurător în multe regiuni ale Ucrainei; tragedia de la Cernobil”.

Dacă se adaugă la această listă, se spune în programul RUH, „distrugerile din timpul războiului civil, foametea din 1921–22, atrocitățile comise de ocupații fasciste germani și foametea din 1946–47, se începe a se înțelege proporția pierderilor pe care le-a suferit în secolul XX poporul ucrainean”.

Această mișcare trece însă sub tăcere extinderea teritorială de care profitat RSS Ucraineană în timpul stalinismului. La a 70-a aniversare a instaurării puterii sovietice în Ucraina, la Kiev a fost organizată o mare adunare festivă sub conducerea CC al PC Ucrainean și a Sovietului Suprem al Ucrainei. În raportul pe care l-a prezentat primul-secretar al CC al PCU, V. Șcerbițki, a adus numeroase elogii puterii sovietice și relațiilor cu Rusia sovietică. Între altele el a subliniat în mod deosebit: „Un eveniment de însemnătate istorică importantă a fost unirea cu RSS Ucraina a Ucrainei Occidentale, a părții de nord a Bucovinei, a județelor Hotin, Akkerman și Ismail din Basarabia. În acest fel, în statul unional unic au fost realipite pământurile ucrainene. Procesul de consolidare a națiunii socialiste ucrainene s-a încheiat”¹³.

Așadar, Ucraina nu doar „a suferit” sub regimul bolșevic, ci a profitat de politica agresivă a Imperiului Sovietic, beneficiind de acapararea unor teritorii, în special cele românești, care nu i-au aparținut niciodată. Desprinsă din fosta Uniune Sovietică, Ucraina independentă, eliberată de regimul totalitar, acționează pentru a se elibera de relele care i-au fost pricinuite, dar nu intenționează să accepte renunțarea la teritoriile care i-au fost atribuite în urma agresiunii fostei Uniuni Sovietice. În acest sens, Ucraina se bucură de protecția NATO. În Convenția, semnată la Madrid, la 9 iulie 1997, sunt înscrise în cap.V două articole speciale privind

„Cooperarea pentru o Europă mai sigură” (Art. 14): „Aliații NATO vor continua să sprijine suveranitatea și independența, integritatea teritorială, dezvoltarea democratică, prosperitatea economică și statutul de stat non-nuclear ale Ucrainei și principiul inviolabilității frontierelor ca factori-cheie ai stabilității și securității în Europa Centrală și de Est și în continent în ansamblu”; Art. 15: „NATO și Ucraina vor dezvolta un mecanism consultativ de criză pentru a se consulta împreună oricând Ucraina percepe o amenințare directă împotriva integrității sale teritoriale, a independenței sale politice sau a securității sale”.

În cadrul unei conferințe științifice internaționale, organizate în martie 1998 de Academia Diplomatică a Ucrainei și Institutul de relații internaționale din Kiev, pe tema „Viitorul geopolitic al Ucrainei”, au fost prezentate mai multe referate. Adjunctul ministrului de externe, A. D. Buteica, a subliniat că dilema politicii externe a Ucrainei constă pe scurt în opțiunea pentru Occident sau CSI, adică Rusia. După părerea sa, Ucraina a ales – ea dorește să devină membru, cu drepturi depline, al Marii Europe. Totodată, Ucraina dorește să intre în structurile europene și euro-atlantice. În contextul politicii externe a Ucrainei, adjunctul ministrului de externe a subliniat „importanța... semnării în iunie anul trecut a Tratatului de bună vecinătate și colaborare cu România, menționând că în „viitorul apropiat vom reuși să rezolvăm constructiv și problemele regimului de frontieră pe uscat și pe mare, să activizăm relațiile comerciale și economice cu această țară”.

Un alt cercetător, dr. Boris Parahonski, profesor la Institutul de Studii Strategice, consideră că „nu este exclus, ca o decizie geopolitică privind Ucraina, să fie deja luată printr-un acord oral între Federația Rusă și SUA, privind sferile de influență, și Ucraina să rămână în sfera Rusiei în schimbul extinderii NATO. Ca urmare noi avem un proces de implicare intensă a Ucrainei în relații militare, politice și economice mai apropiate cu Rusia... Relațiile Ucrainei cu Federația Rusă în momentul actual sunt mai stabilizate, iar contradicțiile existente nu sunt de nereșolvat. Populația ambelor țări este în mod tradițional orientată prietenește unii față de ceilalți... Respingerea Rusiei se poate amplifica numai în cazul, când la putere în Federația Rusă ar veni politicieni orientați mai radical, naționaliști. O astfel de cotitură potențială a evenimentelor ar deveni un factor de constrângere pentru o apropiere a celor două țări. Din punctul de vedere al Ucrainei, dacă ea va intra într-o uniune strânsă cu Rusia, va fi forțată să urmeze din aproape ambițiile geopolitice ale Rusiei și aceasta va cere eforturi considerabile pentru a nu fi absorbită în întregime de vecinul său de la nord-est. Aceasta înseamnă că Ucraina ar trebui să formeze relații apropiate cu țări care nu vor putea fi acceptate în viitorul apropiat în NATO, dar care aspiră la o cooperare strânsă cu această organizație. Aceste țări sunt statele balcanice și în Caucaz... Ucraina începe să fie percepută ca unul dintre jucătorii noii ordini mondiale... După dezintegrarea Uniunii Sovietice, Ucraina a moștenit o parte din problemele și interesele geopolitice ale acesteia, în particular, în termenii politicii sale de răsărit... Marea Neagră are un sens strategic, vital pentru Ucraina, precum și securitatea și comunicațiile în direcția Caucazului. Ucraina este interesată în crearea unor noi structuri de securitate în regiune și, de asemenea, în stabilitatea și dezvoltarea țărilor de sud-est... *Noul rol al Ucrainei* este legat de începutul «noului joc geopolitic» în regiunea Mării Negre – Mării Caspice, unde s-a ridicat problema transportării petrolului și gazelor din Caucaz și Asia Centrală, regiune care implică interesele marilor puteri – Federația Rusă, SUA, Comunitatea Europeană ș. a. Dacă Ucraina ar fi calea strategică de tranzit pentru energie și materii prime către Europa Occidentală, ea devine *o parte esențială a unei zone economice și de siguranță a Europei*” (subl. a).

Autorul menționat abordează și *problemele Crimeii*. „Problema Crimeii este direct legată de chestiunile privind siguranța statului ucrainean. Există un conflict între tătarii din Crimeea și autorități. Acesta este capabil să genereze conflicte ample, care în viitor pot să formeze un loc de tensiune internațională în regiune. Este necesar să se evalueze dacă este o reală «amenințare islamică» care se apropie ostentativ din sud.... Noi trebuie să luăm în considerație baza de la care pornește conflictul tătar din Crimeea: problema separatismului crimeean, flota Mării Negre și contextul relațiilor dintre Ucraina și Rusia“.

Un alt cercetător militar, A. Goncareenko, a apreciat că „Ucraina nu a rezolvat încă (nici chiar pentru sine) problema propriei sale identități geopolitice“. El examinează patru opțiuni majore pentru politica de securitate națională a Ucrainei:

1. Bazarea pe forțele proprii.
2. Aderarea la blocurile sau alianțele existente.
3. Crearea unor structuri regionale de securitate în cadrul unui sistem universal mai larg al securității europene.
4. Neutralitatea:

- a) statutul existent de neutralitate proclamată unilateral;
- b) neutralitatea permanentă garantată de puterile nucleare din lume și de Consiliul de Securitate al ONU;
- c) neutralitatea de „tip suedez“ și „relații speciale“ cu NATO.

Prima opțiune este exclusă din cauza faptului că „un stat cu dimensiunea și poziția geostrategică a Ucrainei trebuie să fie asigurat fie printr-o descurajare puternică (preferabil nucleară) sau prin participarea la o alianță militară puternică“.

A doua opțiune este exclusă prin „Declarația de independență a Ucrainei în confirmare cu care Ucraina trebuie să devină în viitor „un stat non-nuclear și constant neutru care să nu ia parte la blocuri militare“.

Cea de a treia opțiune se referă la faptul că situația securității în Europa este „determinată, în principiu, de existența NATO și a Organizației Tratatului de la Tașkent*... Aderarea Ucrainei la Tratatul de la Tașkent ar însemna în final sfârșitul independenței sale. A deveni membru al NATO sau al UE nu va fi posibil cel puțin în viitorii 8–10 ani... Potrivit părerii unor membri ai Comitetului Consultativ Ucraina – SUA, anul 2010 este termenul cel mai realist pentru ca o decizie adecvată să poată fi luată“.

Cea de a patra opțiune poate fi realizată în cele trei forme posibile. Prima variantă este cea mai slabă – neutralitatea proclamată unilateral, fără garanții exterioare. Față de cea de a doua variantă, „problema constă în faptul că Rusia va bloca orice încercare de a garanta Ucrainei acest statut“.

Autorul pledează în final pentru „cea mai rezonabilă și potențial «cel mai bun» răspuns strategic al Ucrainei care ar fi cea de a treia opțiune – neutralitate de «tip suedez» și «relații speciale» cu NATO. În acest caz, Ucraina rămâne formal o țară neutră, sporind rapid cooperarea cu NATO în cadrul NAPC PpP, Carta Ucraina – NATO și devinind membru asociat cu UE“. Cu toate acestea autorul apreciază că „există totuși o mulțime de probleme. Principala dintre ele este Rusia. Rusia este imprevizibilă și nimeni nu poate să prevadă viitoarea dezvoltare a Rusiei în perioada post-Elțin“.

Un alt participant important, dr. Bohdan Hawrylyshin, președintele grupului de consilieri ai Ucrainei, deținând și alte funcții importante, a pus problema:

* Din acest tratat fac parte: Rusia, Armenia, Kazahstan, Kirghizia, Tagikistan și Uzbekistan. Tratatul a fost încheiat la 15 mai 1992. Ulterior au mai aderat Azerbaidjan, Belarus și Georgia. A intrat în vigoare în 1994.

„Este posibil ca Ucraina să se dezintegreze? Cred că da, dacă Imperiul Rus se reface. Ucraina va deveni din noțiune geopolitică, noțiune geografică.“ El a subliniat că „pentru noi cel mai important stat este SUA, un model de stat constituțional, democratic; dar i-a trebuit două secole pentru a deveni ce este acum. A trecut prin războiul de secesiune pentru a deveni democratic. Deci două secole de transformări... Pentru noi două-trei decenii pot fi de ajuns“.

Se pare, că nu întâmplător B. Hawrylyshin a pus problema posibilității dezintegrării Ucrainei. În 1997, la Moscova, a fost publicată o carte sub titlul *Pașii noii geopolitici*, al cărei autor era deputatul din Duma de stat A. V. Mitrofanov, președintele Comitetului Dumei pentru geopolitică, membru al partidului lui Jirinovski. În această carte, autorul afirmă printre altele că „Ucraina de sud și de răsărit este Rusia, iar șase regiuni occidentale constituie un stat separat, Galiția, aceasta este un fenomen normal“¹⁴. Mai departe, făcând previziuni pentru sec. XXI, afirmă că „în legătură cu Bucovina de Nord cu centrul la Cernăuți este evidentă tendința ei de a se reuni cu statul român“¹⁵. În partea finală a „previziunilor“ sale Bucovina de Nord este totuși inclusă în Galiția orientală¹⁶, iar Ucraina este prezentată dezmembrată: Crimeea și Donbassul „se vor reuni cu Rusia înrudită etnic“, Harkovul „este un oraș pur rusesc“, „întinsa regiune Novorosia cu centrul în Odesa a fost populată de țărani ruși“ la sfârșitul sec. XVIII, regiunea Kiev „chiar și în vremea ocupației poloneze se numea voevodat rus și la sfârșitul secolului XVII a intrat în statul rus“. „Ucraina propriu-zisă (Rusia Mică) cuprinde teritoriul la sud de Poltava până la pragurile Niprului“¹⁷.

Potrivit acestui autor, „Ucraina este o operă nouă a perioadei sovietice. În Ucraina contemporană nu există o comunitate nici lingvistică, nici culturală. Integritatea acestui stat este susținută de vechea nomenclatură de partid, de intrigile antirussești ale atlantiștilor și de apatia «popoarelor» Ucrainei. Cultura Ucrainei este de proveniență evidentă austro-ungară și rusă. Nu există o teorie științifică a limbii ucrainene“¹⁸. În harta care este publicată în carte, „Ucraina propriu-zisă“ reprezintă o fâșie îngustă, iar Rusia cuprinde prin așa-numita Novorosia, inclusiv sudul Basarabiei.

Problema separatismului în Ucraina a fost abordată și de revista rusească „Svobodnaia Mîsli“ (Gândirea liberă) în numărul din mai 1997. Se constată diferența orientărilor diferitelor regiuni ale Ucrainei: în regiunea de sud-est, respectiv, regiunea Donețk, puternic industrializată și urbanizată, posedă o cultură istorică orientată spre Rusia, în timp ce regiunile din nord-vest sunt orientate spre Occident. Peninsula Crimeea, locuită de sute de mii de ruși, reprezintă pentru Rusia un obiectiv geopolitic și geostrategic la care nu va renunța niciodată. Totodată această peninsulă prezintă un pericol de separatism și datorită populației tătare în creștere și care se bucură de sprijinul activ al Turciei ș.a.m.d.

Clauzele Cartei NATO – Ucraina, citate mai sus, oferă însă Ucrainei un sprijin important împotriva afectării integrității sale teritoriale, precum și în ceea ce privește inviolabilitatea frontierelor.

Într-un studiu dedicat *Șanselor Rusiei în sec. XXI*, publicat în revista rusă „Mejdunarodnaia Jizni“ (Viața internațională) în nr. 1/2000, referitor la relațiile Rusiei cu Ucraina, se arată următoarele: „Deocamdată nu se întrevide o strategie bine gândită privind relațiile Rusiei cu Ucraina, deși după însemnătatea lor reală pentru situația Rusiei în Europa, acestea sunt pe deplin comparabile cu relațiile cu Germania, Franța sau Marea Britanie. Importanța Ucrainei pentru noua situație de pe continentul european este bine înțeleasă în Occident, unde cercuri influente și active nu sunt împotriva transformării ei, dacă nu în „contrapondera“ Rusiei, atunci în „bufe“ între ea și restul Europei. Politica externă a Rusiei, ca și societatea rusă,

în asamblu, încă nu s-a eliberat pe deplin de perceperea Ucrainei ca o „soră“ mai „tânără“ și dependentă și de aceea se extrag puține avantaje din acel capital de prietenie și simpatie față de Rusia, care se păstrează de către populația acestei țări, mai ales, la nivelul generațiilor mai în vârstă și mijlocii. După disputele privind flota Mării Negre, au rămas aproape neobservate astfel de fenomene cu consecințe îndelungate, care sunt excluderea limbii ruse din sistemul școlar și universitar în Ucraina, încercările de a sădi mitologia națională care pune la îndoială apropierea acestor popoare. Sunt totuși și schimbări pozitive care oferă o nouă șansă politicii externe ruse... Potrivit impresiilor mele personale, majoritatea populației Ucrainei sprijină întărirea legăturilor, în special în economie, sau chiar crearea într-o anumită formă a unei asociații cu Rusia. Însă, această asociație, cum au subliniat de multe ori interlocutorii mei ucraineni, trebuie să excludă împărțirea între „majori“ și „mai tineri“ și să se bazeze pe colaborarea egală și reciproc avantajoasă. Trebuie să remarcăm în mod obiectiv că astfel de „muguri“ în abordarea de către politica rusă se văd deja... Trebuie de asemenea subliniat faptul, că realizarea potențialului colaborării cu Ucraina este o chestiune a politicii interne a statului rus. Nu favorizează apropierea celor două țări strămtorarea la care sunt supuși „gastarbeiterii“ și „negustorii“ ucraineni. Această practică, neîndoielnic, favorizează acele forțe din Ucraina care sunt gata de orice, pentru a o „rupe“ de Rusia. (Autorul articolului este V. Cernega, expert național al Rusiei, pe lângă Consiliul Europei).

RELAȚIILE ROMÂNŌ-UCRAINENE

Relațiile dintre români și ucraineni au o tradiție îndelungată. O prezentare a acestor relații bazată pe documente și cronici istorice este elaborată în cartea lui Ion I. Nistor, publicată în 1934 și republicată în 1997, intitulată *Problema Ucraineană în lumina istoriei* (Editura Septentrion, Rădăuți). Autorul demonstrează lipsa de teme a pretențiilor teritoriale ale ucrainenilor asupra teritoriilor românești. El îl citează în acest sens pe istoricul ucrainean St. Rudnički, care, în 1916, concepea Ucraina independentă cu un teritoriu de 850 000 km², întinzându-se de la Carpați până în Caucaz, incluzând ample teritorii românești din Bucovina, Basarabia (județele Ismail și Cetatea Albă, părți mari din județele Orhei, Soroca și Bălți, și întreg județul Hotinului, cu o suprafață totală de 10 000 km², un sfert din suprafața Basarabiei). Istoricul considera că în Bucovina de nord (cu o suprafață de 5 000 km²), pe care o revindeca, trăiau cca 300 mii de ucraineni, iar în județele basarabene cca 400 mii ucraineni. Se formulau pretenții și asupra Maramureșului, suprafața totală revendicată din teritoriul României fiind de aproape 20 000 km². Ion I. Nistor demonstrează din faptele istorice modul în care ucrainenii s-au așezat în teritoriile românești, după răpirea de către Imperiul Habsburgic a Bucovinei (1775) și răpirea de către Rusia a Basarabiei (1812). Ucrainenii din Galiția, ocupată de Polonia, căutau refugiu în Bucovina între românii creștini ortodocși, fugind de persecuțiile la care erau supuși de polonezii romano-catolici. La 1779, de exemplu, în Bucovina trăiau 87 811 români și numai 21 114 ucraineni, refugiați din Galiția. Basarabia, începând din 1818, a fost intensiv colonizată cu ucraineni și alte etnii. Concluzia istoricului român este: „prin urmare ucrainții sub nici un cuvânt nu pot revendica

pentru ei drepturi istorice asupra Basarabiei, nici asupra unor părți din ea cum ar fi Hotinul sau Cetatea Albă¹⁹.

Totuși ucrainenii au recurs la astfel de revendicări, procedând împotriva spiritului de bună vecinătate și ajutorului acordat, pe care românii l-au practicat în decursul secolelor.

Câteva fapte sunt edificatoare în acest sens. Timp de 113 ani voievozii români au acordat sprijinul moral și material ucrainenilor ortodocși din Lvov, ceea ce le-a permis să-și apere credința ortodoxă, așezământul lor devenind un focar de cultură, un puternic apărător al religiei ortodoxe și o pavază contra propagandei catolice. După încetarea acestui sprijin, la 1709 comunitatea ucraineană nu a mai putut rezista ademenirilor catolice și s-a unit cu scaunul papal²⁰.

Românul Petru Movilă a fost ales mitropolit al Kievului în 1633. El dezvoltă seminarul teologic din Kiev, transformându-l în Academie, care „a devenit o adevărată vatră de lumină ortodoxă și în cursul veacurilor a răspândit mereu razele sale binefăcătoare în toate colțurile lumii ortodoxe, până și în voievodatele române, pe timpul lui Vasile Lupu și Matei Basarab²¹. La 1642 Petru Movilă a sprijinit crearea primei tipografii în Moldova. Tot cu sprijinul său Vasile Lupu a creat la Iași Academia de la Trei Ierarhi.

„Grija moldovenilor pentru credința și bunătața sufletească a ucrainenilor s-a manifestat totdeauna când aceștia aveau nevoie de îndemnuri și ajutor. Când Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor, încerca să-și asigure independența bisericească a țării sale, el se adresa bisericii Moldovei ca să hirotonisească pe Lazăr Baranovici, ca episcop de Cernigov. Și, de fapt, hirotonisirea aceasta a avut loc la Suceava în martie 1657...²². De asemenea, în oastea de cazaci a lui Bogdan Hmelnițki au participat numeroși români transnistreni, iar patru din cele 15 regiamente au fost comandate de români, în cadrul răscoalelor împotriva ocupației polone. În schimb, cazacii lui Bogdan Hmelnițki se alăturau tătarilor în expedițiile de jaf și pradă în Moldova. „În septembrie 1650 o puternică armată tătară-cazacă năvăli în Moldova și, trecând Nistrul, se desfăcu în două: una o luă prin Soroca spre Suceava, iar alta prin Orhei și Lăpușna spre Iași, prădând și jefuind țara în lung și în lat²³.

La 11 februarie 1881, în urma păcii dintre Rusia și Imperiul Otoman, domnitorul Moldovei Duca-Vodă primește hătmănia Ucrainei, realizând astel unirea personală între cele două țări vecine. „Ca hatman al Ucrainei, Duca-Vodă și-a câștigat merite cu așezarea și reîmpopularea țării și cu înviorearea vieții economice și culturale... Aceste raporturi de prietenie și bună vecinătate s-au menținut neclintite până la mijlocul sec. al XIX-lea, când centrul de propagandă ucraineană se mută de la Kiev la Lvov, capitala Galiției austriece²⁴. Bucurându-se de sprijinul Vienei, ucrainenii din această provincie austriacă (denumită astfel după cele trei împărțiri ale Poloniei) desfășoară o intensă propagandă naționalistă (Austro-Ungaria este interesată să slăbească Rusia), inclusiv revendicările teritoriale față de țările vecine.

După primul război mondial, când provinciile românești s-au alipit de patria-mamă prin principiul autodeterminării, iar Ucraina și-a pierdut independența de scurtă durată, devenind republică sovietică, pretențiile teritoriale față de România, Polonia și Cehoslovacia au fost permanente prezente.

Istoricul ucrainean Orest Subtelny afirmă în cartea sa că „încă un stat care a știut să folosească haosul anilor 1918–1919 și a acaparat o bucată solidă din pământurile Ucrainei a fost România²⁵. Potrivit spuselor sale, statisticile românești arătau că în 1920 în România trăiau 790 mii de ucraineni (adică 4,7% din populația țării) care erau împărțiți în trei zone: „în fosta gubernie basarabeană a Rusiei“ locuiau circa 450 mii ucraineni, în Bucovina circa 310 mii și în Maramureș o „grupă

mai mică“, în „fostul teritoriu unguresc“. El afirmă că „autoritățile române manifestau o insuportabilitate față de numeroasele minorități naționale, mai mare chiar decât al polonezilor... guvernul a lichidat toate școlile ucrainene și chiar a refuzat să-i recunoască pe ucraineni ca un popor separat“²⁶. Că aceste acuzații nu au nici un temei real o dovedește, în primul rând, Constituția României din 1923, în care se arată: „Art. 5 – Români, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociere și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi“.

Alta era însă atitudinea „mișcării ruteano-ucraineană“ față de Statul român. Într-un raport al șefului Serviciului Special de Siguranță din Câmpulung (moldovelesc), redactat în ianuarie 1821, se arată: „În această circumscripție un mare număr de ruteni se găsește pe la diferite fabrici de cherestea. Toți sunt dușmani pe față statului nostru... Aceștia ne urăsc atât de mult, încât, deși știu românește la perfecție, când vorbești cu ei spune că nu știe decât rusește. Acest fapt denotă că în județele de peste Prut se face propagandă ucraineană cu scop vădit contra statului“²⁷. În același an, la 2 februarie, studenții ucraineni de la facultățile din București au cerut perfectului capitalei aprobarea pentru „a ține o adunare generală, în care să se fixeze statutele unei Societăți cultural-științifice pentru a forma asociația în baza acestor statute“. Cererea a fost aprobată. Adunarea a avut loc la 6 februarie 1921 și s-au adoptat statutele Cercului studențesc ucrainean „Zoria“²⁸.

Menționez, de asemenea, faptul că reprezentantul rutenilor din Maramureș, Orestie Ilniezky, a declarat în ședința Adunării Deputaților la 13 decembrie 1919: „Poporul rutean din părțile Maramureșului dorește și cere să se ia toate măsurile necesare spre a fi anexat definitiv, conform liniei demarcaționale de azi, pentru totdeauna la România Mare“²⁹.

În decembrie 1925 a fost adoptată legea învățământului particular prin care minoritățile naționale își puteau constitui școli proprii, cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii; limba de predare era stabilită de susținătorii școlii respective, cu precizarea că „limba română, istoria română și geografia României se vor preda în limba română“. Pe aceeași linie se înscria și legea pentru învățământul secundar, adoptată în mai 1828, precum și legea pentru regimul general al Cultelor, adoptată în aprilie 1828, prin care se garanta tuturor cultelor „o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu atinge ordinea publică, bunele moravuri și legile sale de organizare“³⁰. În aceeași perioadă, liderii minorității ucrainene au depus efortul de a crea un Partid Național Ucrainean, dar aceasta se manifestă doar cu prilejul alegerilor parlamentare. Mai activ a devenit Partidul Țărănesc Ucrainean, creat în 1931, sub conducerea lui Constantin Cracalia; acest partid declara că luptă pentru respectarea drepturilor și libertăților democratice, în primul rând a celor privind minoritățile prevăzute de Constituția României din 1923³¹.

Anexarea prin forță a Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herța, la 26 iunie 1940, de către Uniunea Sovietică, Kremlinul a împărțit pământurile românești în conformitate cu vechile revendicări teritoriale ale Ucrainei. Republicii Sovietice Ucraina i-au fost încorporate sudul Basarabiei, județul Hotin, nordul Bucovinei și ținutul Herței, răpit abuziv de Moscova. După proclamarea independenței Ucrainei în decembrie 1991, i-a fost anexată și Insula Șerpilor preluată abuziv de URSS în 1948. Astel în Ucraina s-a creat o importantă minoritate națională românească autohtonă.

Pentru populația autohtonă română anexarea acestor teritorii a însemnat o profundă tragedie: „prigonirile la care au fost supuși românii de aici au avut consecințe nefaste în plan demografic. Deportările în Siberia și Kazahstan, trimiterea

țărănilor la muncă silnică în regiunile nordice ale fostului imperiu roșu, aruncarea sutelor și miilor de români în închisori și lagăre de concentrare, executarea multora fără cercetări și judecată, pe de o parte, și exodul populației în România, pe de altă parte, au dus la împruținarea catastrofală a numărului populației românești ce s-a pomenit sub administrația sovietică... la întrebarea celor care în derădere ne iscodesc: «Unde vă sunt românii?» Odată am fost mulți, am fost stăpâni pe aceste meleaguri, dar ne-a împruținat urgia stalinistă³².

În perioada Imperiului Sovietic, după cel de al doilea război mondial, populația românească din teritoriile ocupate era împărțită în „moldoveni” și români. La recensământul din 1989 au fost înregistrați 324 525 „moldoveni” și 134 825 români. Așa-zisa națiune „moldovenească” a fost o invenție a bolșevicilor, pentru a justifica „deosebirea” de națiunea română. În perioada Imperiului Țarist nu se făcea o astfel de „deosebire”. În dicționarul enciclopedic „Rusia”, publicat la Sankt-Petersburg în 1898 se arată: „Grupa romanică este reprezentată de *români* (sublinierea autorilor dicționarului) (cca 900 000) – în gubernia Basarabiei (județele Bălți, Soroca, Chișinău, Orhei) și în județele de pe malul Niprului din gubernia Herson; această naționalitate își apără cu dârzenie limba sa și chiar a romanizat o parte a populației locale a rușilor mici (ucraineni – n. n.)³³.”

Ucraina independentă a preluat și menține deosebirea dintre „moldoveni” și români, inventată de bolșevici.

Relațiile româno-ucrainene au fost prezente, inclusiv în perioada existenței Uniunii Sovietice. În 1986, România a participat la acordul de construire a Combinatului de prelucrare a minereurilor de fier acide de la Krivoy Rog, contribuția României prezenta 27% din investiția totală, URSS contribuia cu 50%, iar alte țări – Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Democratică Germană cu restul. În schimb Combinatul urma să livreze o cantitate corespunzătoare de pelete.

În calitate de ambasador al României la Moscova am vizitat șantierul în februarie 1990 (muncitorii români au început o grevă pentru a obține salariile în valută forte). La 15 octombrie a aceluiași an am făcut o vizită oficială la Kiev, unde am fost primit de președintele Sovietului Suprem al Ucrainei, L. M. Kravciuk, și de viceprim-ministrul guvernului V. G. Urciukin. În cadrul convorbirilor avute, dl. Kravciuk a exprimat dorința de a dezvolta relațiile cu România. Ucraina își proclamase deja suveranitatea, dar potrivit spuselor președintelui Sovietului Suprem situația în țară era foarte complicată și era necesară rezolvarea urgentă a unei serii de probleme importante. În convorbirea cu viceprim-ministrul am pus problema lucrărilor de la șantierul Krivoy Rog, privind condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor români. Viceprim-ministrul a dat de înțeles că Ucraina nu era prea interesată în construirea aceluși obiectiv, din punct de vedere ecologic, dar această acțiune a fost impusă de Moscova. Cei doi demnitari și-au exprimat dorința de a dezvolta relațiile cu România în toate domeniile, în special în plan economic și cultural. Așa cum se cunoaște, problema șantierului de la Krivoy Rog nu a fost soluționată până în prezent. România a investit sume foarte mari în realizarea acestui obiectiv, dar livrarea de minereu prelucrat încă nu se realizează.

La 23–24 martie 1991, dialogul politic româno-ucrainean a început prin vizita ministrului Afacerilor Externe al României, dl. Adrian Năstase, la Kiev. Ministrul român a fost primit de președintele Sovietului Suprem al Ucrainei Leonid Kravciuk, a avut convorbiri cu viceprim-ministrul Urciukin și cu ministrul Afacerilor Externe A. Zlenko. Cu puțin timp înainte Ucraina adoptase o declarație privind suveranitatea statului și aștepta adoptarea noului tratat unional în baza căruia republicile unionale deveneau state suverane, în cadrul noii Uniuni așezată pe noul tratat unional.

Ministrul Afacerilor Externe ucrainean a subliniat de la început că Ucraina dorește să dezvolte relațiile cu România în baza principiilor egalității, intangibilității granițelor, integrității teritoriale și neamestecului în treburile interne. Ucraina se concentrează asupra elaborării noilor abordări în politica sa externă: dezvoltarea relațiilor bilaterale, în primul rând, cu țările vecine, includerea în procesele de integrare europeană, activizarea în organizațiile internaționale prin adoptarea pozițiilor corespunzătoare intereselor de stat ale Ucrainei etc. S-a convenit adoptarea unui protocol privind colaborarea dintre cele două ministere de externe, precum și încheierea unor acorduri de colaborare economică, culturală, în domeniul consular etc. Ministrul ucrainean a solicitat sprijinul României pentru includerea Ucrainei în CSCE și a explicat intenția țării sale de a desemna un reprezentant oficial al Ucrainei în ambasadele URSS, care să se ocupe de relațiile bilaterale ale Ucrainei cu țările respective.

Convorbirea cu viceprim-ministrul Urciukin s-a referit în principal la colaborarea economică. Referindu-se însă la relațiile bilaterale, în ansamblu, demnitarul ucrainean a subliniat că la baza acestora trebuie să stea principiul inviolabilității granițelor, renunțarea la orice fel de pretenții teritoriale. A relatat de asemenea că „noi tindem ca pentru fiecare naționalitate care trăiește pe teritoriul republicii să creăm condiții pentru dezvoltarea ei națională – școli, cărți etc. Fiecare locuitor al Ucrainei este un cetățean cu drepturi depline, fără nici o discriminare“.

Ministrul român a subliniat necesitatea unui cadru juridic și instituțional în relațiile bilaterale. Să stimulăm cunoașterea reciprocă prin presă, TV, contacte umane, schimburi culturale. A menționat că sunt și aspecte sensibile pentru opinia publică din țările noastre și acestea nu trebuie trecute sub tăcere. Cea mai bună politică este deschiderea supapelor pentru a nu se acumula tensiuni; sunt probleme din istorie pe care istoria le va rezolva.

Președintele Sovietului Suprem L. Kravciuk a menționat de la început că „avem cu România o frontieră comună lungă“, iar în Ucraina „trăiesc mulți români“. Referindu-se la referendumul care a avut loc la 17 martie 1991, a arătat că 80% din populația cu drept de vot a Ucrainei a votat pentru menținerea Ucrainei în cadrul URSS. „Ucraina în Uniune va fi un stat autonom cu drepturi depline, stăpână pe pământul său, menținând relații pe bază de egalitate cu celelalte republici“. Referindu-se la relațiile interetnice a subliniat că se acordă o „atenție deosebită... și se asigură un control strict; la Cernăuți trăiesc mulți români, moldoveni; li se asigură egalitatea în drepturi – gazete, școli, radio, TV, activități culturale etc. Nu admitem nici o discriminare“ (dl. Kravciuk a condus regiunea Cernăuți din 1958 până 1970).

Intervenind în discuție, președintele Comisiei de Politică externă a Sovietului Suprem, poetul Pavlîciko (huțul), din opoziție, s-a referit la minoritățile naționale. „În Ucraina trăiesc mulți români, în România – mulți ucraineni. De felul în care trăiesc ei depind și relațiile noastre.“ A afirmat că în Ucraina sunt 135 școli cu limba de predare română și „moldovenească“. „În România, a spus el, se vorbește uneori de pretenții teritoriale – asta nu ne ajută nici pe voi, nici pe noi. Să nu admitem pretenții teritoriale“. Ministrul român a menționat că „facem un nou exercițiu de discuție politică – deschis și sincer“. A subliniat că nu putem schimba istoria. „În România sunt mulți intelectuali și în partidele de opoziție etc., care amintesc anul 1940, problemele Basarabiei și nordului Bucovinei. Aceste probleme fac parte din istoria noastră și nu o putem schimba. În aceste condiții e foarte important să asigurăm condiții democratice pentru minorități. Minoritatea ucraineană din România are un deputat în mod autonom“.

În toamna anului 1991 am vizitat din nou Ucraina. Cu acest prilej am vizitat regiunea Ivano-Frankovsk și regiunea Cernăuți, unde am avut o întâlnire cu reprezentanții românilor din nordul Bucovinei. În cadrul acestei întâlniri, la care a fost prezent și un reprezentant al autorităților ucrainene regionale, reprezentanții români și-au exprimat doleanțele privind problemele referitoare la învățământ, presă, precum și necesitatea de a primi sprijin din România, în special pentru presa românească din nordul Bucovinei. Revenind la Moscova am adresat o scrisoare președintelui Comitetului pentru problemele naționalităților de pe lângă Cabinetul miniștrilor Ucrainei, dl. I. Olenenko, cu care am avut o convorbire la Kiev, înainte de vizitele în provincie, prezentând problemele ridicate de reprezentanții români. În răspunsul primit la 14 ianuarie 1992 se spunea: „Aș vrea să vă încredințez că Comitetul pentru probelele naționalităților de pe lângă Cabinetul miniștrilor Ucrainei va contribui la dezvoltarea spirituală și economică a populației românești, a tuturor popoarelor care trăiesc în teritoriul statului nostru, așa cum este prevăzută aceasta în Declarația drepturilor naționalităților din Ucraina, adoptată de Sovietul Suprem al Ucrainei în octombrie 1991.

Exprim speranța sinceră a continuării colaborării pentru binele dezvoltării și întăririi relațiilor prietenești între țările și popoarele noastre“.

Evoluția relațiilor dintre România și Ucraina independentă este marcată de complexitate și de problemele grave create între cele două țări de Uniunea Sovietică, ceea ce continuă să exercite un puternic impact asupra opiniei publice românești.

Dialogul politic început de ministrul român al Afacerilor Externe, dl. Adrian Năstase, în martie 1991, a fost continuat cu Ucraina independentă, condiționat însă de partea ucraineană, de finalizarea și semnarea Tratatului politic de bază. Președinții celor două țări s-au întâlnit în cadrul unor reuniuni internaționale: Davos – 1992, Istanbul 1992 (cu prilejul înființării Cooperării Economice la Marea Neagră – CEMN), Budapesta – 1994 (cu prilejul reuniunii OSCE), Cracovia și New York în 1995; șefii celor două guverne s-au întâlnit la Triest 1994, București și Varșovia în 1995. Primul-ministru român a făcut o vizită oficială în Ucraina, la Izmail, în aprilie 1996.

După alegerile din 1996, președinții celor două țări s-au întâlnit prima dată la Lisabona în decembrie 1996, după care au urmat mai multe întâlniri: în 1997 – la Davos, la Istanbul și la Vilnius. Președintele Ucrainei, dl. Leonid Kucima, a vizitat oficial România în iunie 1997 cu prilejul semnării Tratatului privind relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina. La 3–4 iulie 1997 a avut loc la Izmail întâlnirea președinților României, Republicii Moldova și Ucrainei. Cu acest prilej s-a convenit cooperarea trilaterală între cele trei state. În noiembrie 1997 s-au reunit la București șefii de stat ai României, Ucrainei și Poloniei și au pus bazele cooperării trilaterale între cele trei țări.

În 1998 au avut loc întâlniri ale celor doi șefi de stat în Slovacia (cu prilejul reuniunii șefilor de stat din Europa Centrală), la Ialta, în iunie, cu prilejul summit-ului CEMN, în Azerbaidjan la Bacu, în septembrie, cu prilejul conferinței internaționale privind TRACECA, iar în decembrie a avut loc la Chișinău întâlnirea trilaterală România – Republica Moldova – Ucraina. În 1999 au avut loc cinci întâlniri, dintre care cea mai importantă a fost vizita oficială a președintelui României dl. Emil Constantinescu în Ucraina la 27–28 mai. În anul 2000 cei doi președinți s-au întâlnit la Bethleem (4–7 ianuarie) cu prilejul reuniunii șefilor de stat cu religie majoritar ortodoxă.

Între parlamentele celor două țări a avut loc, în 1992, vizita președintelui Radei Supreme a Ucrainei, dl. I. Pliușci, iar în 1993 președintele Camerei Deputaților din România dl. Adrian Năstase a vizitat Kievul.

Miniștrii Afacerilor Externe s-au întâlnit de asemenea cu mai multe prilejuri. În septembrie 1992 ministrul ucrainean a făcut o vizită oficială în România. La 3 mai 1997 ministrul român a vizitat Ucraina, cu acest prilej a fost parafat Tratatul politic de bază, iar în octombrie a avut loc la Kiev schimbul instrumentelor de ratificare a Tratatului. Cei doi miniștri s-au întâlnit în noiembrie la Strasbourg, iar în februarie 1999, ministrul ucrainean de externe a efectuat o vizită oficială în România.

În conformitate cu dialogul politic activ, în special la nivelul șefilor de stat, s-au creat condiții pentru instituirea unui cadru juridic al relațiilor bilaterale multidimensionale. În prezent există peste 40 de acorduri și convenții în domeniile economiei, comerțului, transporturilor rutiere și aeriene, culturii, științei și învățământului, consular, militar, al ministerelor de interne, al gospodăririi apelor de frontieră, al trecerii simplificate a frontierei de către cetățenii care locuiesc în zone limitrofe etc. Sunt în curs de perfectare alte noi documente bilaterale interguvernamentale și interdepartamentale.

Relațiile comerciale au cunoscut o perioadă de ascensiune până în 1995, când au atins un volum de peste 330 milioane dolari, după care s-a produs o diminuare a schimburilor comerciale (1996 – 247 milioane dolari; 1998 – 220 milioane dolari; 1999 – 150 milioane dolari), balanța comercială între cele două țări fiind deficitară pentru România. În țara noastră sunt înregistrate 109 societăți mixte româno-ucrainene cu un capital total de 1,11 milioane dolari; se înțelege că sunt societăți mixte cu capital modest (în medie în jur de 10 200 dolari pe unitate). În general, volumul schimburilor comerciale nu reflectă potențialul și posibilitățile celor două economii, cu atât mai mult când ambele țări fac parte din Organizația Cooperării Economice la Marea Neagră. Însăși structura schimburilor comerciale se compune în principal din materii prime și produse alimentare. Principalele acțiuni de cooperare economică sunt amenajarea hidroenergetică a sectorului comun de frontieră al râului Tisa, interconectarea sistemelor de transport gaze din cele două țări în zona Satu Mare–Hust, cooperarea în construirea Combinatului de îmbogățire a minereurilor acide de la Krivoy Rog.

Evenimentul cel mai controversat în relațiile româno-ucrainene l-a constituit semnarea și ratificarea Tratatului privind relațiile de bună vecinătate și cooperare între România și Ucraina. Principalele prevederi ale Tratatului consacră, din punct de vedere juridic, inviolabilitatea frontierelor, nefolosirea forței sau a amenințării cu forța, soluționarea pe cale pașnică a diferendelor, corespunzător principiilor Cartei ONU și Actului final de la Helsinki. În conformitate cu principiul succesiunii statelor la tratate, inclusiv tratatele și documentele privind frontierele, Ucraina a moștenit frontiera dintre România și fosta URSS, stabilită prin forță, consacrand apartenența unor teritorii românești (sudul Basarabiei, nordul Bucovinei, ținutul Herța și Insula Șerpilor) la Ucraina. În același timp se prevede asigurarea protecției minorităților naționale în conformitate cu standardele europene și universale. Se are în vedere asigurarea drepturilor minorităților naționale la păstrarea limbii, culturii și a identității proprii, iar prin intermediul celor două euroregiuni – Dunărea de Jos și Prutul de Sus – se facilitează contactele minorităților naționale cu țara respectivă. Minoritatea română din Ucraina este autohtonă, în timp ce minoritatea ucraineană din România s-a așezat în decursul timpului, fiind colonizată (în special în Basarabia) sau refugiindu-se de persecuțiile ocupației străine (în special în nordul Bucovinei, Maramureș etc.). Clauzele care se referă la protecția și drepturile minorităților naționale sunt foarte importante și în scopul asigurării acestor drep-

turi s-a constituit *Comisia Interguvernamentală pentru problemele minorităților*, care a avut două sesiuni, la București (10–12 noiembrie 1998) și la Kiev (25–26 noiembrie 1999). Cu ocazia vizitei oficiale a președintelui României, dl. Emil Constantinescu în Ucraina (27–28 mai 1999), s-a inaugurat Consulatul general al României la Cernăuți și s-a convenit crearea la Cernăuți a unei Universități multiculturale. Există, de asemenea, un Consulat general al României la Odesa.

În Ucraina, minoritatea română, după cum subliniază Eugen Patraș în lucrarea *Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic*, este divizată în mod arbitrar în „moldoveni” și români. „Situția a devenit și mai stranie prin faptul că o serie de comune au ajuns să se constituie din reprezentanți a două minorități, ambele românești. Spre exemplu, potrivit recensământului din 1989, în comuna Voloca locuiau 1 060 de români și 1 847 de „moldoveni”, în Hrușăuți – 495 de români și 594 de „moldoveni”, în Ostrița – 2 641 de români și 324 de „moldoveni” etc. Și aceasta fără să se fi produs aici vreodată un exod de „populație moldovenească”. Iar localnicii de aici, sub aspectul apartenenței etnice, se consideră de ani de zile, un tot întreg, zicând că sunt români. De necrezut: rude apropiate, părinți și copii, frați dreupți fac parte din două (!) minorități, în înțelesul autorităților – diferite. Fenomenul depășește logica normală și cea a bunului-simț, nemaivorbind de cea juridică³⁴. Același autor arată prin fapte discriminarea minorității române față de alte minorități în tabelul următor³⁵:

Nr.	Dreptul la:	Modul de aplicare a dreptului pentru	
		Min. română	min. maghiară
1.	Teatrul național	Nu	Da
2.	Ansamblu filarmonic	Nu	Da
3.	Institut pedagogic național	Nu	Da
4.	Învățământul tehnico-profesional în limba maternă	Nu	Da
5.	Limba maternă ca oficială	Nu	Da
6.	Centru de studii naționale	Nu	Da
7.	Libera folosire a simbolurilor naționale	Nu	Da
8.	Recunoașterea rezultatelor referendumurilor asupra revenirii la denumirile istorice ale localităților	Nu	Da

„Atât în perioada regimului totalitar sovietic, cât și după 1990, românii din Ucraina au fost marginalizați politic, economic, social, cultural și național, aplicându-li-se metodic un tratament discriminatoriu, față de etnia majoritară, iar uneori și față de alte minorități... Procesul de rusificare, promovat de fostul regim, s-a transformat într-un regim de ucrainizare, la fel de pervers ca și precedentul³⁶. Toate aceste fapte sunt în contradicție cu legislația oficială a Ucrainei și cu apelul Radei Supreme a Ucrainei către cetățenii de toate naționalitățile: „Prezidiul Radei Su-

preme a Republicii își asumă răspunderea că declararea independenței Ucrainei nu va duce niciodată la lezarea drepturilor persoanelor, indiferent de naționalitate³⁷.

Problemele formulate de E. Patraș nu reflectă doar un punct de vedere personal. La 6 februarie 1999 comunitatea românească din Ucraina a înaintat MAE al Ucrainei și al României doleanțele acestei comunități în domeniile social-politic, cultural, al învățământului și al ecologiei, publicate în revista „Glasul Bucovinei” (1999, nr 1). Se solicită astfel: „A se elabora un program de stat de renaștere spirituală și de menținere a identității noastre naționale în conformitate cu Art. 3 și 19 (p. 3) ale Constituției Ucrainei; a se atribui minorității românești statutul de popor băștinaș deportat (Art. 11 al Constituției) cu asigurarea deplină a tuturor drepturilor și înlesnirilor ce li se cuvin conform dreptului internațional; a se acorda limbii române, în conformitate cu Art. 7 al „Legii Ucrainei cu privire la minoritățile naționale în Ucraina” și Art. 2 al „Declarației cu privire la minoritățile naționale în Ucraina”, statutul de limbă oficială, alături de cea ucraineană, în zonele compact locuite de români, în regiunile Cernăuți, Transcarpatică, Odessa, Kirovograd, Nicolaev etc; a se asigura folosirea liberă a simbolurilor naționale, alături de cele de stat, în zonele compact locuite de comunitatea noastră în conformitate cu Art. 7 al „Legii Ucrainei cu privire la minoritățile naționale din Ucraina”; a se reveni la denumirile tradiționale românești ale localităților noastre, conform voinței majorității absolute a populației lor, exprimate în cadrul referendumului din 1993, denumiri care au fost schimbate în mod arbitrar în martie 1946; a se retroceda Casele Naționale, imobilele ce au aparținut Asociațiilor, Societăților culturale și altor organizații ale comunității românești, confiscate în mod abuziv de către fosta RSS Ucraineană în 1946; a se sprijini prin alocații de la buget activitatea organizațiilor naționale în conformitate cu Art. 11 și 19 (p. 3) ale Constituției Ucrainei și „Legii Ucrainei cu privire la minoritățile naționale în Ucraina”; a se retroceda țăranilor pământul care, până la colectivizarea forțată, le-a aparținut ca proprietate privată; a se favoriza legăturile libere și strânse în toate domeniile între comunitatea românească din Ucraina și patria ei istorică în conformitate cu legislația în vigoare și obligațiile internaționale ale Ucrainei, ... a se asigura libera circulație a informațiilor, presei din România și Republica Moldova în Ucraina și invers; ... a se deschide un consulat al României la Cernăuți; ...”.

În domeniul cultural au fost formulate 12 doleanțe din care citez: „A se crea trupe de teatru românești, ansambluri artistice profesionale pe lângă Teatrele și Filarmonicile ucrainene din centrele regionale Cernăuți, Odessa și Ujgorod; a se înălța la Cernăuți un monument marelui poet național român Mihai Eminescu; a se ridica un monument lui Ștefan cel Mare și Sfânt în Codrii Cosminului; a se deschide o Casă-muzeu „Mihai Eminescu” în incinta Casei nr. 19 de pe strada Aron Pumnul; a se deschide la Cernăuți un Centru cultural românesc și un centru științific de studiere a românismului etc.

În domeniul învățământului se solicită: „A se redeschide Universitatea românească din Cernăuți, desființată în 1944 de către regimul totalitar comunist; a se crea grupe cu predare în limba română la așezămintele de învățământ superior și mediu de specialitate din regiunile Cernăuți, Odessa și Transcarpatică” etc.

În domeniul ecologiei: „a se interzice tăierea excesivă a pădurilor din nordul Bucovinei; a se proclama Codrii Cosminului drept parc național, monument de istorie de importanță națională pentru minoritatea românească din regiunea Cernăuți³⁸.

În același număr al revistei „Glasul Bucovinei”, în comunicarea susținută de prof. Vasile Bizovi la Simpozionul „Cernăuți – 1918, Cernăuți – 1940, Cernăuți – Suceava – 1998”, se arată: „Atentatele, comploturile mascate și necamuflante împotriva

limbii și literaturii române din școlile românești din regiunea Cernăuți, organizate abil de organele de stat ucrainene, urmăresc un singur scop: lichidarea învățământului în limba maternă în școlile românești din Ucraina și trecerea «benevolă», în școlile noastre, la limba de stat – ucraineană, limba maternă urmând a fi studiată doar facultativ (și aceea în școlile secundare)³⁹.

În cadrul Conferinței „Limba și literatura română în școlile din Ucraina” care a avut loc la Cernăuți, 14–15 mai 1999, în cuvântul de deschidere rostit de prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, se arată printre altele: „Se impune o analiză concretă și severă a factorilor obiectivi și subiectivi care destabilizează învățământul în limba română și ne determină să luptăm pentru limba română, pentru păstrarea ei în școală, pentru funcționarea în condiții optime a școlii românești din Ucraina. Reieșim din faptul că drepturile noastre sunt consfințite în Constituția Ucrainei, Legea Ucrainei pentru minoritățile naționale în Ucraina, alte documente interne și internaționale la care Ucraina face parte⁴⁰.”

Conferința a adoptat Rezoluția *Limba și literatura română în școlile din Ucraina* în care „cerem anularea termenului de «limba moldovenească», referitor la limba noastră maternă, care a fost creat artificial de conjunctura politică oficială și promovat de către structurile guvernamentale și administrative ucrainene, în special de către Ministerul Învățământului din Ucraina”. Rezoluția abordează „folosirea limbii române în domeniul învățământului”, „predarea limbii și literaturii române”, „programe și manuale școlare”, „Universitatea polilingvă (multiculturală)”. Se cere ca „Rada Supremă a Ucrainei să ratifice Charta europeană pentru limbile regionale și minoritate în întregime (nu numai a uneia din variante)...”. Se solicită ca autoritățile ucrainene să respecte în fapt Constituția țării și reglementările legale referitoare la minoritățile naționale, inclusiv minoritatea română⁴¹.

La 25 aprilie 1999, *Congresul intelectualității românești* (inclusiv a conaționaliilor ce se consideră moldoveni) din regiunea Cernăuți (Ucraina) a adresat un amplu Memorandum (aprobat de peste 600 de participanți la *Congres*)⁴² președintelui Ucrainei dl. Leonid Cucima și adresat în atenția președintelui României, dl. Emil Constantinescu. Documentul cuprinde o amplă analiză a situației minorității române din Ucraina și solicitări pentru eliminarea problemelor cu care se confruntă românii în Ucraina. Sunt exprimate într-un alt document (28 mai, Cernăuți) doleanțele populației românești din regiunea Cernăuți în domeniul social-economic, al culturii și învățământului⁴³.

Faptele concrete evocate de reprezentanții minorității române din Ucraina demonstrează, că în această țară există o deosebire esențială între legislația adoptată (care corespunde standardelor europene) și tratamentul practic aplicat minorității române. Într-un interviu acordat de fostul ministru al Afacerilor Externe al Ucrainei, Boris Tarasiuk, ziarului „România liberă” la 22 februarie 1999 (cu prilejul vizitei sale oficiale la București) a afirmat că „în Ucraina trăiesc 134,8 mii români”, făcând o diferențiere între români și „moldoveni”. El a declarat de asemenea că „Ucraina asigură, în mod complex, drepturile tuturor minorităților, între care și ale celei române, atât din punctul de vedere legislativ, cât și practic (...) Statul ucrainean creează posibilități largi pentru realizarea dreptului constituțional al minorității române la învățământ în limba română sau la studierea limbii materne. În Ucraina există peste 100 de instituții de învățământ de diferite niveluri în care toate obiectele sunt predate în limba română”. El a adăugat că „în România predomină ideea greutăților și obstacolelor în acest domeniu, care, chipurile, le creează statutul minorității române. Aș dori să declar în mod oficial că asemenea informații sunt foarte departe de adevăr. După cum recunosc și experții Consiliului Europei, legislația ucraineană privind minoritățile naționale depășește în mare

măsură standardele europene existente în acest domeniu". El recunoaște totuși în concluzie că „cele spuse de mine nu conduc la ideea că în Ucraina nu ar fi probleme în sfera drepturilor minorităților naționale, în general, și ale celei române, în particular“.

În ceea ce privește situația minorității ucrainene în România, aprecierile părții ucrainene sunt foarte negative. Orest Subtelny consideră că „judecând în ansamblu, comunitatea ucraineană în România, care numără cca 70 de mii de oameni (conform recensământului din 1992, numărul ucrainenilor era de 65 764 – n. n.), se află în cea mai grea situație dintre toate comunitățile ucrainene emigrate în Europa de Est – atât în privința social-economică, cât și națională. Împrăștiati în raioanele sudului Bucovinei, Dobrogei, Maramureșului și Banatului, ei sunt izolați unii de alții și nu au legătură cu ucrainenii din Occident și cei din patrie. În principal ei sunt țărani săraci. Întrucât România este una dintre cele mai sărace țări din Europa de Est, ucrainenii de aici au foarte puține șanse să-și îmbunătățească situația social-economică. ... În prezent minoritatea ucraineană nu dispune de nici o organizație obștească“⁴⁴.

La rândul său, fostul ministru de externe Boris Tarasiuk aprecia în interviul acordat ziarului „România liberă“ că minoritatea ucraineană în România „se confruntă cu problemele păstrării identității sale naționale și culturale“...

Se trece cu vederea faptul că minoritatea ucraineană are un deputat autonom în Parlamentul României, care apără interesele acestei minorități (ca și celelalte 17 minorități, afară de cea maghiară, care au câte un deputat în Parlament). Subvențiile pentru minoritățile naționale au crescut de la 6 miliarde lei în 1997 la peste 68 miliarde de lei în anul 2000. În noul guvern s-a creat un Departament pentru Relații interetnice în cadrul Ministerului Informațiilor Publice.

În declarația noului prim-ministru privind programul guvernamental se acordă o atenție deosebită problemei minorităților naționale: „Pornind de la principiul că pentru România *minoritățile sunt o mare resursă*, apreciem că un bun management al acesteia este o cale de a servi, atât dezvoltarea identității minorităților, cât și cooperarea interculturală. *Acesta este modelul civic multicultural, bazat pe toleranță și respect reciproc, pe care noi îl vom promova*“⁴⁵.

„Ar trebui amintit autorităților de la Kiev că Statul român respectă tratatul, populația ucraineană din România bucurându-se de toate drepturile. În ținutul Maramureșului, acolo unde trăiește o numeroasă populație ucraineană, există școli pentru predarea limbii materne, iar la București, în cadrul Facultății de Litere, unde funcționează secții pentru limbile minoritare, există și o secție pentru limba ucraineană... România este dată ca exemplu în Uniunea Europeană ca o țară ce respectă drepturile minorităților naționale“⁴⁶.

Relațiile dintre România și Ucraina au o bază în Tratatul de bună vecinătate și colaborare, precum și în numeroasele acorduri și convenții, în dialogul politic necesar permanent și eforturile de ambele părți pentru a soluționa problemele bilaterale încă nerezolvate. Ca țări vecine cele două state au perspective clare de a intensifica colaborarea în toate domeniile, de a încuraja contactele umane și de a ridica eficiența celor două euroregiuni, de a asigura pe deplin drepturile omului și ale persoanelor aparținând minorităților naționale.

NOTE

1. O. Subtelny, *Ucraina. Istoria*, ediție în limba rusă publicată la Kiev în 1954, p. 5.
2. Dicționarul enciclopedic „Rusia“ publicat în 1898, p. 446.
3. *Ibidem*, p. 431.
4. „Vaprosi istorii“ (Problemele istoriei), nr. 2 – 3/1991, p. 17.
5. O. Subtelny, *op. cit.*, p. 70.
6. *Ibidem*, p. 54.
7. „Naș Sovremennik“ (Contemporanul), nr. 3/1992, p. 137–138.
8. V.O. Kliucevski, *Istoria rusă*, vol. II, p. 230–231, Editura Misli, Moscova, 1993.
9. O. Subtelny, *op. cit.*, p. 425.
10. *Ibidem*.
11. *Memoriile generalului Denikin*, în revista „Voprosi istorii“, nr. 2–3/1992, p. 452.
12. O. Subtelny, *op. cit.*, p. 452.
13. Ziarul „Pravda“ din 25 decembrie 1987.
14. A. V. Mitrofanov, *Pașii noi geopolitici*, Moscova, 1977, p. 173.
15. *Ibidem*, p. 267.
16. *Ibidem*, p. 273.
17. *Ibidem*, p. 274.
18. *Ibidem*, p. 275.
19. Ion I. Nistor, *Problema ucrainenilor în lumina istoriei*, Editura Septentrion, Rădăuți, 1997, p.79.
20. *Ibidem*, p. 107.
21. *Ibidem*, p. 112.
22. *Ibidem*, p. 113.
23. *Ibidem*, p. 135.
24. *Ibidem*, p. 172.
25. O. Subtelny, *op. cit.*, p. 562.
26. *Ibidem*, p. 552.
27. Raportul șefului Serviciului Special de Siguranță din Câmpulung Moldovenesc (ianuarie 1821), *Minoritățile naționale din România 1818–1925*, Arhivele Statului, București, 1995, p. 245.
28. *Ibidem*, p. 246 și 149–251.
29. „Diplomat Club“, nr. 10–11 (106–107), 2000, p. 2.
30. *Minoritățile naționale din România 1925–1931*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, p. 8.
31. *Ibidem*, p. 12.
32. Mihai Prepelită, *Din Gulagul românilor*, Ed. V. Cârlova, București, 1998, p. 391.
33. Dicționarul enciclopedic „Rusia“, p.143.
34. Eugen Patraș, *Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic*, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 1999, p. 110.
35. *Ibidem*, p.132.
36. *Ibidem*, p.133.
37. *Ibidem*, p. 142.
38. *Doleanțele comunității românești din Ucraina înaintate MAE al Ucrainei și României în cadrul întâlnirii din 6.02.1999 de la Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei“, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 1/1999, p. 129–132.
39. Vasile Bizovi, *Predarea limbii și literaturii române în școlile din regiunea Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei“, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 1/1999, p. 31–36.
40. Alexandrina Cernov, *Conferința „Limba și literatura română în școlile din Ucraina“*. *Cuvânt de deschidere*, în „Glasul Bucovinei“, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 2/1999, p. 61.
41. Rezoluția *Conferinței „Limba și literatura română în școlile din Ucraina“*, în „Glasul Bucovinei“, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 2/1999, p. 83–84.

42. *Memorandumul Congresului intelectualității românești (inclusiv a conaționaliilor lor ce se consideră moldoveni) din regiunea Cernăuți (Ucraina)*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 2/1999, p. 44–51
43. *Doleanțele populației românești din regiunea Cernăuți (Ucraina) în domeniul social-economic, al culturii și învățământului*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 2/1999, p. 52–55.
44. O. Subtelny, *op. cit.*, p. 705–706.
45. „Curierul național” din 29 decembrie 2000.
46. „Curierul național” din 25.07.2000.

SUMMARY

The late Vasile Șandru, former Ambassador of Romanian in Moscow in a period of important processes of economic and political restructuring of USSR, and of declarations of independence on the part of the union republics, draws up a synthesis of the most important historical problems of the Ukraine in the context of its relations with Russia, Poland and Romania. Ukraine's history is one of the most complex and disputed histories of the European peoples. According to the Canadian historian Orest Subtelny, of Ukrainian origin, the first problem of Ukraine's history was its „lack of statehood”. The author mentions the most disputed problems of this history, citing important Ukrainian and Romanian historians.

The second part of the article analyses the geo-political and –strategic situation of Ukraine, its present political interests and its relations to Euro-Atlantic structures. The situation of the Romanian minority in Ukraine is also mentioned and its complaints presented during various Congresses and national Conferences and in the context of bilateral relations between Romania and Ukraine, based on the Treaty signed by the two states. The essential problems that have marked the history of the two states are also mentioned, underlying the necessity of mutual collaboration and acknowledgment of the rights of the Romanian minority in Ukraine and of the Ukrainian minority in Romania. As neighboring countries, the two states have good perspectives to enhance their collaboration in all domains, to encourage human contacts and the efficiency of the two Euro-regions. These contacts would ensure the observation of Human rights and of the national minorities.

„EUROPENISM ȘI REGIONALISM“*

*Debutul unei polemici între „Ideea europeană“
și „Junimea literară“*

Harieta Mareci

Suceava

Primul deceniu interbelic, numit și „timp de basculare hotărâtoare“¹, a fost, pentru români, plin de vitalitate și de creativitate, a fost o etapă a căutărilor, a inițiativelor și înfăptuirilor. S-a spus despre istorie, că are ciudățeniile ei; iată că, cel puțin cu această perioadă, s-a dovedit a fi generoasă, acordându-i privilegiul atâtor mari transformări.

„Marea uvertură produsă de împlinirea idealului de unitate statală a făcut ca energia devenită disponibilă în sfera politicului să se manifeste activ, mai ales în sfera culturii“². Atunci s-au definit noi direcții, s-au identificat teme și metode, s-au conturat atitudini noi. David Prodan scria: „Am trăit explozia de entuziasm declanșată de marele act care încununa o lungă istorie de sacrificii“³. „Eram – comsemna, la rându-i, Mircea Eliade – prima generație românească necondiționată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat“⁴.

Cu toate acestea, nici entuziasmului generației unirii nu i-au lipsit umbrele. Perspectiva deschisă de noul statut al României avea să indice carențe de tot felul aduse de aluviunile vremurilor agitate. Modificarea de peisaj, care răsturna o stare de fapt îndătinată și crea o alta, nu se putea înfăptui în scurt timp și numai prin înalte edicte. Incertitudinea, apoi grijile acomodării în „noua casă“⁵ influențaseră atât constituirea, cât și impunerea unei orientări în spiritul public. De aici, probabil, și rara densitate de idei care a alimentat această înfruntare. Toți cei care deschiseseră ochii spre cultură, indiferent de provincia căreia, generic, îi aparțineau, dar și cei care, într-un fel sau altul, participaseră la actul cultural încă înainte de 1918, propuneau diverse criterii de evaluare, de autodefinire: unii se considerau îndreptățiți să continue *tradiția*, legatul transmis de înaintași ca o expresie a specificului regional, a latențelor permanente; alții optau pentru ieșirea din vechea închistare provincială, urmărind să descopere orizonturi mai largi, europene, universale chiar. Necesitatea înnoirii era admisă de toți; deosebite rămăneau, însă, căile socotite „drepte și bune“ pentru aceasta. E bine cunoscută disputa angajată între *tradiționaliști* și *moderniști* – un fenomen care avea să acapareze centrul

* Comunicare susținută la cel de al IV-lea Congres Internațional de Studii Românești, care a avut loc la Suceava între 9–12 iulie 2001, *American Society for Romanian Studies*, în colaborare cu „Ștefan cel Mare“ University of Suceava.

atenției aproape întreg deceniul trei al perioadei interbelice, definind, oarecum, spiritul timpului, sfâșiat de contradicții și ezitând între formule extreme⁶. Cum teritoriul desfășurării acestei confruntări a fost, cu deosebire, presa (ca mărturie uneori convingătoare, uneori subiectivă, dar întotdeauna „sursă folositoare“ pentru recuperarea „culorii epocii“⁷), ni s-a părut interesant să fixăm, în crochiu, atitudinea adoptată de către redactorii revistelor „Ideea europeană“, din București, și „Junimea literară“, din Cernăuți, față de relația *regionalism – europenism*, deși nici aceasta n-a cunoscut, întotdeauna, o așezare perfect polară în ecuație. La prima vedere, abordarea unui asemenea subiect ar putea părea drept o complicație inutilă, dar fiind raportul relativ: „Ideea europeană“ a avut o difuziune largă, în timp ce „Junimea literară“ a evitat să se hazardeze dincolo de limitele unui cadru dat. Cu toate acestea, dialogul între cele două reviste n-a fost imposibil; el s-a și produs și, după 1924, a devenit polemică. De altfel, și aici se instalează paradoxul, ambele își revendicau apartenența la categoria publicațiilor „de formulă independentă“⁸ sau „neutrale“, îndreptățite să pună accent pe diferență sau pe coerență, dar gândind și la posibilitatea reconcilierii celor două tendințe, dând fiecăreia ce i se cuvine.

„Ideea europeană“ apăruse la 22 iunie 1919, ca un săptămânal duminical de 4 pagini, pentru ca apoi, mai precis, din februarie 1920, să se transforme într-o publicație bilunară; se voia a fi continuatoarea „Noii reviste române“, și aceasta nu numai în alcătuirea redacțională (cu director C. Rădulescu-Motru, iar secretar de redacție Constantin Beldie), dar și în spiritul ei: „Ideea europeană“ este un organ independent, – se menționa în primul număr – având ca scop să informeze publicul românesc asupra curentelor de idei și transformărilor sociale din Europa, interpretând, totodată cu obiectivitate, pe cele din cuprinsul românesc⁹. Caracterul enciclopedic îi era dat de inserția variată a paginilor sale: poezii, articole filozofice, economice, politice sau sociologice, însemnări și recenzii de tot felul, din aceeași arie cuprinzătoare de preocupări. Nu stătea în intenția redacției să devină o publicație cu o singulară orientare (de felul celei literare ori filozofice); dimpotrivă, și precizarea venea de fiecare dată, „Ideea europeană“ ieșea „pentru altceva. Altceva îi închegă și corpul“, făcând-o „destul de sine stătătoare între celelalte“¹⁰. Cum vocația sa era una europeană (și titlul nu-i fusese ales la întâmplare, exprimând, aproape orgolios, idealul pe care îl urmărea¹¹), ea (vocația) putea fi dovedită din perspectivă națională. În viziunea celor de la „Ideea europeană“, autenticele valori spirituale românești trebuiau racordate la structurile civilizației europene. Cât despre izolarea voită, regionalismul sau provincialismul rigid, cultivat cu îndărătnicie, sau tot ceea ce se considera așezat sub zodia anacronismului, ele nu-și găseau nici o justificare, revista refuzând compromisul cu „falsele idealuri“ tabuizate care împiedicau integrarea în ansamblul cultural continental. Era de înțeles, deci, scepticismul celor de la „Ideea europeană“ față de mesajul unor periodice calificate drept „regionale“, iar „Junimea literară“ din Cernăuți, deși „tolerantă“ și „deschisă“, păstra o oarecare orientare prosămănătoristă care, de altfel, o consacrase în perioada antebelică.

La apariția ei, în ianuarie 1904, redacția publicației bucovinene mărturisea că „dorința noastră“ cea mai vie, de care suntem însuflețiți [...] este ca să deșteptăm în publicul român gustul pentru lucrări literare de valoare și ca să facem ca ideile întrupate în ele să pătrundă în toate păturile sociale românești...“¹². Având de militat împotriva spiritului dominator austriac, „Junimea literară“ fusese viu preocupată de lupta pentru eliberare națională, ferindu-se să intre în campanii lipsite de sens ori în controverse literare sterile. Rezervele prevenitoare pe care și le luase și neangajarea sa fermă în disputele culturale ale vremii aveau să-i aducă, la un moment

dat, chiar dezaprobarea lui Nicolae Iorga; revista, scria savantul, „face mare păcat de a căuta originalitatea și independența într-un drum de mijloc, unde nu află dușmani, dar nu câștigă prieteni și pe care nu se ajunge niciodată nicăieri”¹³. Pentru „Junimea literară”, însă, înțietate avea „lupta contra vinovatului indiferențism față de cultura românească”¹⁴ și nu doar apartenența la unul sau altul dintre curentele literare ori politice.

Dar *inter arma silent musae* și după 1914 – nota directorul publicației, istoricul Ion Nistor – „colaboratorii” aveau să se împărștie „care încotro, după cum înțelegea fiecare să servească mai bine patria și neamul, în sensul ideilor, sentimentelor și credințelor profesate până atunci”¹⁵.

Revisa a reapărut în 1923, „cu aceeași însuflețire și cu aceeași încredere ca și acum 20 de ani”¹⁶, anunțând în primul editorial dorința de a fi „organul de legătură sufletească și intelectuală între periferie și centru”¹⁷. Nu ridicăm un steag nou – preciza Nistor – ci-l scoatem pe cel vechi din muzeul amintirilor noastre de tinerete, pentru a ne grupa din nou sub cutele lui, cu aceeași credință și același ideal”¹⁸. Spirite ce se voiau realiste, în stăruința lor de amortizare cu sine și cu ceilalți, editorii de la „Junimea literară” înțelegeau că nu se poate construi temeinic decât pornind de la tradițiile locului, fortificate cu tot ce Bucovina a dat, oricând, mai de valoare.

Totuși, dacă am ține seama numai de articolul-program semnat de către directorul Ion Nistor, *După nouă ani de zile*, aprecierea despre „deschiderea” revistei ar părea ușor forțată; pentru că același Ion Nistor declara ritos în articolul său: „Ca și în viața administrativă, așa se impune și în cea culturală o binefăcătoare descentralizare și nu înțelegem să ne părăsim cândva vechiul nostru post de onoare de la granița românismului. Ne-am concentrat din nou întru apărarea acestui front și nădăjduim că cei de la centru vor înțelege rostul nostru aci și ne vor da concursul cuvenit, pe care-l merităm ca apărători probați ai culturii românești”¹⁹.

La împlinirea unui an de ființare, în noua formulă, în primul număr din 1924, specificul publicației bucovinene era sancționat de redactorii „Ideii europene”: „Între revistele noastre bune – se preciza, cu un oarecare cinism – trebuie pusă negreșit și «Junimea literară» de la Cernăuți. În ochii noștri ea are această mare însușire că fiind regională, înțelege să rămână ca atare”²⁰. Dar „regionalismul” „Junimii literare” nu era unic... Încă din 1922, Simion Mehedinți stărnise în publicistica vremii o serie de discuții în contradictoriu, articolele sale fiind privite, și nu de puțini, ca o pledoarie pentru „închistarea regionalistă”: „Dacă regionalismul politic înseamnă atentat în contra vieții statului, cel cultural e din contra un câștig, fiind o dovadă de conștiință românească din ce în ce mai vie”²¹. Se credea, așadar, că potențarea specificului nu însemna izolare, ci o proiecție mai vastă și mai puternică. Oricum, o întrebare rămânea și aceasta se lega de valoarea reală – localismul creator, ca oponent al temporării diferențelor dintre capitală și provincie pe tărâmul creației.

Nici relieful revistei nu era, în opinia celor de la „Idea europeană”, pe măsura „vremurilor noi”; mai mult, li se părea stranie, dacă nu chiar confuză identitatea acesteia: „Din «Junimea literară» ne vorbește însă Bucovina mai veche și mândră ca un leagăn de biserică al neamului moldovenesc, și ceva scrobită și încrezută în condeiele ei orășenești, ca o amintire a legăturilor cu Viena”²².

Reacția „Junimii...” – prin pana lui Leca Morariu, secretarul de redacție – n-a întârziat să apară: „...ni se pare că aice europenismul Ideii o cam înfundă!... Suntem încrezuți? (Citește: Suntem cerbicoși?) Desigur! Pentru că avem temeiul! Și mai ales pentru un fapt care-i o veche, o foarte veche poveste... Și vechimea acestei povești datează încă din zilele bătrânului Anteu!...”²³. Nu lipsea, deci, nici

tenația gestului insurgent și aceasta era de înțeles, căci românii din Bucovina, locuitori ai unui spațiu atât de disputat și având sentimentul deplinei lor îndreptățiri, nu puteau consimți să rămână în urmă.

Așadar era semnificativ, pentru starea de spirit creată, dar și pentru convingerile autorului, eseu *Celalt regionalism* semnat de Leca Morariu și apărut în numerele 5–6 ale revistei: „Din când în când, și tot mai adese, ni se trimit din capitală rețete despre cum trebuie să se înfățișeze umilul nostru regionalism pentru..., pentru a satisface exigențele bucureștene! [...] Întorcem deci foaia și, la rândul nostru, vom arăta cum ni se prezintă celălalt regionalism, regionalismul capitalei. Foarte și extrem de «regionalist»!²⁴ Urma și explicația: „Între vertiginosul clocot al forfotei bucureștenești și între cealaltă Țară, câtă o mai fi ea... *de la Nistru până la Tisa* – abis [...] Peste întreg cuprinsul românesc deci, un salt care nu se oprește decât undeva în «occident» (!), fie chiar în cel al modernismului!... Neglijarea a tot ce odrăsleşte din seva pământului nostru e profesată cu o barbară îndărătnicie. [...] Antagonismul dintre centru și periferie (!...) are deci toate șansele de a deveni din ce în ce mai mare. Și atunci, vom fi având și noi să ne spunem cuvântul!²⁵”

Și încă ceva îi angaja, în confruntare, pe redactorii „Junimii literare”: „asaltul”, simptomatic, asupra Bucovinei. De fapt, punerea problemei conta: „D-l Iorga arăta deunăzi, într-o conferință Cernăuțeană ce i se cere Bucovinei (răspunzând că i se cere mai ales cultul trecutului). Să ne fie și nouă îngăduit de a răspunde ce poate da Bucovina!²⁶ În acest context, probabil, ideea că Bucovina are ce da, nu doar că resuscita „orgoliul de provincie”, dar ar fi îndreptățită și punerea la lucru a „talentelor locale”, măcar în numele unui trecut deosebit. Nici că se putea altfel și autorul își justifica tonul în temeiul unui fel diferit de a percepe realitatea. Îndrumarea culturală fusese recunoscută, dar în funcție de exigențele unei culturi ce trebuia recuperată în rezultatele și în evoluția ei. De aceea „Junimea literară” revenea asupra rostului pe care și l-ar fi dorit și care, pare-se, nu fusese corect sau îndeajuns înțeles: „În tot mai năvalnica înțepire a luptei dintre – s-o spunem verde – dintre snobismul capitalei și dintre susceptibilitatea... celeilalte. Românii, cineva, deci Bucovina noastră, poate continua să reprezinte *tradiția Moldovei*, tradiția Jertfei. Călcându-și pe inimă – (locuțiunea aceasta, în care colț al Moldovei o fi răsărit ea?) – va stăvilii pornirile, oarbe de inconștiență, și va stigmatiza cu vârtute obârșia răului, înfierând [...] și întinate de toate, *regionalismul capitalei!*²⁷”

Desigur, o asemenea atitudine a dat redactorilor de la „Idea europeană” prilejul de a reveni, mult mai caustic: „O publicitate hazlie împiedică pe frații din Moldova-de-Sus să se apropie de lepra noastră fanariotă!²⁸ Dar ironia, considera Leca Morariu, era „neîntemeiată, fiindcă derivă dintr-o reavoiță mistificare a cuvântului nostru!²⁹ Din nou, revista din București greșea prin ignorarea opțiunii pentru un plural care ar fi permis o mai bună înțelegere a unei stări de fapt, a unui *modus vivendi*: „Și ce-a binevoit a desprinde «Idea europeană» din aceste rânduri? Că nemerniciile noastre *amenință capitala*; că Bucovina noastră e mai *paraponisită* în regionalism chiar și decât «nenorocita și înapoiata Basarabie»!³⁰ Cadrul discuției era considerabil extins: „[...] din păcate – continua redactorul «Junimii literare» – chiar această Basarabie aproba deunăzi [...] întru toate spusele noastre, reproducându-se neeuropeneștile noastre idei, cu sublinieri cari ne fac – să nu ne înspăimântăm de jongleuria vorbelor frumoase!...³¹”

În ceea ce privește aprecierea „Ideii...” potrivit căreia „Bucovina se închide în fiecare zi față de noi cu tot mai multe ziduri decât de Austria!³² redacția publicației din Cernăuți răspundea printr-o altă întrebare: „Dat fiind faptul că până mai ieri Bucovina noastră desigur nu *se închidea*, ci, dimpotrivă, printr-un Iustin Brea-

băn, dr. Ion Grămadă, Lascăr Luția [...] și atâția alții..., îmbrășița chiar moartea vitează pentru a dărâna ziduri, – dat fiind acest real fapt, a cui ar fi astăzi vina că Bucovina, «în fiecare zi» «se închide» tot «cu mai multe ziduri»?!...»³³. De pe poziția „Junimii...” se demonstra că, în condițiile indiferentismului public sau a superiorității de opinie manifestate de la București, și climatul spiritual putea reactiva vechi deziderate „provinciale”, creând uneori o adevărată stare alergică la „rețete”, „sugestii” binevoitoare sau directive programatice. Dintr-o altă perspectivă, însă, dezamăgirea bucovinenilor față de atitudinea anumitor publicații din capitală ar fi putut fi considerată tipică pentru o elită intelectuală locală care se simțea ignorată ori marginalizată de o elită „de la centru”. De exemplu, în penultimul număr, din 1924, al „Junimii literare”, redacția pleda *Pentru o urgisită „Cenușotcă” a noastră*, încercând să îndrepte o nedreptate făcută „culegătorilor de cântec popular” de către C. N. Georgescu-Brezul (bineînțeles, de la „Ideea europeană”): „La noi – se scria în revista bucureșteană – nu există caz în care culegătorul de poezie să fi fost dublat de cunoscătorul elementelor de scris-citit muzical; și nici caz în care să-și fi alăturat lucrul său de culegere un știutor de muzică, nu cunoaștem”³⁴. „Junimea literară” înfirma părerea lui Georgescu-Brezul, aducând argumente în acest sens și nominalizându-i tocmai pe colaboratorii săi, Al. Voevidca, P. Ciorogariu, Al. Vasiliu³⁵. Dată fiind bogata tradiție bucovineană, experiența consumată putea trezi nevoia unor experiențe noi. Mai rămânea ca „cine avea urechi de auzit, să audă”.

Polemica dintre cele două publicații a continuat și după 1924, e drept, cu o altă intensitate. Totuși, începând cu anul 1927, ruptura în cadrul aceleiași generații a reorientat preferințele. De altfel, în iulie 1928, „Ideea europeană” și-a încetat apariția, considerându-se că rolul pentru care Rădulescu-Motru crease revista fusese îndeplinit³⁶. „Junimea literară” a continuat să ființeze până în 1937, dar din rândurile ei avea să se desprindă *Iconar*-ul, grupare a tinerilor care se disociau de vechea, de sacrificata generație a războiului, exprimând, prin abundența creației lor, atât favoarea momentului, cât și nevoia de comunicare și de publicitate³⁷. Începea o altă etapă din seria căutărilor identitare...

NOTE

1. Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 19.
2. Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Editura Junimea, Iași, 1989, p. 15.
3. David Prodan, *Un cuvânt înainte, în: V. Fanache, „Gând românesc” și epoca sa literară*, București, 1973, p. VII. Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, p. 16.
4. Mircea Eliade, *Amintiri*, Madrid, 1969, p. 149, apud Zigu Ornea, *Sămănătorismul*, Editura Minerva, București, 1970, p. 13.
5. Alexandru Zub, *op. cit.*
6. *Ibidem*, p. 16.
7. Ion Ciupercă, *Opoziție și putere*, Editura Universității Iași, Iași, 1994, p. 7.
8. Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 145; Idem, *Sămănătorismul*, Editura Minerva, București, 1970, p. 107.
9. Zigu Ornea, *Tradiționalism și modernitate...*, p. 146.
10. *Ibidem*, p. 149.
11. *Ibidem*, p. 147.
12. Ion Nistor, *Cătră cetitori*, „Junimea literară”, Cernăuți, an. I, 1904, ianuarie, p. 3.
13. N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 92, apud Zigu Ornea, *Sămănătorismul...*, p. 107.

14. Ion Nistor, *După nouă ani de zile*, „Junimea literară”, Cernăuți, an. XII, 1923, nr. 1–3, ianuarie–februarie–martie, p. 2.
15. *Ibidem*, p. 3.
16. *Ibidem*, p. 5.
17. *Ibidem*, p. 6.
18. *Ibidem*, p. 5.
19. *Ibidem*, p. 6.
20. Leca Morariu, *Plivind*, „Junimea literară”, Cernăuți, an. XIII, 1924, nr. 1–2, ianuarie–februarie, p. 67.
21. Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 113.
22. Leca Morariu, *op. cit.*
23. *Ibidem*.
24. Leca Morariu, *Celalt regionalism*, în „Junimea literară”, Cernăuți, an. XIII, 1924, nr. 5–6, mai–iunie, p. 193.
25. *Ibidem*.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*, p. 194.
28. Leca Morariu, *Plivind*, „Junimea literară”, Cernăuți, an. XIII, 1924, nr. 7–8, iulie–august, p. 383.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*, p. 384.
32. „Ideea europeană”, an. V, 1924, nr. 152, p. 4.
33. Leca Morariu, *op. cit.*, p. 383.
34. „Ideea europeană”, an. V, 1924, nr. 147, p. X.
35. Leca Morariu, *Plivind*, „Junimea literară”, Cernăuți, an. XIII, 1924, nr. 9–10, septembrie–octombrie, p. 451.
36. Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 151.
37. Mircea A. Diaconu, Revista „Iconar”, „Analele Bucovinei”, Editura Academiei Române, an. II, 1995, nr. 2, p. 313.

SUMMARY

One of the most interesting periods in the history of Romania, from the viewpoint of the confrontation of ideas, was that comprised between 1919 and 1940. It was then when new research directions were defined, new themes and methods were discovered, and new attitudes arose. But the enthusiasm of the 1919 Union wasn't complete, as the perspective opened by the new status of Romania was about to reveal certain deficiencies. The change of scenery, subverting a state of matters and creating another, did not happen overnight by governmental decrees. The uncertainty, then the difficulties to inure to the „new house“ have influenced both the constitution and the imposing of an orientation towards the people. Hence, probably, the low density of ideas that fed this „dispute“. The new generation, regardless of the province they belonged to, and those who had taken part, one way or another, in the cultural act even before 1918, proposed diverse criteria of evaluation, of self-definition: some chose to carry on the *tradition*, the legacy of the forerunners as the expression of the regional particular characteristics; others broke off with the old ways, pursuing further limits, European and universal. The renewal was accepted by all of them; what remained different was the way perceived as „right an proper“ to reach it. The dispute between the *traditionalists* and the *modernists* is a well-known phenomenon that monopolised the public

attention during the '30s of the inter-war period, defining somehow the *esprit du temps* – controversial and hesitant between the extremes. As the battlefield of this confrontation was mostly the press, the author of this article is attempting to establish certain landmarks in the attitude of the editors of two magazines, *Ideea europeană* from Bucharest and *Junimea literară* from Chernowitz, concerning the relation between *regionalism* and *Europeanism*. Though both magazines thought themselves to be of an „independent formula“ or „neutral“, they published, after 1924, a „fascinating“ polemic. The present article exposes the perception of the „local values“, the scepticism towards the messages sent by certain publications considered „regional“, and the attitude peculiar to the local intellectual élite that felt ignored or excluded by the „central“ élite.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ȘI DATE STATISTICE PRIVIND POTENȚIALUL ȘI ROLUL JUDEȚULUI SUCEAVA ÎN DEZVOLTAREA EUROREGIUNII „PRUTUL DE SUS“

Florin Pintescu

Suceava

Euroregiunile sunt organisme administrativ teritoriale relativ noi în estul Europei, create în scopul realizării cooperării transfrontaliere între două sau mai multe regiuni limitrofe aparținând unor state diferite. Ele au fost create după anul 1990 având ca model instituțiile și legislația similare, deja existente în vestul Europei. Din punct de vedere istoric, prima Euroregiune din Europa a fost creată în 1958 la granița germano-olandeză iar cel mai amplu document european dedicat acestei probleme pare a fi „Convenția cadru europeană despre cooperarea transfrontalieră dintre comunitățile sau autoritățile teritoriale“, semnată la Paris pe 21 mai 1980. În ultima parte a anului 2000, România, Ucraina și Republica Moldova au convenit la crearea unei organizații de cooperare transfrontalieră intitulată „Euroregiunea Prutul de Sus“.

Prezentul articol își propune să ofere cititorului câteva date relative la esența acestui organism de cooperare transfrontalieră și la potențialul economic, turistic și cultural-științific al județului Suceava, care face parte din această Euroregiune. Totodată, ne propunem să creionăm câteva sugestii cu privire la rolul pe care sudul Bucovinei l-ar putea juca în dezvoltarea acestei Euroregiuni, în vederea obținerii unor beneficii certe pentru locuitorii județului Suceava și pentru România.

Crearea Euroregiunii Prutul de Sus a fost și este privită cu bunăvoință de diverse instituții occidentale care consideră că ea joacă în regiune un rol de garantare a stabilității economice și de disipare a posibilelor conflicte etnice. Relativ la această problemă, ne mărginim să cităm un amplu comentariu semnat de „East-West Institute“ (EWI) care, credem, ne va dispensa de alte comentarii.

„Regiunile de frontieră din centrul, estul și sud-estul Europei reprezintă în mod tradițional importante locuri de fricțiune, fiind în același timp unele dintre cele mai puțin dezvoltate zone ale Europei. Acest amestec conține un semnificativ potențial de conflict, așa cum s-a demonstrat în timpul colapsului fostei Uniuni Sovietice și a fostei Iugoslavii. Cooperarea transfrontalieră în aceste zone poate servi atât ca mijloc de prevenire a conflictului, cât și ca o componentă suplimentară a dezvoltării comunității și regiunii. Cooperarea transfrontalieră promovează, de asemenea, descentralizarea și dezvoltarea democrației locale.

Pentru a se adresa necesităților și importanței crescânde a cooperării transfrontaliere în Europa Estică și Centrală, EWI a pus la punct în 1999 un „Program de

cooperare transfrontalieră”, al cărui țel explicit este să evite emergența unor noi linii de diviziune a continentului. ... Granițele de sud-vest ale Ucrainei cu România și Moldova sunt o verigă crucială de-a lungul noii linii potențiale de diviziune, datorită existenței disputelor nesoluționate de frontieră, a minorităților etnice și a depărtării atât de capitalele naționale, cât și de rutele internaționale de comerț. S-ar părea că există o lipsă generală de interes, atât a guvernelor naționale, cât și a investitorilor străini de a dezvolta aceste regiuni, în ciuda potențialului de conflict serios (ex. Transnistria)¹.

Membrii Euroregiunii „Prutul de Sus” sunt județele Bălți și Edineț din Republica Moldova, regiunea Cernăuți din Ucraina și județele Suceava și Botoșani din România. Pe data de 22 septembrie 2000 a fost semnat la Botoșani *Acordul privind crearea Euroregiunii „Prutul de Sus”* iar pe baza acestui *Acord* a fost elaborat *Statutul Euroregiunii „Prutul de Sus”*, aprobat prin Hotărârea Consiliului Euroregiunii „Prutul de Sus” nr. 7/2000, 30 noiembrie 2000².

Conform subcapitolului 1.2. din acest Statut, Euroregiunea „Prutul de Sus” are următoarele organisme de conducere și de lucru: „*Consiliul Euroregiunii*, a cărui activitate este condusă de președintele în exercițiu, *Secretariatul Consiliului Euroregiunii*, care coordonează activitatea Consiliului și a organelor de lucru ale Euroregiunii, *Comisia de lucru* pentru economie, infrastructură și turism, *Comisia de lucru* pentru securitatea ecologică, protecția mediului, dezvoltarea durabilă a regiunii și funcționarea *Ecoeuroregiunii*, *Comisia de lucru* pentru știință, învățământ, cultură, sănătate, sport și tineret; *Comisia de lucru* pentru dezvoltarea legăturilor interregionale și interetnice, administrație locală și mass-media³. *Consiliul Euroregiunii* este format din „conducătorii” județelor Botoșani, Suceava, Bălți și Edineț și ai regiunii Cernăuți; președintele în exercițiu al acestui *Consiliu* este ales pe o perioadă de un an, „pe principiul rotației țărilor” dintre cei cinci membri care intră în componența sa, iar *Comisiile de lucru* sunt principalele organe executive ale Euroregiunii „Prutul de Sus”⁴.

În cele ce urmează, vom oferi cititorului câteva date edite și inedite privind așezarea geografică, potențialul economic, turistic și științifico-cultural al județului Suceava ce au misiunea de a arăta punctele tari și slabe ale acestuia, ca și rolul pe care această regiune mirifică l-ar putea avea în impulsianarea activității Euroregiunii în cauză.

Județul Suceava este situat în nord-estul României, având următoarele puncte geografice extreme: la nord *comuna Mușenița* (26°02'00" longitudine estică și 47°57'00" latitudine nordică), la sud *comuna Broșteni* (25°40'03" longitudine estică și 47°10'50" latitudine nordică), la est *comuna Dolbasca* (26°35'40" longitudine estică și 47°25'50" latitudine nordică) și la vest *comuna Poiana Stampei* (25°05'00" longitudine estică și 47°17'30" latitudine nordică). Hidrografia sa este bogată și variată, principalele râuri de pe teritoriul județului, deosebit de bogate în pește, fiind Bistrița, Dorna, Moldova, Siret, Șomuzul Mare și Suceava⁵. Acest fapt favorizează cu precădere economia piscicolă. Relieful acestui județ este variat (în principal podișuri, dealuri și munți) și conține numeroase resurse subsolice (măneru de mangan, cupru, plumb, zinc, turbă, sare, roci de construcții etc.), izvoare de ape minerale, păduri de conifere și foioase, pășuni. Totodată, județul dispune de condiții excelente pentru practicarea turismului⁶. Dezvoltarea economică a județului ce se suprapune sudului provinciei istorice Bucovina este favorabilă „pentru dezvoltarea eficientă a economiei cu domenii de specialitate – îndeosebi agricole – (ca) prelucrarea lemnului, materialelor de construcție și turism”⁷.

Ca suprafață, județul Suceava este al doilea ca mărime din România, reprezentând 3,6% din suprafața țării. Totodată, acest județ se situa la 1 iulie 1999

pe locul 8 în România (3,2%), în ceea ce privește numărul total al populației pe județe, pe locul 18 (2,1%) în ceea ce privește populația din municipii și orașe și pe locul întâi în ceea ce privește totalul populației rurale (4,5% din populația țării)⁸. Populația totală a județului era la 1 iulie 2000 de 717 224 locuitori (49,9% de sex masculin și 50,6% de sex feminin), dintre care 253 317 trăiau în mediul urban (35,3%) și 463 907 (64,7%) în mediul rural⁹. Județul în discuție are o suprafață totală de 8 553,5 km², distribuită în 8 orașe (dintre care 5 sunt municipii) și 90 comune cu 396 sate. Suprafața orașelor însumează 576,9 km² (din care municipiilor le revin 399,0 km²) iar cea a așezărilor rurale 7 976,6 km²¹⁰. Cu ocazia ultimului recensământ din 7 ianuarie 1992 se consemna o densitate relativ scăzută (82,3 locuitori pe km²), dar mai mare decât cea consemnată la recensământul din 5 ianuarie 1997 (74,1 locuitori pe km²)¹¹. Analiza datelor prezentate ne permite să concluzionăm că acest județ are o suprafață întinsă, o populație destul de mare ca mărime, raportată la scara întregii țări și numeroase resurse materiale. În continuare, vom oferi o serie de date care relevă că acest județ ocupă locuri fruntașe doar în agricultură și în industria lemnului, celelalte ramuri economice fiind mai slab reprezentate.

Conform estimărilor făcute de experții de la Direcția Județeană de Statistică din Suceava, „evoluția economiei județului Suceava în perioada 1996–2000 a fost marcată de transformările aduse de criza economică prelungită, de întârzierea restructurării economiei reale. Caracteristică regiunii de nord-est este valoarea scăzută a PIB/locuitor (12 564 mii lei/locuitor în 1998 față de media țării care a fost de 16 495 mii lei/locuitor) și a indicelui de dezvoltare umană (0,716 în 1997 față de media țării 0,734). În ultimii ani remarcăm o ușoară revigorare a creșterii economice a județului, datorată strategiei de dezvoltare a întreprinderilor și a contribuției sectorului privat la dezvoltarea unei economii de piață, bazată pe legile marketingului, pe creșterea nivelului de competitivitate a produselor și serviciilor”¹².

Județul Suceava are o suprafață totală de 855 350 ha, din care 40,9% reprezintă suprafața agricolă, 53,3% păduri, 1,3% ape și bălți și 4,2% alte suprafețe. Suprafața agricolă a județului Suceava totalizează 349 502 ha, ocupând sub acest aspect locul 21 pe țară. Pădurile și alte terenuri cu vegetație forestieră reprezintă alte 456 679 ha din suprafața sa¹³. Să mai notăm că Suceava este cel mai mare producător de cherestea din țară, pădurile de foioase și rășinoase ocupând 53% din suprafața fondului său funciar. La nivelul producției fizice industriale din anul 2000 acest județ a ocupat locul doi pe țară la producția de cherestea de rășinoase, locul cinci pe țară la producția de cherestea de fag și locul întâi la cea de hârtie¹⁴.

La nivelul agriculturii, județul Suceava a ocupat în anul 2000 locul întâi la producția de lapte de vacă și la creșterea bovinelor, locul doi la producția de lapte în general și locul trei la producția de brânzeturi. Îmbucurător este și faptul că agricultura județului este caracterizată de o *producție realizată în sectorul privat în proporție de 97,8%*. Valoarea producției agricole vegetale (58,8% din totalul producției) a situat în anul 2000 județul Suceava pe locul întâi pe țară, agricultorii suceveni realizând și 12,5% din producția de cartofi a țării¹⁵. Aceste cifre impresionante prin valoarea lor intrinsecă nu reușesc însă să ascundă situația dificilă a agriculturii sucevene datorată prețului foarte ridicat al carburanților, ierbicidelor, îngrășămintelor naturale sau chimice și al lucrărilor agricole, marii fărâmițări a proprietății funciare care diminuează considerabil rentabilitatea agriculturii, lipsei de utilaje mecanice și a forței de muncă tinere în multe regiuni ale județului. Trebuie să remarcăm faptul că producția agricolă a județului Suceava nu se exportă, excepțând cumpărăriile ocazionale (mai ales cartofi) făcute de cetățeni din Republica Moldova. Agricultorii suceveni nu au obținute contracte pentru livrarea în străină-

tate de produse alimentare ecologice sau neecologice, ba au fost anii trecuți chiar concurați de produsele similare maghiare ieftine și de bună calitate. Credem că obținerea acestui gen de contracte ar putea fi benefică pentru relansarea agriculturii din această parte a Bucovinei.

Din punct de vedere statistic, în anul 2000 existau în județul Suceava nu mai puțin de 27 964 agenți economici. Dintre aceștia, nouă erau regii autonome, 505 societăți pe acțiuni, 11 362 societăți cu răspundere limitată, 387 societăți în nume colectiv, 8 societăți în comandită simplă, 107 organizații cooperatiste și 15 586 asociații familiale și firme ale persoanelor fizice independente¹⁶. Urmând alt gen de clasificare, în anul 2000 județul Suceava avea 21 societăți comerciale cu capital integral de stat, 49 societăți comerciale cu capital majoritar de stat (statul deține peste 50% din capitalul social), 75 societăți comerciale cu capital majoritar privat (statul deține sub 50% din capitalul social), 12 117 societăți comerciale cu capital integral privat (capital privat numai român, numai străin, român și străin), 107 organizații cooperatiste, 8 146 asociații familiale și 7 440 societăți deținute de persoane fizice independente¹⁷.

Din totalul agenților economici înmatriculați în județul Suceava la sfârșitul anului 2000, 615 erau societăți comerciale cu participare străină la capital, reprezentând 0,8% din totalul societăților cu participare străină din țară. Valoarea totală a capitalului social subscris de aceste societăți era de 184,5 miliarde lei, din care în valută 271 milioane dolari USA. Se cuvine a fi menționat faptul că, din punct de vedere al numărului societăților cu participare străină la capital, județul Suceava se situează pe locul șaptesprezece pe țară, iar din punct de vedere al capitalului social în valută pe un surprinzător loc nouă¹⁸. Menționăm cu titlu informativ faptul că, din punct de vedere al numărului societăților cu capital străin înmatriculate, județul Sibiu și orașul București se situau anul trecut pe locul întâi, județul Timiș pe locul doi, județul Constanța pe locul trei, județul Bihor pe locul patru și județul Arad pe locul al cincilea¹⁹. În pofida numărului lor impresionant, majoritatea agenților economici din județul Suceava se află într-o situație grea din punct de vedere economic și financiar și contribuie, de aceea, într-o măsură redusă la modernizarea economiei și societății sucevene.

Conform aprecierilor experților suceveni de la Institutul de Statistică, „investițiile străine în județul Suceava au însumat 5,74 milioane dolari. Evoluția nefavorabilă din ultimii ani a acestor investiții a condus la stagnarea și chiar la scăderea proceselor de modernizare a industriei județului”²⁰. Din păcate însă, fără existența unor „injecții” de capital străin refacerea economiei județului Suceava este cel puțin problematică. Trebuie să menționăm faptul că în perioada anului 1997–2000 a fost accelerat procesul de privatizare.

Evoluția turismului sucevean poate fi realmente una promițătoare. Principalele puncte turistice ale județului sunt reprezentate de monumentele arhitectonice medievale (cetatea de scaun a Moldovei, mănăstirea Zamca, Hanul Domnesc din Suceava, mănăstirile Voroneț, Sucevița, Putna, Dragomirna, Humor, Slătioara, chiliia lui Daniil Sihastrul) și de frumusețile naturii (depresiunea Dornelor, Pietrele Doamnei, rezervațiile naturale Ponoare și Lucina etc.)²¹. În anul 2000 existau în județul Suceava 93 structuri turistice de cazare, între care 20 hoteluri, 6 moteluri, un han turistic, 15 vile turistice, 4 cabane turistice, 2 campinguri, 3 tabere de elevi, 26 pensiuni turistice și 16 pensiuni agroturistice. În anul 2000 au fost înregistrați în aceste unități de cazare 153 500 turiști, dintre care 128 100 români (83,4%) și doar 16 600 turiști străini²².

Situația transporturilor publice din județul Suceava poate fi considerată ca fiind satisfăcătoare. Rețeaua de căi ferate a județului însumează 444 km, din care

201 km electrificați. Densitatea de 51,9 km cale ferată/1000 km² teritoriu depășește nivelul densității pe țară de 462 km/1000 km² teritoriu. În schimb, densitatea rețelei de drumuri publice de 288,1 km la 1000 km² teritoriu plasează județul Suceava sub nivelul densității înregistrate pe țară de 329 km la 1000 km² teritoriu²³.

Comerțul județului Suceava reflectă situația generală a economiei sale. Conform datelor statistice existente, în perioada 1998–2000 principalele articole de export ale județului au fost textilele și articolele din textile, produsele din lemn (exclusiv mobilierul), încălțăminte și articole similare, articole și accesorii de îmbrăcăminte, mobilă, hârtie și aparate de iluminat. În comparație cu anul 1998 s-a înregistrat o creștere a volumului exportului de mărfuri cu 193,6% la celuloză și hârtie, cu 57% la produsele din lemn (exclusiv mobilier), cu 56,8% la mobilă, aparate de iluminat și alte articole similare, cu 32,2% la textile, cu 9,7% la articole și accesorii de îmbrăcăminte altele decât cele tricotate și cu 7,5% la încălțăminte. În anul 2000 județul Suceava a exportat bunuri în valoare de 130,9 milioane dolari USA și a importat bunuri de 108,6 milioane dolari USA, obținând un excedent de 22,3 milioane dolari USA. Cele mai semnificative categorii de produse importate în județ sunt mașinile și echipamentele mecanice, pieile și blănurile, textilele și articolele din textile și fibrele sintetice²⁴.

Județul Suceava se bucură de existența unui sistem de învățământ diversificat, care asigură educația și pregătirea cultural-științifică pentru locuitorii săi. La nivelul anului 2000 existau în județ 472 grădinițe, 475 școli, 34 licee, 3 unități școlare pentru învățământul profesional și complementar, o unitate școlară de învățământ postliceal de specialitate și tehnic de maiștri și o instituție de învățământ superior independentă, Universitatea „Ștefan cel Mare”²⁵. La această universitate există șase facultăți (mecanică, inginerie electrică, litere, istorie și geografie, silvicultură, științe economice și administrație publică) și două colegii (universitar de educație și universitar tehnic). Anul trecut au învățat la aceste facultăți și colegii 7 184 studenți²⁶. Facultățile și colegiile de la Universitatea „Ștefan cel Mare” au stabilit numeroase legături de cooperare cu instituții similare din străinătate, fapt ce conduce la creșterea potențialului lor științific și educațional, putând astfel să asigure pregătirea unor specialiști de marcă, ale căror cunoștințe și activitate să fie puse în slujba dezvoltării județului.

La finele acestui articol câteva concluzii se impun cu necesitate. În lumina datelor statistice prezentate se conturează clar imaginea unui județ cu un profil economic agro-industrial și cu resurse materiale și umane considerabile. Din păcate însă evoluția economică a acestuia din ultimii cinci ani nu a fost prea fericită, structura importurilor și exporturilor sale demonstrând clar că economia sa este o economie de regiune subdezvoltată, insuficient modernizată. Cu toate acestea, situația sa economică este incomparabil mai bună decât a județului Botoșani, deoarece acest județ are o structură economică mai pronunțat agrară decât județul Suceava, nu are resursele sale forestiere și minerale iar nivelul de trai al locuitorilor săi este cu siguranță mai scăzut. De asemenea, județul Botoșani nu are potențialul turistic și nici nu este avantajat de existența unei universități de stat, devenite destul de puternice, cum este Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. În aceste condiții, apare evidentă situația că județul Suceava este în postura de vârf de lance al intereselor românești în cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus”.

Având în vedere și faptul că Republica Moldova traversează o criză politică, economică și socială mai gravă decât cea din România și acest stat are o economie chiar mai puțin competitivă decât cea română, ni se pare logic să considerăm că județele Bălți și Edineț au și ele cel puțin potențialul economic mai scăzut decât cel existent în județul Suceava. În acest context, dacă euroregiunea va funcționa la

nivelul proiectat, credem că se va manifesta o „con competiție pentru supremație“ între județul Suceava și regiunea Cernăuți, în cadrul Euroregiunii „Prutul de Sus“. Prin sintagma „con competiție pentru supremație“ înțelegem aici competiția economică cinstită, purtată conform normelor democratice și regulilor economiei de piață. Această competiție nu exclude deloc colaborarea asumată prin documentele programatice ale acestei Euroregiuni și devine inevitabilă pentru guvernele României și Ucrainei, dacă ele vor judeca situația conform criteriilor pragmatismului economic. Proiectata competiție va fi câștigată de regiunea (și, implicit, statul) care va reuși să-și modernizeze și să-și optimizeze mai repede economia, să-și mărească potențialul științifico-tehnic, să atragă mai multe investiții străine și, nu în ultimul rând, să determine creșterea nivelului de trai al locuitorilor săi.

Judecând lucrurile în perspectiva acestei competiții sau chiar în eventuala lipsă a acesteia, județul Suceava are de dus propria competiție cu sărăcia și subdezvoltarea. Având în vedere seriozitatea acestei probleme, credem că locuitorii și conducătorii lor din această parte a Moldovei nu o pot soluționa pozitiv dacă nu vor fi optimizate singurele domenii care pot aduce profituri sigure, imediate sau de perspectivă: turismul, învățământul și cercetarea științifică, mai cu seamă cea din domeniul electronicii și informaticii. Valorificarea acestor domenii, atât cu capital intern cât și cu investiții străine, va putea conduce apoi și la dinamizarea industriei și agriculturii, pentru care, din păcate, nu se întrevăd nici un fel de soluții de ieșire din criză în perspectiva apropiată. În lipsa valorificării acestor domenii, participarea județului Suceava la nou-creata Euroregiune „Prutul de Sus“ poate deveni una ambiguă, fără obținerea de creștere economică, absolut normală și aproape sigură în condițiile practicării unor schimburi comerciale active cu regiuni sau țări de același calibru economic. Mai mult, în condițiile de revenire (foarte probabile acum) a Rusiei la tendințele de hegemonie specifice unei mari puteri, se va întări controlul acestui stat asupra situației din Moldova și Ucraina. În aceste condiții, participarea la Euroregiunea „Prutul de Sus“ a unui județ Suceava subdezvoltat economic și sărăcit de o tranziție îndelungată, dacă nu va fi reușit să-și realizeze mult necesara însănătoșire economică, socială și culturală, ar putea deveni problematică pentru sine și pentru România.

NOTE

1. East West Institute, organizație independentă non-profit ce monitorizează situația din țările foste comuniste, inclusiv Rusia, și militează pentru prevenirea conflictelor și democratizarea acestor societăți, a fost creată în octombrie 1981 și are în prezent reprezentanțe în Bruxelles, Praga, Kiev, Moscova și New York. Fondatorul și președintele acesteia este John Edwin Mroz. Considerațiile oferite în acest articol au fost preluate de pe site-ul Internet al acestei organizații (<http://www.ieus.org>).
2. *Acordul* a fost publicat în ziarul ce apare în nordul Bucovinei „Concordia“, anul 7, nr. 16 (286), 28 aprilie 2001, p. 2 și 3 iar *Statutul* în: *Ibidem*, anul 7, nr. 17 (287), 5 mai 2001, p. 2 și 3. Cititorul interesat poate găsi câteva citate ample și considerații privind aceste documente, pe care nu le mai reluăm aici, în Florin Pintescu, *Euroregiunea „Prutul de Sus“ între prezent și perspective. Marginalii la o conferință științifică internațională*, articol publicat în numărul anterior al acestei reviste.
3. „Concordia“, anul 7, nr. 17 (287), 5 mai 2001, p. 2. *Ecoeuroregiunea* este o „formă de colaborare în cadrul Euroregiunii (parte componentă a acesteia) între organele de stat și locale, organizațiile specializate în domeniul protecției mediului, securității ecologice, monitorizării, protecției civile a populației, controlului sanitar-epidemiologic, precum și

- între agenții economici ai țărilor limitrofe, având ca scop îmbunătățirea securității ecologice în bazinele râurilor și pe anumite teritorii în vederea asigurării dezvoltării social-economice durabile a acestor teritorii" (*Ibidem*, anul 7, nr. 16 (286), 28 aprilie 2001, p. 2).
4. *Ibidem*, p. 2-3.
 5. Institutul Național de Statistică București, Direcția Județeană de Statistică Suceava (2001), *Anuarul Statistic al județului Suceava. Ediția 2001*, Suceava, p. 10-11.
 6. Ion Dubovici (2000), *Problemele geografiei social-economice a regiunii nord-estice din România (județele Suceava și Botoșani)*, rezumat teză doctorat în limba română, Lviv, p. 5. Exceptând unele considerații istorice, rezumatul sugerează că autorul a scris o teză interesantă de geografie economico-socială.
 7. *Ibidem*, p. 6.
 8. *Anuarul statistic...* (2001), p. 7.
 9. *Ibidem*, p. 18.
 10. *Ibidem*, p. 11.
 11. *Ibidem*, p. 29.
 12. Direcția Județeană de Statistică Suceava, estimare octombrie 2001, cap. 2, *Starea economică a județului Suceava*, p. 1, text inedit.
 13. *Ibidem*, p. 2,
 14. *Ibidem*, p. 1.
 15. *Ibidem*.
 16. *Ibidem*, p. 2.
 17. *Ibidem*, p. 159.
 18. *Ibidem*, p. 2.
 19. Institutul Național de Statistică și Studii Economice România (2001), *Buletin statistic lunar*, anul XII, nr. 1, 2001, p. 47.
 20. Direcția Județeană de Statistică Suceava, estimare octombrie 2001, capitolul 8, *Concluzii finale*, p. 58.
 21. *Anuarul statistic...* (2001), p. 11.
 22. Direcția Județeană de Statistică Suceava, estimare octombrie 2001, capitolul 2, p. 21.
 23. *Ibidem*, p. 18.
 24. *Ibidem*, p. 19-21.
 25. *Anuarul statistic...* (2001), p. 78.
 26. Direcția Județeană de Statistică Suceava, estimare octombrie 2001, capitolul 2, p. 27.

SUMMARY

This article offers the reader some data regarding the „Upper Prut“ Euro-region, an institution for border-region co-operation, and the economic, tourism and cultural-scientific potentialities of the Suceava County, a part of this Euro-region. Also, some suggestions are made with regard to the role southern Bukovina can play in the development of this Euro-region in order to obtain certain benefits for the inhabitants of the Suceava County and of Romania.

Some considerations regarding the formative, the functioning principles and the favorable international reaction towards this Euro-region are made known and the new sources offer data regarding the main physical-geographic features, the material and human resources of the Suceava County and the main economic indexes registered in 2000. The author's final considerations regard the perspective of possible evolution directions for the Suceava County within the „Upper Prut“ Euro-region.

Personalități bucovinene

COMPOZITORUL ȘI MUZICOLOGUL BUCOVINEAN LIVIU RUSU

(NOTE BIOBIBLIOGRAFICE)

Pavel Țugui

București

I

Liviu Rusu face parte din generația de intelectuali români care s-a afirmat în viața culturală, artistică și politică din Bucovina, în deceniile de după primul război mondial, în condițiile socio-politice ale României Mari. A fost o generație zbuciumată, măcinată de contradicții morale și intelectuale, survenite din anumite stări economice și politice specifice Bucovinei ce au împins individualitățile tinerilor intelectuali în cercuri și partide de opțiuni politice și administrative ireconciliabile. În esență, stările socio-economice și culturale din Bucovina deceniilor interbelice s-au consolidat și au evoluat, în vădită interdependență cu situația generală din celelalte provincii istorice, bineînțeles perpetuându-se anumite particularități structurale, dar și mentalități specifice societății bucovinene plurietnice, constituite în cei 143 de ani de stăpânire habsburgică.

Consultarea *Anualelor* liceelor de stat și particulare din Bucovina anilor 1880–1918, adică aproape patru decenii, arată că majoritatea elevilor erau etnici germani, evrei, poloni, armeni, ucraineni, iar procentajul autohtonilor români a sporit de-abia după 1900, îndeosebi în școlile din Suceava, Câmpulung-Moldovenesc și Rădăuți. Cei mai mulți tineri români se orientau spre Școlile normale de învățători și Seminarul teologic, mai târziu, Facultatea de Teologie a Universității germane din Cernăuți. Din păcate, atât cercetătorii din deceniile interbelice, cât și cei din perioada de după – cel de-al doilea război mondial au elaborat puține studii despre învățământul primar, secundar și universitar bucovinean pe etnii, cu date statistice raportate la înregistrări ale recensămintelor populației Bucovinei, până în anul reintegrării ei în granițele României Mari.

Apariția unor studii, întemeiate pe fapte concrete, atestate de documente istorice indiscutabile, a fost amânată și din pricina evenimentelor politico-militare din anii celui de-al doilea război mondial și a instalării cenzurii regimului totalitar prosovietic Petru Groza – Gheorghiu-Dej, într-o anumită măsură și N. Ceaușescu.

De-abia în deceniul 1955–1965 se remarcă o oarecare deschidere a cercetării istorico-culturale despre Bucovina de sub stăpânirea habsburgică, dar și din deceniile interbelice, ca parte integrantă a Statului Român. Merită să evocăm apariția în anul 1969 a primului volum de *Studii și materiale – Istorie*, editat de Muzeul Județean Suceava, urmat de vol. II în 1971, vol. III în 1973 ca, începând cu volumul IV din 1977, să se consacre sub titlul: *Suceava. Anuarul Muzeului Județean*,

publicație ce conține multe studii valoroase despre istoria Bucovinei, stările sociale, politice și culturale de pe aria septentrională a României.

Între cele câteva cărți despre Bucovina, publicate la noi după al doilea război mondial, înregistrăm studiul *Din istoricul Câmpulungului-Moldovenesc* al reputatului istoric Teodor Balan, București, Editura Științifică, 1960; I. Gh. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*, București, Editura Minerva, 1971 și, cu deosebire, *Învățământul românesc în ținutul Suceava, 1775-1918* de I. V. Goraș, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, și lucrările tipărite de Biblioteca Județeană Suceava: *Știința în Bucovina*. Ghid biobibliografic, vol. I-III (1982-1984) de I. Pânzaru, Petru Froicu, E. Dumitriu; *Muzica în Bucovina*. Ghid întocmit de Emil Satco, Suceava, 1981.

Adevărata deschidere a cercetării științifice, obiectivă și străină de prejudecăți politico-ideologice, s-a remarcat după Revoluția antitotalitară din decembrie 1989, în scurt timp publicându-se cărți și studii remarcabile, întemeiate pe o documentare riguroasă și pe descrierea lucidă a faptelor istorice. Limitând informațiile doar la lucrări de sinteză, apreciate în țară și străinătate, trebuie să cităm cartea profesorului Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială, București, Editura Academiei Române, 1993, și cărțile lui Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, și *Din istoria culturii în Bucovina (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994. Nu trebuie să uităm Ghidul biobibliografic *Arta în Bucovina*, vol. II, de Emil Satco, și *Dicționar de literatură, Bucovina*, Suceava, 1993, de Emil Satco și Ioan Pânzaru. La acestea trebuie adăugate revistele de ținută științifică: „Analele Bucovinei”, editată de Academia Română, filiala Iași, Centrul de Studii Bucovina, Rădăuți, și „Codrul Cosminului” (Serie nouă), editată de Universitatea „Ștefan cel Mare” de la Suceava și Fundația Culturală a Bucovinei. Așteptăm cu deosebit interes volumul II al lucrării fundamentale – *Din Istoria Bucovinei (1863- ?)* de dl. profesor Mihai Iacobescu, sinteză critică referitoare la istoria și cultura Bucovinei istorice.

*

* *

Numeroși cercetători români au fost atrași de investigațiile obositoare, dar relevante și, în multe cazuri, fascinante, privitoare la obârșiile personalităților de primă mărime ale istoriei românilor, oameni politici, conducători de oști, scriitori, oameni de știință, de artă și cultură, nume consacrate prin opera lor și în istoria universală. Numele lor reprezintă în istoria universală „cartea de vizită” a poporului român, a țării noastre România. Cunoștințele despre destinul unor familii și oameni de seamă au preocupat pe mulți istorici, oameni de cultură din secolele trecute, încât nu există motive să se renunțe, cu ușurință, la ele în scrierile contemporane, deoarece prin însuși recunoașterea lor, biografiile umanizează, aduc culoarea locală, dezvăluie sensuri și nuanțe ale realităților umane revolute. În plus, stabilirea riguroasă a datelor biografice ale unei personalități sau alta ne ferește de improvizații, falsuri, eludări și presupuneri echivoce, inclusiv de exagerări subiective, împinse până la denaturare intenționată – la calomniere.

Parcurgând cu răbdare Anuarul Liceului de Stat din Suceava *Jahres-Bericht des gr.-or Ober Gymnasiums in Suczawa*, anii 1880-1918, aflăm numele unor elevi care au devenit, în continuare, intelectuali cu rosturi importante în dezvoltarea învățământului, a vieții clericale, a culturii și științei românești în Bucovina. Marea

lor majoritate își avea obârșia la sate, fiind descendenți ai unor familii de țărani, sau de intelectuali și funcționari rurali și din cele câteva târguri. Liceul din Suceava a avut un corp profesoral, în mare majoritate format din etnici români, cu studii superioare la Viena, Praga ori Bratislava, precum Vasile Bumbac (română-latină), Lazăr Vicol (română-latină), Samuel Isopescu (istorie-geografie), C. Procopovici (matematică), H. Muntean (greacă), Gherasim Buliga (limbi clasice și germană), preotul S. Fl. Marian (religie), care va deveni academician și unul dintre cei mai importanți folcloriști din cultura românească, Dumitru Isopescu (geografie), Dr. A. Dașchievici (geografie), Josef Wolf (religie-catolic), Victor Nussbaum (germană-istorie), Dr. Moses Sigall (latină-germană), Severin Procopovici (latină-greacă). În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea funcția de director al liceului o deținea Ștefan von Repta, profesor de germană și logică.

Liceul avea o organizare pragmatică. Astfel, clasele gimnaziale I-IV erau constituite paralel: o clasă în limba germană, o alta în limba română. Bunăoară, clasa a II-a în limba germană (elevi nemți, evrei, poloni sau ucraineni) avea, în paralel, clasa a II-a în limba română (elevi români, ucraineni, armeni, ici-colo și câte un ungar). Începând cu clasa a V-a (prima clasă liceală), elevii nu mai erau grupați în clase cu limbile de predare germană și română, ci amestecați în ordine alfabetică (A-Z), în unii ani școlari existând clase paralele, denumite: „Clasa a V-a A” și „Clasa a V-a B”, această organizare fiind impusă de numărul elevilor din fiecare clasă liceală.

Interesant este faptul că autoritățile centrale de la Viena au dispus printr-un decret ca, începând cu anul școlar 1902/1903, să se constituie la Liceul de Stat din Suceava *clase paralele* de limba germană și limba română și la clasele liceale V-VIII, sistemul continuând până în vara anului 1918.

*

* * *

Ascendenții, după tată, ai compozitorului și muzicologului *Liviu Rusu* îi găsim în fostul district (județ) Suceava. Antroponimul „Rusu” apare în recensământul efectuat de *Divanul Moldovei*¹ și comandamentul armatei rusești în anul 1774 sub trei caligrafii: „Andrei, rusul”, „George, rusul” etc.; „Vasile, Rusul”, „Ion Rusul” etc.; dar și „Ion, rus”, „Alexa, rus”, în ținuturile nordice ale Moldovei.

Revenind la *Anuarele* Liceului din Suceava, de-abia în anul școlar 1885/1886 apare, între elevii din calsa I – română, un școlar cu numele „Rusu Georg” (precizez că autorii scriu numele în germană „Georg”, în loc de „George” – românește).

Constantin Rusu, tatăl compozitorului și muzicologului, s-a născut în anul 1878, în comuna Stroești, județul Suceava, probabil într-o familie de țărani mai înstăriți. Era consătean cu tatăl scriitorului bucovinean *Mircea Streimul*. Urmează cursurile primare de șase ani la școala din satul natal, iar în toamna anului 1891 este admis elev în clasa I română de la Liceul din Suceava, având 41 colegi români și ucraineni. Diriginte al clasei era preotul-profesor Simeon Florea Marian. A promovat în clasa a II-a gimnazială, împreună cu 30 colegi, restul declarați repetenți. În anul școlar 1893/94 urmează clasa a II-a română, dar rămâne repetent, încât în anul școlar următor 1894/95 repetă clasa a III-a română, în final fiind promovat în clasa a IV-a română, având vreo 32 de colegi, între care Turturean Ștefan, Urechie Constantin, dar și un Zelinschi Johann.

Termină cu bine clasa a IV-a română, astfel că în anul școlar 1896/97 îl găsim elev în clasa a V-a B, între colegii de clasă figurând *Străinul Peter* (Petru), din satul

Stroiești, unchiul după tată al scriitorului Mircea Streinul, Taniac Ilarion, *Tofan George* din Bilca, Tomoiagă Laurent, viitor director al Școlii Normale de băieți din Cernăuți și traducător al unor poeme eminesciene în limba germană, *Tuțtureanu Ștefan* și alte nume ce se vor consacra în viața culturală bucovineană². Menționez că în același an școlar 1896/97 frecventau clasa a IV-a română: Vasile Huțan, viitorul poet; *Liviu Marian*, viitor profesor și scriitor; *Doboș Filaret*, viitor profesor și publicist; *Luța Ion*, viitor profesor.

La vârsta de 19 ani, *Constantin Rusu* apare ca elev în clasa a VI-a de liceu, iar în anul școlar 1898/99 urmează clasa a VII-a. În anul școlar 1899/1900, *Constantin Rusu* figurează între cei 38 de elevi în clasa a VIII-a, având colegi de clasă pe *Iliuț Emanuel*, *Isopecu Emanuel*, *Jemna George*, *Tofan George*, *Tomoiogă Laurent*. În acest an școlar îi găsim elevi în clasa a III-a română pe *Ioan Grămadă*, viitorul scriitor și erou de la Cireșoiaia, și pe *Vasile Greciuc*, viitorul profesor universitar, bizantinolog de renume europeană, devenit membru corespondent al Academiei Române.

Observații interesante se pot face asupra compoziției etnice a tuturor *bacalaureaților* de la liceul sucevean, până la sesiunea din vara lui 1900. În esență, numărul elevilor români, pe parcursul celor opt ani de școlarizare, era destul de mic, cauzele fiind multiple, așa că peste 65–70% din elevi, care treceau bacalaureatul, erau din alte etnii. Bacalaureații români se înscriau, cu prioritate, la Facultatea de Teologie. De pildă, în vara lui 1899 au trecut examenul de bacalaureat la Liceul sucevean 34 candidați, între care doar 12 erau români (*Victor Morariu* din Toporăuți, *Vasile Rei* din Bilca etc.).

Constantin Rusu rămâne repetent în clasa a VIII-a, dar nu renunță la liceu, ci repetă clasa a VIII-a în anul școlar 1900/1901, de această dată având 29 colegi de clasă, între care 15 români: *Botezat Emil*, *Cojocariu Eugen*, *Livius Marian*, *Străinul Peter*, fratele părintelui lui Mircea Streinul, *Vicol Teodor* etc.

Foștii săi colegi din anul anterior susținuseră examenul de bacalaureat în vara lui 1900: *Isopecu Emanuel* din St. Onufriy, 18 ani, se înscrie la Filosofie; *Iliuț Emanuel* din Crasna-Ilschi, 18 ani – Drept, *Tofan George* din Bilca, 20 ani, se înscrie la Litere-Filosofie; *Tomoiogă Laurent* din Mahala, 20 ani, se înscrie la Litere și Șt. Naturale; *Constantin Rusu*, născut în Stroiești, de 23 de ani, trece bacalaureatul în vara lui 1901, împreună cu 28 colegi, între care 16 români, nume cunoscute: *Livius Marian* (se înscrie la Filosofie), *Străinul Peter*, născut la Stroiești, merge la armată etc. C. Rusu se înscrie la Teologie³.

Între anii 1901–1905 urmează cursurile Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți care, în acei ani, avea profesori cunoscuți în lumea clericilor savanți în spațiul confesional al ortodoxiei⁴. *Constantin Rusu* a fost un student eminent, astfel că în toamna anului 1903, cu prilejul constituirii, pe anul administrativ 1903/1904, a „Comitetului Societății academice-teologice «Academia Ortodoxă» este ales președinte, vicepreședinte fiind ales studentul *Eugen Jancovschi* (care prin 1930–1940 va ajunge parohul Bisericii Sf. Treime din Cernăuți); secretar – *Isidor Grigorovici*; secretar II – *Gavriil Străinul*, tatăl scriitorului *Mircea Streinul*; casier – *Petru Străinul*; econom – *George Negură*, născut în Ilișești, tatăl lui *Ionel Negură*, viitor profesor și cărturar bucovinean, iar în comisia de revizie figurând și *Mihai Rusu*, născut în Bălăceana. În iulie 1904, *Constantin Rusu* și colegii săi participă la serbările de la Putna de comemorare a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. În aceeași vară el obținuse, de la conducerea facultății, un concediu de șase săptămâni⁵. În vara lui 1905 termină cu succes studiile universitare teologice, astfel că în septembrie I.P.S.S. Părintele Arhiepiscop și Mitropolit Dr. *Vladimir de Repta* îl hirotonisește pe „teologul absolvent” *Constantin Rusu* „presviter” (termen

învechit pentru *preot*). După aceea, tânărul preot, probabil, s-a căsătorit, încât într-o ședință consistorială a Mitropoliei *Constantin Rusu* și colegul său Gavril Boca „se promesc în polie” *Constantin Rusu* și colegul său Gavril Boca „se promesc în clerul secular”⁶. (Aici „secular” înseamnă, în opoziție cu cel de monah (călugăr) – preot „de lume, luresc, de mir”).

În decembrie 1905, noul presviter hirotonisit „secular”, *Constantin Rusu*, este numit „cooperator” la Biserica „Sf. Mucenic Dumitru” din comuna *Cuciurul Mare*, districtul Cernăuți, paroh al acelei biserici fiind *Ilarion Gramatovici*, mutat în Cuciurul Mare din târgul Seletin, unde deținuse postul de paroh până în noiembrie 1903⁷.

De reținut că în anul 1908 este preoțit și Gavril Străinul (tatăl scriitorului), care, în 1909, va fi numit cooperator la Biserica parohială Adormirea Maicii Domnului din Cuciurul Mare⁸. Informații concrete despre preoții cooperatori *Constantin Rusu* și colegul său *Gavril Străinul*, născut în 1881 și preoțit în 1908, ambii cu slujba în Cuciurul Mare, găsim în lucrarea: *Schematismus der griechisch-orientalischen Bukoviner. Diocese, Czernowitz*, volumele 1910–1914, cu precizarea că, începând cu anul 1911, *Constantin Rusu* devenise paroh la „Biserica Sf. Dumitru”.

Nu avem informații atestate despre soția preotului Constantin Rusu. Atestată de acte civile este nașterea primului copil al soților Rusu, la 27 iunie 1908 în Cuciurul Mare, botezat cu prenumele *Liviu*. Peste doi ani, în anul 1910, se naște *Mircea*, fiul lui Gavriil Străinul și al Olimpiei, Gavriil fiind cooperator la cealaltă biserică din Cuciurul Mare.

*

* *

Liviu Rusu urmează cursurile primare în comuna natală, începând cu anul școlar 1914/1915, tocmai în vremurile când Bucovina devenise teatru de război, pe teritoriul ei confruntându-se până spre sfârșitul anului 1918 armate ale împăratului de la Viena cu cele ale țarului de la Moscova, de la sfârșitul anului 1917 între trupele austro-ungare și noii lor aliați – naționaliștii ucraineni, cu formațiile militare ale bolșevicilor. Timp de patru ani populația Bucovinei a parcurs o adevărată tragedie, cetățenii fiind prizonieri ori asasinați, fie de o tabără, fie de alta, ploaia de nenorociri fiind îndurată, înainte de toate, de locuitorii autohtoni-români. Zguduitoare pagini, întemeiate pe documente și mărturii concrete, ne-a lăsat istoricul *Teodor Balan* în cartea sa – *Bucovina în războiul mondial 1914–1918*, Cernăuți, 1929 (139 pagini).

Înfruntând mari dificultăți, preotul C. Rusu izbuteste să-l poarte pe fiul său la școala primară din Cuciurul Mare, până în vara anului 1919. După reîntegrarea Bucovinei în hotarele României, la vârsta de 11 ani împliniți, școlarul *Liviu Rusu* este admis în clasa I a Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, fiind coleg de clasă cu *Teodor Grosu* (viitorul poet Iulian Vesper), *Mihai Horodnic*, *Ioan Negură* etc.⁹ La același liceu urmează în anul școlar 1920/1921 clasa a II-a gimnazială, fiind promovat în clasa a III-a.

Fără să avem informații, pe deplin verificate, trebuie să menționăm că parohul Constantin Rusu a fost detașat cu slujba, fie în anul 1918, sau poate mai târziu, în comuna *Lujeni*, unde îl găsim *paroh* începând cu ianuarie 1923 și până la sfârșitul anului 1931¹⁰. Aceeași publicație atestă faptul că tatăl lui *Mircea Streinul*, paroh la Cuciurul Mare, moare la 27 septembrie 1928.

În toamna anului 1921, Liviu Rusu se transferă în clasa a III-a gimnazială a Liceului de Stat Nr. 1 „Aron Pumnul“ din Cernăuți. La același liceu, în anul școlar 1921/1922, era elev în clasa a II-a A Mircea Streinul, în clasa următoare, trecut „în particular“. Liviu Rusu promovează în clasa a IV-a, în care, însă, rămâne repetent. Face cerere de reexaminare. Primind aprobarea de la Consiliul profesoral, în toamna anului 1923 devine elev în clasa a V-a de liceu. Din *Anuarul* liceului reiese că avea *necazuri la matematică și latină*. Vădind certe preocupări pentru muzică, înzestrat cu auz absolut și pasiune pentru vioară, părinții îi angajează profesori particulari, pe Richard Brodtkorb, la armonie, contrapunct și forme muzicale, iar pe Iakob Krämer, la vioară¹¹. Noile condiții de instrucție ale elevului au obligat părinții ca, începând cu vara anului 1924, după absolvirea clasei a V-a de liceu, fiul lor să urmeze clasele a VI-a, a VII-a și a VIII-a la Liceul particular de băieți „Emanuil Grigoroviță“, înființat în 1913 ca liceu clasic, din 1914 transformat în liceu real. La Liceul „Em. Grigoroviță“, Liviu Rusu a avut profesor de Științele Naturale pe liderul social-democrat bucovinean – George Grigorovici.

Elevul a întâmpinat greutăți în susținerea examenelor la liceu, pentru că cea mai mare parte a timpului o dedica studiilor cu cei doi profesori particulari. Situația s-a complicat, i-au rămas multe examene în restanță, a repetat clasa a VIII-a, astfel că de-abia în vara anului 1929, la vârsta de 21 de ani, după ce devenise student la Conservator, se înscrie la bacalaureat.

Așa se explică faptul că mulți dintre colegii săi de la liceele „Eudoxiu Hurmuzachi“ din Rădăuți și „Aron Pumnul“ din Cernăuți au trecut examenele de bacalaureat mai devreme. Bunăoară, *Ion Negură* și *Traian Galan* trec bacalaureatul la Suceava, în vara lui 1927; în sesiunea de toamnă (septembrie 1927), la Cernăuți, reușește la bacalaureat *Teodor Grosu* (Iulian Vesper), președinte al Comisiei fiind universitarul Al. Procopovici; în iunie 1928 la Cernăuți trece bacalaureatul *Șesan Pavel-Milan* (născut la 23 martie 1923 în Cernăuți), viitor profesor la Facultatea de Teologie; în sesiunea septembrie 1928 trec, cu succes, bacalaureatul, tot la Cernăuți, *Radu Grigorovici*, cu media generală 8,80, clasificat primul la Secția clasică, având colegi de examen pe *Dimitrie Onciulescu* și *Palamarescu Emanuil*, ultimul clasificat al treilea, precum și *Nicolai Spănu* din Vicovul de Jos, viitor avocat și prieten al lui Liviu Rusu; în vara lui 1929 va trece bacalaureatul, la Cernăuți, *Mircea Hoinic* (născut în 29 august 1910 în Cernăuți), viitor student la Conservatorul de Muzică din Cernăuți, violoncelist și profesor, coleg și prieten al lui Liviu Rusu¹².

În septembrie–octombrie 1929 are loc la Cernăuți o nouă sesiune de bacalaureat, la care s-au înscris mulți absolvenți ai Liceului particular „Em. Grigoroviță“ „cu drept de publicitate“. Președintele comisiei a fost prof. univ., membru corespondent al Academiei Române, Eugeniu Botezat, zoolog, iar membri în comisie: Silvia T. Balan, la română, Petrovici Ecaterina, Triandaf Alex. (Iași), Drăgan Orest, Al. Vitencu și Dim. Mironescu din Bârlad. Examenele s-au ținut la Liceul Ortodox de fete nr. 1. La această sesiune de bacalaureat s-au prezentat numeroși școlari de alte etnii, proveniți de la liceele particulare ale minorităților din Cernăuți și alte orașe bucovinene.

Liviu Rusu reușește să treacă probele scrise și orale, obținând media generală la bacalaureat 6,12, la egalitate cu elevele Aurora Șotropa, Rachela Schneider și Luziane Peretz¹³. Pare surprinzător faptul că el nu s-a înscris la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din capitala Bucovinei. Nu apare în cataloagele elevilor acestei instituții în anul școlar 1928/29, dar nici în anul universitar următor. Singura explicație plauzibilă o găsim în sfaturile și recomandările făcute parohului Constantin Rusu și fiului său de către profesorii particulari de muzică, Rickard Brod-

korb și IaKob Krämer, de continuare a studiilor muzicale la cel mai prestigios Conservator din România – Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din București.

Deoarece legile, atunci în vigoare, nu prevedeau obligativitatea celor înscriși la Conservatoarele de Muzică și Artă Dramatică din România să prezinte Instituției diploma de bacalaureat, conservatoarele fiind școli de tip secundar și superior, Liviu Rusu este înregistrat ca elev-student al Conservatorului bucureștean, în toamna anului școlar 1928/29 pe baza cunoștințelor muzicale acumulate cu profesorii R. Brodkorb și I. Krämer. De remarcat faptul că el va continua în anul școlar respectiv să se pregătească și pentru susținerea examenului de bacalaureat, cu toate că alți colegi de la Conservator au renunțat la bacalaureat.

În Arhiva Universității Naționale de Muzică din București n-am găsit *Registrul matricol* pe anul școlar 1928/29, dar am consultat *Registrul* pe anul școlar 1929/30, literele P–Z. Pe foaia 169 apare: „*Rusu Liviu*. Obiecte de studiu: *Contrapunct*, an. I, Mihail Jora¹⁴ – media generală – 6,83; *Enciclopedia și Pedagogia Muzicii*, an. II, George Breazul¹⁵ – media generală – 7,00.

De aici reiese că disciplina *Enciclopedia...* L. Rusu a început-o cu prof. G. Breazul, în anul școlar anterior, 1928/29, fapt ce confirmă data „1928” (bineînțeles, toamna), de începere a studiilor la Conservatorul bucureștean, indicată de Viorel Cosma în *Lexiconul* citat, preluată, apoi, și de dl. Emil Satco în *Muzica în Bucovina*. Ghid, Suceava, 1981.

În anul școlar 1930/31, Liviu Rusu susține examene la următoarele discipline: *Canto aux.*, an. I, prof. R. Vrăbiescu, media 8; *Vioară aux.*, an. I, prof. Silvia Florescu – vioară, media 7,5; *violă* – 7,25; *Teorie și solfegii*, an. II, prof. Victor Gheorghiu, media 7,5; *Contrapunct*, an. II, prof. Mihail Jora, media 6,17; *Istoria muzicii*, an. I, prof. Constantin Brăiloiu, media 8,75; *Pedagogia Teoretică a Muzicii*, an. III, prof. G. Breazul, media 8,83; *Cor*, prof. Ștefan Popescu – „are frecvență”¹⁶. De asemenea, a urmat cursurile de Estetică, orchestrație și compoziție cu Dimitrie Cuclin, profesor cu titlu provizoriu.

În primăvara anului 1931, Conservatorul capătă o altă denumire: *Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică*.

În acei an universitar Liviu Rusu a avut colegi de Conservator pe Achim Stoia, Șerban Tassian (*canto*), Pavel Tornea (*oboii*), Garabet Avachian (*vioară*), Nicolai Buicliu (viitor compozitor), Cocișiu Ilarion (viitor folclorist), Maria Fotino (*pian*), Vasile Jiănu (*flaut*), Dinu Lipatti – *pian*, cu Florica Musicescu¹⁷, Lucia Demetrius (f. 245), Emil I. Botta, an. I – *Dramă și Comedie*, cu prof. I. Livescu – media 8,83 și *Istoria literaturii dramatice*, cu Alice Voinescu – media 9,00.

La Conservator se împrietenește cu Paul Constantinescu, care obține următoarele note: *Vioară aux.*, an. I, prof. Silvia Florescu – media 8,00; *Canto aux.*, an. II, prof. Vrăbiescu, media 8,00; *Contrapunct*, an. II, prof. M. Jora, media 7,33; *Estetica Muzicală*, an. I, II, III, prof. D. Cuclin, media 9,00; *Istoria Muzicii*, an. I, prof. C. Brăiloiu, media 8,00; *Enciclopedia...*, an. I, prof. G. Breazul, media 7,00; *Cor*, prof. Șt. Popescu, „are frecvență”.

La f. 271 este înscris Dumitrescu C. Mihail-Ion, care urmează cursurile de vioară cu prof. C. C. Nottara, obținând media 7,33 și frecventează cursul de Orchestră al prof. Alfonso Castaldi.

N-am găsit *Registrul matricol* din anul școlar 1931/32, an în care Liviu Rusu a absolvit *Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică*, dar toate informațiile, publicate până acum, atestă că tânărul bucovinean a terminat cu bine studiile muzicale superioare în primăvara anului 1932.

După terminarea studiilor, la *Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică*, Liviu Rusu, la vârsta de 24 de ani, este încorporat în armată. În calitate de titrat uni-

versitar este trimis de comandantul Cercului militar din Cernăuți la Școala „pregătitoare de ofițeri rezervă – infanterie“ din Bacău. Autoritățile militare îi acordaseră două amânări pentru studii, a treia nefiindu-i aprobată, astfel că devine elev de școală militară. Aici, la Bacău, se întâlnește cu foști colegi de liceu și Conservator, între care Teodor Grosu (poetul Iulian Vesper), tinerii intelectuali de profesii diferite participă la discuții prelungite, formulează proiecte, exprimă gânduri și opțiuni¹⁸... Spre sfârșitul anului 1932 termină Școala pregătitoare de ofițeri-rezervă și decide să se întoarcă la București, cu gândul să se înscrie la Facultatea de Filosofie. Devine student la a doua facultate, audiază cursuri de filosofie și sociologie, dar situația materială precară îl constrânge să întrerupă audierea cursurilor, astfel că în ianuarie 1933 se întoarce acasă, în comuna Lujeni (situată în plasa Cozmeni, la nord-vest de Cernăuți, pe Prut și linia ferată spre Ghica-Vodă, după comuna Mămăești), unde tatăl său era paroh.

În aceste împrejurări, face o cerere la autoritățile școlare ale județului Cernăuți să i se încredințeze un post de profesor de muzică, dar, în același timp, apelează și la bunăvoința compozitorului și profesorului Paul Jelescu, directorul Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din Cernăuți. Din nefericire, Conservatorul de Muzică trecea printr-o adevărată criză, deoarece însăși existența instituției se afla într-o perpetuă discuție... De aceea, este necesară o reconstituire a „istoriei“ acestui Conservator, peripețiile administrative și profesionale prin care a trecut în deceniile interbelice, cu scopul reconstituirii unor realități culturale și umane ignorate de cercetările publicate până acum.

II.

O HOTĂRÂRE DE STAT BENEFICĂ, DAR COMPROMISĂ DIN PRICINI VARIATE...

Guvernul liberal inițiază, în vara anului 1924, un decret regal de înființare a Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică la Cernăuți, instituție de stat, persoană juridică, în care să învețe muzica elevi dotați, cu liceul neterminat, precum și absolvenți de școală secundară cu bacalaureat. Puteau să studieze discipline și instrumente muzicale și discipline ale artei dramatice. De reținut că, în acei ani, cât și după aceea, nu existau în România școli secundare de muzică, arte plastice ori balet, asemenea instituții de stat înființându-se mai târziu, după cel de-al doilea război mondial. De asemenea, trebuie precizat că studiile la Conservatoarele și Academiiile de Artă nu erau încă asimilate din punct de vedere juridic cu diplomele și drepturile licențiaților Universităților din București, Iași și Cluj, chestiunea fiind limpezită de autoritățile statului român în deceniile următoare.

În vederea aplicării decretului regal, Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor, și Iancu Nistor, ministru de stat pentru Bucovina, au decis alcătuirea unui „comitet de organizare“ format din reprezentanți ai autorităților din Cernăuți (Leontina de Tușinschi, ing. Nicolae Jianu, Vasile Miron, director Alex. Vitencu, prof. Hristache Popescu), la care s-au alăturat muzicienii Alexandru I. Zirra, din Iași, propus de guvern director al noului Conservator și Paul Jelescu, sosit de la Paris, absolvent la *Schola Cantorum*, propus secretar al „comitetului de organizare“¹.

Inaugurarea Conservatorului cernăuțean a avut loc la 10 noiembrie 1924 în prezența notabilităților citate mai sus și a numeroși părinți și tineri români și de alte

etni, dornici să studieze muzica și arta dramatică. Directorul Alex. I. Zirra și Paul Jelescu au reușit, cu sprijinul ministerului și al autorităților culturale din Cernăuți, să asigure condițiile materiale (local, săli de curs, instrumente muzicale etc.) și să alcătuiască un corp profesoral cu experiență dintre muzicienii și artiștii dramatici din Cernăuți, dar și cu profesori de la Conservatorul din Iași și cel din București. Numele lor este înregistrat, cu rigoare, de *Anuarul Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică de la 1924–1928*, unde apar listele tuturor elevilor (studenților) din cei patru ani școlari (1924–1928) și statistici privind componența lor națională – confesională.

De numele Conservatorului cernăuțean este legată instruirea și educarea artistică a unor tineri ce vor deveni personalități de primă mărime, din ultimele șapte decenii ale secolului al XX-lea. Astfel, în anul școlar 1924/25 studiază la Conservatorul din Cernăuți: Valentina Crețoiu (n. 1903) – canto, promovată în anul II când se transferă la Conservatorul din București; Podhorschi George și Siretean Nicolae, la arta dramatică etc. În anul școlar următor devin studenți în anul I la actorie Jules Cazaban (n. 1903), Vasiliu Grigore (n. 1905), Mircea Hoinic, violoncel, Alfred Mendelsobn, Felicia Kobylanschi, pian; Vera Mora, pian, Liviu Halip, canto, Oltea Nistor, canto, pian, Oltea Rusu, pian preparator, Alex. Zavulovici, armonie etc. Semnez că, din primul an școlar 1924/25, apare între elevii care studiază pian și armonie Alfred Mendelsobn, viitorul compozitor. El a urmat la pian anul III (1926/1927), ca, spre sfârșitul anului 1927, să se retragă și să plece la studii la Viena, moment neconsemnat de Viorel Cosma în *Lexiconul* său. Din motive neprecizate, în *Anuar*, Vasiliu Grigore (Birlic) de la clasa „declamație“ este trecut în anul școlar 1927/1928 „eliminat“.

Ultimele date statistice (din 1927/1928) publicate în *Anuar* arată că 150 de elevi erau „creștini“, 61 „mozaici“, iar din cei 211 cursanți: 32 au absolvit un curs; 27 s-au „retras“; 93 au „promovat“; 19 repetenți; 19 exmatriculați. Organizarea instituției s-a consolidat, exista un colectiv didactic stabil și bine pregătit care organiza concerte și manifestări artistice publice, conducerea instituției întreținea relații de colaborare profesională cu celelalte conservatoare din țară. Cercetătorii Emil Satco și Mircea Grigoroviță subliniază rolul Conservatorului în viața culturală a Bucovinei, atât „pe linia formării de cadre“, cât și în stimularea activității artistice. Indiscutabil, Conservatorul a avut merite importante, atât în formarea unor generații noi de muzicieni și artiști dramatici români, cât și din rândurile minorităților naționale, germani, evrei, ucraineni, polonezi etc. Dintr-o perspectivă istorică modernă, poate că ar fi fost benefică inițiativa de înființare a unei subsecții de declamație (artă dramatică) în limba germană, alături de cea în limba română.

Investigațiile în arhive relevă o bună conlucrare și spirit colegial între cadrele didactice de la Conservatorul cernăuțean, relații normale cu directorul instituției, compozitorul Al. I. Zirra, precum și între director și mediile intelectuale din Cernăuți. Intrigile și denunțurile împotriva lui Al. I. Zirra încep în anul școlar 1930/1931. Directorul este denigrat atât la Ministerul Cultelor și Artelor și autorităților de stat locale, cât și în paginile unor gazete din Iași și București. Guvernul Iorga–Argetoianu ordonă o anchetă. Delegații ministerului solicită declarații scrise din partea salariaților Conservatorului, a unor oameni de cultură din Cernăuți etc. Iată câteva extrase din zecile de pagini păstrate în arhive².

– În declarația sa din 25 septembrie 1931, Gabriel Galinescu, profesor la „Teoria specială“, cu locuința în Iași, navetist la Cernăuți, susține că se cunosc prea puține din „abuzurile d-lui Zirra“. Arată că directorul a declarat în fața corpului profesoral al Conservatorului din Cernăuți că este „prieten intim cu băiatul dlui Iorga“, din care pricină oamenii sunt timorați, li-e frică „de răzbunări și nu vor să vor-

bească de abuzurile“ lui Zirra, acesta bizuindu-se „pe proptele politice“. G. Galinescu susține că înlăturarea lui Zirra de la direcția Conservatorului „este necesară“, căci străinii din oraș au aflat de toate matrapazlăcurile lui Zirra de la Conservator. El compromise administrația românească și numele de român, – cu toate că după nume și origină(?), dl. Zirra nu-i român, ci grec“.

– D. Cărbunescu, profesor de trompetă, spune că Zirra „a săvârșit fraude și pe când era director la Conservatorul din Iași“, alăturând ca dovadă pagini din ziarul „Dreptatea“ din Cernăuți, organ al Partidului Poporului, prezidat de generalul Al. Averescu. Titlul articolului e model de calomnie: *Coruperea tinerimii bucovinene. Bândiți în învățământul Bucovinei*. Profesorii Al. I. Zirra și R. Constantinescu (pian) erau insultați: „un escroc și un pungaș fac educația copiilor noștri“.

– Paul Jelescu, profesor de pian, îi ia apărarea lui Al. I. Zirra, relevă contribuția lui la dezvoltarea învățământului artistic în Iași și Cernăuți, onestitatea în administrarea banilor publici etc., considerând acuzațiile drept calomnii și minciuni și cere o judecată nepărtinitoare, dreaptă.

– Prof. Tit Tarnavski îl învinuiește pe Zirra că i-a pus piedici în munca de profesor de pian.

– Vasile Grecu, bizantinolog, profesor la Universitatea din Cernăuți, membru în Comitetul școlar al Conservatorului, scrie că Al. Zirra „nu numai că nu poate fi vinovat de grelele imputări ce i le face prof. Cărbunescu, ci, dimpotrivă, merită toată recunoștința noastră, a părinților elevilor Conservatorului pentru felul cum conduce această instituțiune“. (Cernăuți, 21 sept. 1931).

– Leontina de Tușinschi, membră în Comitetul școlar de la înființarea Conservatorului, face aprecieri elogioase asupra activității directorului și socotește drept „calomnii“ acuzațiile formulate de unii membri ai corpului didactic din Conservator.

– În septembrie 1931, Al. I. Zirra expediază lui Dimitrie Pompeiu, matematician celebru, ministrul Instrucțiunii Publice, în guvernul de tehnicieni N. Iorga – C. Argetoianu, un amplu memoriu, în care analizează critic activitatea de la Conservatorul cernăuțean și, totodată, respinge, cu dovezi, acuzațiile aduse de unii „colegi“ din corpul profesoral, solicitând ministerului organizarea unei „comisii de judecată academică“, în conformitate cu noua Lege a Învățământului Superior „ce se va adopta“.

– Cabinetul Iorga–Argetoianu decide ca Al. I. Zirra să-și dea demisia din postul de director al Conservatorului din Cernăuți, ceea ce s-a și întâmplat în octombrie 1931, în locul lui, N. Iorga, șeful guvernului, propunându-l director pe compozitorul și pianistul Paul Jelescu. Conform legii, Al. I. Zirra este reconfirmat profesor de armonie la Conservatorul din Iași, între timp devenit „Academia de Muzică și Artă Dramatică“. Se pare că situația Conservatorului din Cernăuți s-a discutat într-o ședință a Consiliului de Miniștri, unde s-a hotărât ca toate Conservatoarele din țară să fie „ridicate“ la starea de instituții „academice“. Membrii Cabinetului N. Iorga n-au acceptat „ridicarea“ Conservatorului cernăuțean la starea de „Academie de Muzică și Artă Dramatică“ și au propus *desființarea* lui, proiectul de decret fiind supus aprobării noului rege, Carol al II-lea. Acesta emite decretul de desființare a școlii de artă din Cernăuți, iar actul oficial se publică în „Monitorul Oficial“ din 5 ianuarie 1932.

Severul ministru D. Pompeiu îl anunță pe Al. I. Zirra că, la 23 ianuarie 1932, se va întruni la Universitatea din București „Comisiunea de judecată a profesorului Al. Zirra“. Comisia prezidată de Const. G. Rătescu, președinte la Curtea de Casație, având „membri asesori“ pe profesorii Gh. Vâlsan, Petre Bogdan, I. Jacobovici (de la Cluj), Eugeniu Botezat (de la Cernăuți), iar „asistenți“ pe Gh. Nichifor de la minis-

ter și Constantin Brăiloiu, de la Conservatorul din București, a analizat conținutul dosarului, ca, în final, să decidă că „nu are competența de a judeca procesul”, dosarul fiind restituit Ministerului, „singurul competent să judece”³.

În februarie 1932, expediază memorii lui N. Iorga și D. Pompeiu cadre didactice ale Conservatorului (Paul Jelescu), intelectuali bucovineni, în frunte cu profesorii Leca Morariu, Constantin Pârvulescu (astronom) și reprezentanți ai opiniei publice din Cernăuți, astfel că Guvernul Iorga – Argetoianu decide *amânarea aplicării legii de desființare a Conservatorului cernăuțean* și funcționarea lui, în continuare, ca instituție de stat bugetară⁴.

În ianuarie 1932, corpul didactic avea următoarea structură: Gabriel Galinescu, prof. teorie, George Pavel, prof. violină, Al. Garabet, prof. violină, Nicolae Papazoglu, prof. violoncel, Elena Vrăbiescu, prof. canto, Paul Jelescu, prof. pian-*director*, Tit Tarnavski, suplinitor pian, Hristache Popescu, prof. flaut, D. Ungureanu, prof. clarinet, D. Cărbunescu, prof. trompetă, Radu Constantinescu, prof. pian. De această dată *nu apare în statul de plată Lilly Bulandra*, profesoara de declamație, cursul ei fiind trecut la „extrabugetare”. De la sine înțeles că Ministerul a scos din subvenția bugetară pentru Conservatorul din Cernăuți *fondul de salarii* necesar personalului didactic de la secția „Artă Dramatică”, prevăzută a trece în lichidare. Documentele de arhivă arată că toate *instituțiile de învățământ superior din România*, în temeiul noii Legi adoptată de Cabinetul Iorga-Argetoianu, erau *subordonate administrativ* Ministerului Instrucțiunii Publice – Departamentul Învățământului Superior. Orice hotărâre sau măsură administrativ-organizatorică privind personalul instituției și baza ei materială *trebuia să aibă avizul (aprobarea) Ministerului*.

La 31 mai 1932, guvernul N. Iorga – C. Argetoianu demisionează și se formează guvernul P. N. Ț. condus de Al. Vaida-Voievod, care, la 17 octombrie 1932, demisionează, fiind înlocuit cu guvernul P. N. Ț. condus de Iuliu Maniu. La Instrucțiunea Publică vine titular profesorul *Dimitrie Gusti*, având la Departamentul Învățământului Superior subsecretar de stat pe profesorul *Petre Andrei*, de la Universitatea din Iași.

Încă din septembrie 1932, redacția ziarului „Glasul Bucovinei”, subordonată P. N. L., publică un articol redacțional dedicat Conservatorului, din care aflăm: instituția fusese desființată prin lege, dar când un comitet școlar a întocmit bugetul „și a arătat guvernului că școala se poate întreține din mijloacele sale proprii și că statul și așa ar trebui să plătească pe profesorii titulari, chiar dacă i-ar repartiza la alte școli, dl. Iorga a revenit și a încuviințat ca Conservatorul să-și continue activitatea”. Redacția susține că în anul școlar anterior activitatea Conservatorului a fost „rodnică”. Evident, acestea erau opiniile oficiale ale liberalilor bucovineni, care în 1924 contribuiseră la înființarea acestei instituții de cultură artistică în Cernăuți⁵.

Ministerul Instrucțiunii reacționează cu promptitudine, astfel, că, la 15 octombrie 1932, subsecretarul de stat Petre Andrei și directorul general Kirițescu trimite Conservatorului din Cernăuți o *scrisoare oficială*, în care se arată că „pe baza unor anumite considerații” guvernul a dispus continuarea plății salariilor personalului de la Conservator, chiar dacă legea de desființare apăruse în „Monitorul Oficial”⁶. În același timp, Petre Andrei îi scrie lui Al. I. Zirra că „procesul” lui se va judeca la Iași, unde fusese trimis dosarul, încă din mai 1932. „Comisia disciplinară a Institutelor și Învățătorilor” formată din: N. M. Gane, consilier la Curtea de Apel Iași (președinte), membri – I. I. Prossa, profesor la Liceul Internat Iași și Th. A. Bădărău, profesor la același liceu, se întrunește la 28 noiembrie 1932 și „judecă cazul prof. Alex. Zirra, fost director al Conservatorului din Cernăuți”. Procesul-verbal analizează „învinuirile”, iar, în final, comisia decide:

„Achită pe prof. Al. Zirra – fost director al Conservatorului din Cernăuți – de învinuirile ce i se aduc”⁷. (Urmează semnăturile.)

În urma unui ordin al ministrului D. Gusti, se deplasează la Cernăuți *Ion Nonna Otescu*, rector al Academiei de Muzică și Artă Dramatică din București, cu scopul de a cerceta, la fața locului, „posibilitățile de funcționare a Conservatorului” cernăuțean ca instituție bugetară de stat. Profesorul Nonna Otescu a depus la minister un raport „elogios”, în care propunea guvernului Iuliu Maniu să anuleze legea de desființare din ianuarie 1932⁸.

Partidul Național Liberal din Bucovina, prin reprezentantul său prof. univ. D. Marmeliuc, publică în „Glasul Bucovinei” articolul: *Se desființează totuși Conservatorul din Cernăuți?*, o relatare succintă a faptelor până în decembrie 1932. Autorul consideră decizia guvernului Iorga – Argetoianu de desființare a Conservatorului „o enormă greșală”. Apoi îl învinuiește pe Al. I. Zirra care, plecând „supărat din Cernăuți, n-a pregetat să lucreze (?) împotriva propriei sale creațiuni”. Arată că ministrul D. Gusti și subsecretarul de stat *Petre Andrei* „au fost informați imediat... despre tot ce s-a petrecut” la Conservator de o delegație a intelectualilor bucovineni. „Ambii au asigurat formal că vor repara greșeala comisă de guvernul trecut” (N. Iorga). În continuare, spune că, spre sfârșitul anului 1932, s-a primit răspunsul din partea ministrului Virgil Madgearu (ministrul Finanțelor) că „sunt motive financiare și economice” de lichidare a Conservatorului. Guvernul a trimis un delegat al său, pe Nonna Otescu, care a cerut în raportul său menținerea școlii ca instituție bugetară a statului. În încheiere, D. Marmeliuc scrie că „minoritarii din Cernăuți” au luat inițiativa să se adreseze, în această problemă, *Societății Națunilor de la Geneva*⁹.

Dintr-o problemă administrativă a instituțiilor centrale de stat, situația Conservatorului din Cernăuți devine o problemă politică, preluată în polemicele dintre partidul de guvernământ, național-tărănesc, și cele din opoziție, cu deosebire Partidul Național Liberal, dar și formațiunile de extremă dreapta, cuziștii și legionarii.

Cabinetul național-tărănesc, condus din 15 ianuarie 1933 de Al. Vaida-Voievod, continuă să acorde subvenția de stat pentru salariile profesorilor titulari (9 în frunte cu directorul Paul Jelescu) și pentru 2 posturi de suflători (*Tit Tarnauschi*, la pian, *Sava Arbore*, la teorie și solfegii), restul cursurilor fiind plătite din *fonduri extrabugetare*, ori ținute *gratuit*. La 1 aprilie 1933, Ministerul *întrerupe* fondurile pentru *salariile suplinitorilor*, fapt ce alarmează cercurile academice din Cernăuți. Se trimite un nou memoriu guvernului, semnat de numeroși intelectuali bucovineni, iar la 19 iunie 1933, o delegație a profesorilor de la Conservator (Paul Jelescu, George Pavel și Dimitrie Cărbunescu) este primită de ministrii Finanțelor și Instrucțiunii Publice, care dau asigurări guvernamentale privind „...menținerea Conservatorului din Cernăuți” ca instituție bugetară de stat. În aceeași zi, se depune un „Memoriu”, adresat regelui Carol al II-lea, semnat de: Dr. N. Săveanu, primarul Cernăuțiului, profesorii universitari Const. Părvulescu, Dim. Marmeliuc, A. Vitencu, director de liceu, Gh. Urziceanu, colonel, și profesorii Gh. Pavel, D. Cărbunescu, Paul Jelescu de la Conservator, la memoriu fiind anexată și fotografia localului instituției¹⁰.

Aceste intervenții la conducerea supremă a Statului au determinat Cabinetul Vaida-Voievod să dispună deplasarea, la Cernăuți, a profesorului cu titlu definitiv la Catedra de Enciclopedia și Pedagogia Muzicii de la Academia de Muzică și Artă Dramatică din București, George Breazu, din toamna lui 1932 angajat și *inspector general pentru muzică* în Ministerul Instrucțiunii Publice. Eminentul muzicolog și profesor depune pe masa ministrului D. Gusti următorul raport¹¹, pe care-l reproducem integral, deoarece are o deosebită valoare științifică și istorică pentru cei

care vor să cunoască adevărul despre învățământul muzical în România și opiniile unui savant-patriot despre rosturile lui sociale și naționale.

„28.VII.933

REFERAT

Conservatorul de Muzică din Cernăuți

Domnule Ministru,

Drept de la începutul finanțării lor, instituțiile speciale de învățământ muzical românesc nu au ținut seama de cerințele culturii și vieții muzicale a poporului nostru. Ele nici n-au izvorât din asemenea cerinți, dar nici nu au căutat, în decursul existenței lor, să-și stabilească un rost, să-și afle și determine o funcție culturală și să-și asigure astfel baze temeinice de trănicie și posibilități de productivitate în spiritualitatea românească. De aceea, tendințele de politică socială și culturală de-acum, de reorganizare a Statului nostru, de adaptare a învățământului public la nevoile culturale și posibilitățile financiare ale Statului, apoi de înfiripare a unei autentice vieți culturale românești au trebuit să cuprindă și să intereseze și Conservatoarele de muzică. Nu este, prin urmare, nicidecum surprinzător că spiritul de revizuire a rostului funcționării și condițiile de progres ale fiecărei instituții a Statului să găsească într-un dezastruos deficit așezămintele speciale de învățatură a muzicii.

Surprinzător este că o asemenea revizuire nu a fost până acum începută sau încercată. Iar dacă, pe-alocurea, au și fost luate unele măsuri care interesează existența acestor așezăminte, apoi să constatăm că acele măsuri au fost provocate de motive de altă natură, și oarecum exterioare rostului pe care trebuie să-l aibă Conservatoarele de muzică. Așa au fost, de pildă, Legea Învățământului Superior (Legea Iorga) și diferitele legi bugetare din anii de pe urmă, în care, pentru motive de economie, au fost făcute reduceri de catedre, ba chiar a fost desființat și unul din cele patru conservatoare de muzică ce aveam în țară, cel de la Cernăuți. Să recunoaștem că nici cu prilejul votării Legii Învățământului Superior, nici la votarea bugetelor amintite, nu a fost pusă problema învățământului special muzical. Căci, dacă s-ar fi luat în discuție rostul așezămintelor de învățământ muzical și s-ar fi cercetat aportul cultural pe care, în actuala lor organizare, sunt menite a-l aduce și pot efectiv aduce, apoi de bună seamă că suprimarea de catedre nu s-ar fi limitat la cele neocupate de titulari și nici desființările nu s-ar fi oprit la Conservatorul din Cernăuți; mai mult, nu s-ar spune, decât cu greutate, ce ar fi mai rămas din formele de existență de-acum ale acestor Conservatoare. Deci, mai degrabă tangențial și – de ce n-am mărturisit-o – *în pripă și la întâmplare s-au luat unele măsuri care ridică unele Conservatoare la situații academice la care nici măcar n-au cutezat să năzuiască, altora le smintește rânduiala învățământului, iar pe cel de la Cernăuți îl desființează, pur și simplu.*

Ceea ce, mai cu seamă, niciodată n-a fost adus în discuție atunci când s-a vorbit sau s-au luat hotărâri în privința Conservatoarelor de muzică, este felul în care aceste instituții răspund nevoilor muzicale ale poporului. În afară de faptul că poporul nostru înfățișează dispoziții muzicale îndeobște recunoscute – Martin Opitz spunea, la 1620, că, atunci când aude un cântec românesc, îi vine să creadă că «Românul a fost făcut pentru muzică și muzica pentru Români» – dar, în însăși

organizarea lăuntrică a instituțiilor fundamentale ale Statului, – școala, biserica și armata – muzica este prevăzută ca element de seamă și, uneori, constitutiv. Ei bine, cu excepția Academiei de muzică din București care are în organizarea ei o secție normală pentru pregătirea maestrilor de muzică necesari învățământului secundar, nici o altă Academie nu prevede vreun învățământ care să aibă în vedere una din nevoile muzicale ale școlii, bisericii sau armatei. Și în afară de aceasta, cu toată frumusețea și interesul științific universal cunoscute ce prezintă folklorul nostru muzical, – care trebuie să formeze baza oricărei aspirații de înfirișare a unei caracteristice creațiuni muzicale românești, – cu toate atrăgătoarele și însemnatele date ce ni se oferă prin studiul instrumentelor, jucăriilor muzicale și coregrafiei românești, din studiul psihologiei muzicale a poporului, nimic din preocupările de această natură, care ar da barem o indicație slabă că școlile de care vorbim sunt în România și urmează a ființa în spirit românesc și în slujba obștei românești, nimic din astfel de probleme științifice sau exerciții artistice nu este cuprins în programele de învățământ ale Conservatoarelor.

Cronicarii români, călătorii, scriitorii și gânditorii noștri din veacul trecut au o mulțime de observații, cercetări și date importante, care ar fi trebuit strânse, utilizate, interpretate și coordonate pentru alcătuirea unei schițe, dacă nu pentru fundarea unei istorii a muzicii românești, din Conservatoarele noastre de muzică, – Academiiile, după lege, – nici urmă nu au măcar de un asemenea studiu. Asemenea, de veacuri, de când ne-am pomenit cu o conștiință românească, biserica ne-a fost lăcaș de credință și de învățatură creștinească, de păstrare și lămurire a limbii, dar și de viață muzicală creștină. Aceeași muzică pomenită din moși-strămoși, factor integrant în cultul divin, este întrebuițată și azi, fără însă ca măcar o vorbă să se poată rosti despre ea, necum să se pregătească în Conservatoare propagatorii ei, să i se învețe tehnica, să i se studieze evoluția, să se precizeze coloratura românească, deși învățații noștri sunt de părere că nu se poate stabili în chip definitiv introducerea limbii românești în biserică, fără cunoașterea muzicii bisericești, psaltichiei, și fără contribuția pe care ea o poate aduce în dezlegarea acestei probleme. Nici pentru muzica militară și, cu atât mai puțin pentru educația maselor de muncitori sau de iubitori ai artei muzicii, nici pentru săteni, pentru șezătorile pe care le socotim pilde minunate de suflet și faptă românească în obiceiurile țăranilor noștri, pentru corurile bisericești de la orașe și de la sate, pentru ansamblurile vocale și instrumentale de la țară și orașe, și nici pentru un program serios de propagandă muzicală ce este de desfășurat în tot cuprinsul țării, nici pentru aceste idei de propulsivitate a vieții muzicii românești, Conservatoarele de muzică nu fac mai mult. Ele se istovesc în marasmul unui abstractism și artificialism, care le va fi fatal, dacă nu vor fi reorganizate, potrivit nevoilor muzicale românești, cum sunt cele menționate aici. Căci virtuozitatea și individualismul artistic, precum și viața de concert și de operă care au fost hotărâtoare în organizarea Conservatoarelor de muzică din streinătate, pe care le-am imitat și le imităm noi aici în țara românească, apoi întreaga mentalitate și idealurile de artă ale secolului trecut, pe lângă că sunt adaptabile stărilor de la noi, dar ele nici nu mai pot fi astăzi luate în organizarea instituțiilor de învățământ muzical, fiind perimate. Epoca în care trăim este a educației artistice, a pătrunderii valorilor artistice în masele adânci ale poporului.

Constatările îngrijorătoare pe care le facem nu anulează și nici nu ușurează sau ne dispensează de nevoile și aspirațiile muzicale ale poporului nostru. Ci, dimpotrivă, afirmă îndatorirea de a aviza la măsurile potrivite pentru ca un regim de normalizare – și-am accentua – de românizare să se instaureze în spiritul acestor școli. Iar când zicem românizare, înțelegem o reorganizare pe temeiurile firești ale spiritului locului, al regiunii, și pe vrerile și necesitățile particulare ale Românilor

din regiunea respectivă. Instituțiile de artă, mai cu deosebire, nu pot face abstracție de acest spirit local și nu pot, de altfel, da roade, decât în măsura în care, fiind împlântate și înrădăcinate în mediul spiritual regional, pot asimila și transforma în bunuri culturale eterne, universale și general umane, elementele ce pot fi folosite ca materie primă din mediul respectiv și nici o operă de promovare a educației muzicale nu se poate săvârși decât ținând seamă, de asemenea, de condițiile spirituale locale.

*

* *

În urma măsurilor legale de care am pomenit la începutul expunerii de față, căutându-se a se restrânge învățământul muzical special, – scopul acestei restrângeri fiind, mai ales, de ordin economic, bugetar – au fost desființate unele catedre și s-au suspendat lucrările la altele. Tot în această perioadă și după aceleași calcule, a fost desființat Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cernăuți.

Luând ființă acum nouă ani, acest Conservator a urmărit să se organizeze după modelul instituțiilor similare din țară, iar activitatea desfășurată aci n-a fost întru nimic deosebită, n-a fost nici mai bună, nici mai rea, decât a celorlalte conservatoare. La penultimul examen de capacitate pentru maestri de muzică – la care au avut drept să se prezinte și absolvenții de conservator fără studii speciale de pedagogie muzicală –, mi-am putut da seama, în calitate de membru în comisia examinatoare, de convenabila pregătire a candidaților proveniți de la acest conservator, pregătire, uneori, chiar mai solidă ca a candidaților veniți de la conservatoare mai vechi. Bineînțeles, nu într-aceasta se sintetizează producția artistică și nu la aceasta se limitează cerințele de pregătire artistică și științifică muzicală ale unei instituții de acest gen. Unele manifestări publice, concerte, audiții, conferințe, pe care conservatorul le dădea, din timp în timp, și despre care luam la vreme cunoștință din dările de seamă ale ziarelor, aveau ținta – după cât ne putem lămuri din răzlețele date pe care le avem la dispoziție – să susțină întrecerea cu mișcarea muzicală a minorităților și, îndeosebi, cu «Societatea Filarmonică», organizație veche, dar înstreintă și călăuzită de idei potrivnice sau indiferente față de tendințele culturale românești în Bucovina. Un bilanț general, obiectiv și sigur, nici nu se poate face cu ușurință, după cum, de altfel, nu se poate face asupra activității nici uneia dintre instituțiile similare. Ceea ce nu ne împiedică, totuși, să socotim că desființarea Conservatorului bucovinean a fost întâmplătoare. *Pentru că, dacă s-ar fi căutat motive de desființare, apoi ele erau aceleași pentru toate conservatoarele, deci și pentru cele care au fost ridicate, printr-o foarte capricioasă eleganță legală, la rang de academii.* Ba chiar, dacă s-ar fi cumpănit bine lucrurile, s-ar fi ajuns, cu siguranță, la alte concluzii și în nici un caz nu s-ar fi început cu desființarea Conservatorului de la Cernăuți. Din cercetarea făcută la fața locului, am căpătat convingerea că, atât ca înzestrare – este singurul nostru conservator care posedă un acceptabil local propriu –, cât și ca întreținere, pe care o numesc, fără rezervă, exemplară, precum și ca program și realizări artistice, el nu este întru nimic mai prejos față de celelalte trei conservatoare, dacă nu cumva în unele privinți – cum e, bunăoară, organizarea audițiilor în anul școlar expirat –, el nu poate fi socotit superior.

Aceste sumare date nu sunt menite să repună în discuție situația actuală a Conservatorului din Cernăuți, a *fostului* conservator, cel desființat prin lege. Dacă încercăm să schițăm aici un plan de reorganizare, apoi, – s-o spunem răspicat, în

nici un chip, nicidecum, nu este de reflectat la o restaurare a vechei și anahronice organizațiuni. Și aceasta, nu pentru motive de ordin bugetar – care nici nu mai pot fi puse, de altfel, în discuție, – ci, în primul rând, pentru motive de ordin cultural, social, de educație artistică românească. Să râvnim a reface rășnița hodoro-gită a câtorva cursuri care n-au nici un rost, – sau a unuia foarte periferic față de năzuințele de creație și educație muzicală în ținutul Bucovinei, ar fi nu numai să dorim o zadarnică măcinare de energie și bani, dar ar fi să ne încăpățânăm în menținerea unei hibride formațiuni de învățământ artistic, ce n-a corespuns niciodată și cu atât mai puțin corespunde, astăzi, aspirațiilor de artă românească, de muzică a firii noastre și necesității spirituale potrivite structurii noastre sufletești. Sunt însă motive ce nu pot fi trecute cu vederea, pentru care nu se cade să privim cu ușurință și nepăsare peste gândurile unanime exprimate ale oamenilor de cultură din Bucovina, bărbați care o clipă nu renunță la Conservatorul de muzică din Cernăuți, ci necurmat, fără șovăire, stăruiesc pentru un așezământ de artă muzicală bucovinean. Firește – încă o dată o afirmăm – de menținere nici vorbă nu poate fi, ci numai de o *radicală reorganizare pe temeuri românești*. Căci nu se poate susține, obiectiv privind lucrurile, că Bucovina și regiunile dimprejur și-au împlinit misiunea artistică muzicală pe care o pot avea, și nici nu se poate ignora faptul că Bucovina se află, din punct de vedere muzical, într-o situație cu totul favorabilă. Din Bucovina au pornit printre cele dintâi culegeri și publicări de folklor muzical în notație europenească; este vorba – cum zice Alecsandri – de «unul din compatrioții noștri din Bucovina, un artist de frunte, d. Șarl Miculi», care este «alcătuitorul și totodată editorul aceluia *Album neprețuit*...», foarte elegant, tipărit la Leopold și cuprinzând 48 arii de tot soiul: doine, hore, cântece de lume, cântece hoșești etc.". Tot aici a lucrat învățatul Weigand de la Universitatea din Leipzig, publicând în lucrarea sa *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens* și melodii populare românești, asupra cărora a și făcut unele aprecieri critice. De asemenea, pentru a dovedi interesul muzical pe care-l prezintă provincia din punct de vedere al cântecului popular este de reamintit activitatea prof. dr. *Matthias Friedwagner*, care redactează unul din cele mai temeinice chestionare relativ la culegerea cântecului nostru popular (*Das rumänische Volkslied in der Bukowina. Anleitung zur Sammlung und Aufzeichnung. Fragebogen*). Enumerând fugar câteva date, luate la întâmplare, referitoare la viața muzicală a Bucovinei, nu este, mai ales, de trecut cu vederea faptul că, încă de la 1862, este fundată și lucrează aici o puternică societate muzicală «*Der Verein zur Förderung der Tonkunst in der Bukowina*» care, la 1902, a tipărit un prețios volum festiv, plin de date și, mai cu seamă, de învățăminte pentru trecutul muzical al regiunii, precum și pentru datoriile prezentului relativ la organizarea vieții artistice în această parte a țării. Dar, chiar dacă am face abstracție de lucrările menționate, precum și de activitatea folkloristică a unor învățați bucovineni, ca și *S. Fl. Marian*, *I. G. Sbiera*, *Voevidca* ș.a., cercetările recente făcute de *Seminarul de Sociologie al d-lui Prof. Dimitrie Gusti*, de la Universitatea din București, în comuna Fundul-Moldovei, – cu care prilej am putut să studiez folklorul muzical al locului –, sunt de natură a ne arăta ce nebanuit de bogate elemente de autentică și caracteristică viață muzicală bucovineană pulsează în această regiune, patria lui *Ciprian Porumbescu*, *Cav. de Flondor*, *Eusebiu Mandicevschi*, *Isidor Vorobchievici*...

De aceea, fără a discuta dacă cei ce stăruiesc cu atâta perseverență pentru menținerea Conservatorului cernăuțean cunosc ori ba cum stau realmente lucrurile, sigur este că ei au intuiția superiorității muzicale a Bucovinei, consideră acest Conservator ca făcând parte integrantă din întocmirea școlară a provinciei și, mai ales, își dau seama de necesitatea unei instituții muzicale care să țină piept puter-

nicei ofensive ce întrețin pe teren muzical minoritățile din Bucovina, ucrainenii, germanii și evreii, care-și au organizațiile lor proprii pentru propagarea muzicii lor; este, mai cu osebire, de ținut piept acțiunii desfășurate de «Societatea Filarmonică». Dar nu în aceste temeri ori ambiții vom afla motivele cele mai puternice ale reorganizării Conservatorului din Cernăuți care, *chiar dacă se vor lua măsuri de lichidarea lui, el va lua naștere sub altă formă, ca produs al nevoilor regiunii, felul de funcționare urmând a fi hotărât de darurile muzicale particulare ale Bucovinenilor.* Ci, ținând seama de aceste daruri, și de nevoile artistice și științifice muzicale ale Bucovinei, după cum s-ar putea deduce din cele câteva exemple schițate în prima parte a referatului de față, să procedăm la examinarea posibilităților de a realiza, chiar cu începutul anului școlar ce vine, un organism de instrucție și educație demn de năzuințele noastre culturale. Din punct de vedere al cheltuielilor bănești, Ministerul n-are să mai contribuie cu nici un fel de subvenție, afară, bineînțeles, de plata profesorilor, astăzi titulari, cari, și în cazul că nu s-ar mai reorganiza Conservatorul, ei vor trebui totuși să fie plătiți. *Deplasarea lor la alte catedre similare de la celelalte conservatoare, nu poate fi vorba, nefiind vacante asemenea catedre, iar transferările fiind oprite, după lege, în învățământul conservatoricesc, – apoi pentru învățământul secundar un singur profesor este abilitat, ceilalți fiind specialiști, fără nici o pregătire tehnică și pedagogică pentru a fi maestru de muzică în învățământul secundar.* Cheltuielile materiale celelalte urmează a fi acoperite – și acestea îmi iau îngăduința a le referi având asigurările ce mi-au fost date de către Domnul Ministru al Bucovinei, Sauciu Săveanu, cu prilejul ultimelor cercetări ce am făcut la începutul lunei curente la Cernăuți – de județele Bucovinei, de primăria orașului Cernăuți, precum și de celelalte comune din partea locului. Căci, spre deosebire de celelalte conservatoare, – care, ori nu au nici o țință în pregătirea pe care o dau elevilor, ori această țință se pierde în desertăciunea unor iluzii de progres artistic pentru viața muzicală a altor timpuri și altor neamuri – un conservator de muzică bucovineană va trebui ca, și în ceea ce privește elevii, precum și materialul de învățământ, cât și perspectivele de progres pe care și le pune în vedere, să aibă o *coloratură cât mai vie și caracteristică a regiunii. Temeiul va fi, deci, bucovinean: muzică bucovineană, elevi bucovineni, nevoi muzicale bucovinene*, – totul pentru afirmarea geniului muzical al Bucovinei și pentru propășirea vieții muzicale a obștei bucovinene. *Prin urmare, un conservator care nu se va pierde ca pân-acum în nouri abstractismului artistic, ci va fi întemeiat pe realitatea concretă, vie, a poporului român din Bucovina.*

Folklorul muzical al regiunii, coregrafia, țăranul bucovinean cu însușirile sale muzicale sau cu dorința de a se cultiva în ramura artei muzicale, satul cu biserica și școala, șezătoarea, ceremoniile, festivitățile naționale, corurile și orchestrele de țărani, fanfarele militare, – iată câteva puncte însemnate, către care urmează să se îndrepte străduințele de învățatură și deprinderi artistice într-o asemenea organizație: *institut de studii muzicale, oficiu de propagandă artistică, focar de creațiune și prelucrare a energilor muzicale aflate în regiune.* Prea multă vreme conservatoarele de muzică au rămas izolate de pătura țărănească, atât în privința recrutării elementelor alese pentru a face studii, cât și în ceea ce privește pe cei ce, odată studiul lor terminat, urmează să-și facă o carieră din practica muzicii. Recrutați la întâmplare sau strânși de pe drumuri, dintre rămășițe, codașii sau repetenții din gimnazii, de pe la periferiile orașelor sau dintre copiii de trupă de pe la Regimente, arareori elevii de conservatoare au fost elemente cu vocație, având și suficientă instrucție, streinii de rasă formând adeseori elita claselor principale de studiu artistic muzical. Iar după ce termină, dacă termină, – majoritatea oprindu-se la mijlocul drumului –, cei mai mulți se pierd în aceeași lume de mediocritate a mahalalei sau

de streinism din care provin. N-au fost încercate până acum dispozițiile muzicale ale țaranului român și nici încercări serioase de educație morală a poporului de la țară n-au fost făcute. Conservatorul de la Cernăuți ar putea, între altele, să folosească drept școală de experiență, după care va trebui să ne statornicim un învățământ muzical în toate instituțiile speciale.

Ca semn de începătură a acestei noi zidiri de propulsiune muzicală, propun ca acest conservator, astfel reorganizat, să poarte numele «Ciprian Porumbescu», spre a fi mărturie a venerației pe care o păstrăm marelui compozitor bucovinean – de la a cărui moarte am prăznuit în Mai trecut o jumătate de veac – și semn al înfăptuirii românești ce călăuzesc pe înalții demnitari ai statului din fruntea Ministerului culturii românești.

Inspector,
Prof. BREAZUL“

Raportul lui George Breazul a avut urmări benefice pentru Conservator. Conducerea Ministerului a susținut în ședința de Guvern concluziile „Raportului“, membrii Cabinetului Vaida-Voievod au aprobat *Decizia* Nr. 15.20065 din 30 septembrie de „funcționare mai departe“ a Conservatorului de Muzică din Cernăuți (secția „Artă Dramatică“ scoasă din subvenția de stat, deci desființată), încât *directorul Paul Jelescu era invitat să alcătuiască „statele de funcțiuni“ pe anul școlar 1933/1934*¹².

În aceleași zile, liberalul D. Marmeliuc publică un articol în ziarul „Universul“ din București, reprodus și în „Glasul Bucovinei“ din Cernăuți ce trebuie comentat, deoarece situația Conservatorului devenise obiect de polemică între P.N.L. și P.N.Ț.¹³

După ce arată că rapoartele lui Nonna Otescu și George Breazul, „*trimiși în răstimpuri să constate starea de fapt de la această școală*“, au propus „menținerea ei neapărată“, D. Marmeliuc afirmă că ministrul D. Gusti „s-a convins personal, cu prilejul serbărilor Universității din Cernăuți...“, „*totuși singur d. Petre Andrei, subsecretarul de stat al Ministerului Instrucțiunii și Culturii, stăruie astăzi cu hotărâre pentru lichidarea lui*“.

Profesorul cernăuțean insinuează faptul că asupra lui Petre Andrei se fac „*presiuni puternice pentru distrugerea numitei școale*“, iar unii „*propagandiști înfocați ai acestei distrugerii s-au înscris în P.N.Ț, ca să aibă cuvânt și mai hotărâtor*“ pe lângă Petre Andrei.

În final, face apel la D. Gusti și P. Andrei „*să nu săvârșească un păcat atât de mare față de sufletul Bucovinei...*“ și solicită și sprijinul „ministrului Bucovinei Th. Sauciuc-Săveanu (P.N.Ț.) să apere cu hotărâre Conservatorul. Investigațiile în arhive nu oferă nici o probă că Petre Andrei ar fi „*stăruit*“ pentru desființarea Conservatorului, ci, dimpotrivă, sub guvernarea țărănistă, după cum s-a văzut, a manifestat reticențe în ce privește acordarea subvenției bugetare numai ministrul V. Madgearu, iar Consiliul de Miniștri a luat *decizia* fermă de „*funcționare mai departe*“ a instituției.

În toamna lui 1933 apar în statele de funcțiuni ale Conservatorului din Cernăuți următorii profesori: *Gabriel Galinescu* – teorie, *George Pavel* – violină, *Alex. Garabet*, violină, *N. Papazoglu*, violoncel, *Elena Vrăbiescu*, canto, *Paul Jelescu*, pian-director, *Hristache Popescu*, flaut, *D. Ungureanu*, clarinet, și *D. Cărbunescu*, trompetă, alte cadre didactice fiind trecute la „extrabugetare“¹⁴. Liviu Rusu nu figurează între cadrele didactice de la Conservator, relațiile lui cu această instituție fiind de cu totul altă natură.

III.

LIVIU RUSU, PROFESOR SUPLINITOR LA ȘCOALA NORMALĂ DE BĂIEȚI DIN CERNĂUȚI

De la început trebuie să precizăm că tânărul muzician n-a obținut post de profesor de armonie, contrapunct și forme muzicale la Conservatorul din Cernăuți în anul 1932 (?), cum scrie dl. Viorel Cosma în *Lexiconul* său din 1970, informație preluată și de dl. Emil Satco în *Ghidul* din 1981. Totuși, ambii menționează corect faptul că, între „1932–1933”, a urmat cursuri de filosofie și sociologie la Universitatea din București. Ca atare, este firesc că Liviu Rusu nu putea fi, în același timp, la București și la Cernăuți. În realitate, după terminarea Conservatorului din București, – vara lui 1932 – tânărul bucovinean este încorporat în armată, apoi se înscrie la Facultatea de Filosofie din București și audiază cursuri până la vacanța de Crăciun 1932, când se întoarce acasă, la Lujeni, astfel că, în ianuarie 1933, îl găsim la Cernăuți, unde încearcă să găsească o slujbă în învățământ.

Datorită înțelegerii și sprijinului nemijlocit al „maestrului de muzică cu titlu provizoriu” de la Școala normală de băieți din Cernăuți, *Alex. Zavulovici*, și al prof. *Lawrențiu Tomoioagă*, directorul școlii, *Liviu Rusu* este numit de Consiliul Inspectoratului General din Bucovina, începând cu data de 1 februarie 1933, *profesor suplinitor de muzică (violină)* la Școala normală de băieți, înregistrat ca atare în statul de funcțiuni al salariaților școlii¹.

În contact cu cercurile de muzicieni din Cernăuți, tânărul atrage atenția lui Paul Jelescu, directorul Conservatorului. Pentru că, în lunile februarie și martie 1933, profesorul de teorie, G. Galinescu, a absentat de la cursuri, Paul Jelescu a luat măsuri de suplinire a orelor de teorie și solfegiu.

Într-un act intitulat: „Stat constatând prezența și achitarea profesorilor cari au suplinii catedra de Teorie și solfegiu a dlui prof. G. Galinescu pe luna februarie și martie 1933” sunt trecuți următorii:

- „Februarie 1. *Jelescu Paul*, supl. teorie, 3 ore, 138 lei;
2. *Rusu Liviu*, supl. teorie, 6 ore a 138 lei, pe întreaga lună 828 lei“.
- „Martie 1. *Jelescu Paul*, supl. teorie, 1 ½ ore, 104 lei;
2. *Pavel George*, supl. teorie, 3 ore, 104 lei;
3. *Rusu Liviu*, supl. teorie, 13 ½ ore, 104 lei;
4. *Ungureanu D.*, supl. teorie, 3 ore, 104 lei“.

Apoi se menționează că pe luna martie 1933 *Liviu Rusu* a primit din salariul postului lui G. Galinescu – 1404 lei².

Pus pe scandal și intrigă, același G. Galinescu, absent de la școală, trimite la 4 aprilie 1933 ministrului Instrucțiunii și Cultelor o scrisoare-denuț contra lui Paul Jelescu, din care aflăm printre altele: „În cele 2 zile și 3 jumătăți de zi de clasă, s-au perindat 5 suplinitori, nici unul de specialitate, la cursul de teorie: Pavel, prof. de vioară, Ungureanu, prof. de clarinet, Jelescu, prof. de piano, *Rusu, suplinitor de vioară la Școala normală*, Onciul impieगत la Inspectorat“. Galinescu uită să informeze pe ministru despre motivele absenței lui de la școală, contestă valoarea cursurilor ținute de „suplinitori” și dreptul lor de a fi remunerați din salariul său.

Din aceste documente reiese că directorul Conservatorului, prof. Paul Jelescu, *l-a invitat pe noul absolvent al Conservatorului bucureștean, Liviu Rusu*, să suplinească niște ore de teorie și solfegiu. Profesorii Alex. Zavulovici și Paul Jelescu îl invită să participe și la manifestările organizate de Societatea muzicală

„Armonia“. Se înființează un *quartet de coarde* „al juniorilor“, compus din Iaroslav Megasiuc, D. Gr. Isăcescu, Mircea Hoinic și *Liviu Rusu*, care *debutează* la începutul lunii februarie 1933, interpretând *Op. 70 Nr. 2* din Haydn. Reporterul „Glasului Bucovinei“ scrie că „noul quartet de coarde“ (L. Rusu a cântat la violă) a fost prezentat de Leca Morariu și membrii formației „pășesc sigur și cu dreptul”³.

La 31 martie, același quartet de coarde a cântat, cu mare succes, în fața unei săli arhipline, *Quartetul de coarde* de Ștan Galestan și *Trio de coarde în stil bizantin* de Paul Constantinescu (în primă audiție la Cernăuți), concert semnalat și comentat și de unele publicații cultural-artistice din București. La îndemnul lui Alex. Zavulovici, precum și al profesorului universitar Leca Morariu, și el violoncelist amator, Liviu Rusu participă nemijlocit la organizarea concertelor de muzică de cameră, în seria manifestărilor numite în publicații „Academiile *Armoniei*”⁴.

Tânărul muzician se alătură tinerilor scriitori și publiciști bucovineni (Iulian Vesper, Mircea Streinul, Traian Chelariu, Barbu Slușanschi, Vasile Postecă, Dragoș Vitencu ș.a.) grupați în Cercul „Junimea literară“, participă la întrunirile cercului, sub președinția acad. Ion Nistor, conducătorul organizațiilor P. N. L. din județele Bucovinei. Atmosfera din Cercul „Junimea literară“, dezbaterile agitate despre literatură și artă, exemplul tinerilor scriitori, – colaboratori în paginile revistei „Junimea literară“ și ale ziarului „Glasul Bucovinei“, ambele publicații patronate de Partidul Național Liberal, îl determină să publice prima „Cronică muzicală“ despre Academiiile „Armoniei“ în ziarul „Glasul Bucovinei“, nr. 4055 din 7 mai 1933, în realitate *debutul său publicistic*. În „cronică“, Liviu Rusu scrie că Leca Morariu este „animatorul“ Academiiilor, pentru că profesorul cântă la violoncel. Apoi se referă la comemorarea lui Ciprian Porumbescu în cadrul „Armoniei“, ca să remarce interesul societății pentru operele unor compozitori români contemporani, ca Mihail Andricu și Theodor Rogalschi, în acest fel membrii Societății „Armonia“ străduind „să se facă legătura publicului bucovinean cu muzica românească actuală“. În final, afirmă angajamentul său de a „dezbate“ problemele actuale ale muzicii românești. Se remarcă luciditatea tânărului muzician prin evitarea opțiunilor îngust-provinciale și discutarea fenomenelor artistice locale, prin raportare la mișcarea artistică pe plan național, din toate provinciile istorice ale României Mari.

În nr. 4-6 (aprilie-iunie) al revistei „Junimea literară“, Liviu Rusu *debutează* cu articolul: *Pentru semicentenarul lui Ciprian Porumbescu*, pe care îl vom comenta în altă parte.

Până la sfârșitul anului 1933, Liviu Rusu nu apare în statele de funcțiuni ale Conservatorului, nici măcar în calitate de suplinitor al unor profesori absenți de la cursuri. El a continuat să funcționeze și în anul școlar 1933/1934, ca membru suplinitor de violină la Școala normală de băieți.

Revenind la Conservator, în septembrie 1933 intrigantul și ranchiunosul prof. Galinescu de la teorie îi expediază lui D. Gusti alte scrisori-denunțuri. Denigrându-l pe Paul Jelescu, îl acuză de participare la manifestările artistice ale „Armoniei“ și „cu de la sine putere și-a pus suplinitor întregul an pe *Liviu Rusu*“ (pe primul semestru al anului școlar 1933/34 – n.n.), „un biet suplinitor de... vioară, la o școală normală din Cernăuți“. În realitate, directorul se înțelesese cu Liviu Rusu ca, în zilele când absentează, să-i țină locul, fiind plătit din salariul lunar al lui Paul Jelescu. Răutăciosul Galinescu susține în scrisoare că „...dl Rusu nu are el însuși nici o calificare, nici măcar în învățământul secundar...“. Și Galinescu continuă să expedieze ministrului încă vreo patru scrisori denigratoare, fapt ce-l determină pe profesorul D. Gusti să-l trimită, la Cernăuți, pe George Breazul, ca să cerceteze „reclamațiile“ lui Galinescu. Reputatul muzicolog consultă personalul didactic și pe membrii „Comitetului școlar“, iar la întoarcere raportează ministrului

că acuzațiile aduse lui Paul Jelescu și altor cadre didactice sunt „neîntemeiate“, „invențiuni ale dlui prof. Galinescu“, care „ponegrește instituția, stăruind pentru desființarea ei, pentru ca el să fie transferat la Iași, unde își are familia și casa proprie“. La raport anexează datele celor 14 concedii luate de Galinescu, absent de la cursuri zeci și zeci de ore.

Convorbirea inspectorului ministerial cu Galinescu n-a avut nici un efect, ba dimpotrivă. Scandalagiul a încercat să blocheze examenele la teorie și solfegiu, fapt ce l-a determinat pe George Breazul să revină la Cernăuți și să efectueze o verificare minuțioasă a prezenței fiecărui elev (student) la cursul de teorie și solfegiu, la examene fiind delegat să asiste și prof. univ. Leca Morariu. Acesta trimite ministrului un raport elogios despre munca didactică a lui Paul Jelescu și ceilalți profesori care au suplinat orele. Morariu îl critică sever pe Galinescu și recomandă Ministerului să-l mute la o altă școală, punct de vedere împărțit și de G. Breazul, care sugerează să fie detașat la o școală secundară. Aflând ce i se pregătește, Galinescu reacționează violent printr-un refuz categoric și începe să-l denigreze și pe George Breazul, inclusiv în paginile unor gazete din Iași și București⁵.

La sfârșitul lui septembrie 1933, conducerea Conservatorului prezintă ministrului D. Gusti următorul plan elaborat pe baza noilor decizii ministeriale și a propunerilor prof. G. Breazul, în temeiul căruia urma să funcționeze în viitor Conservatorul din Cernăuți:

Instituția să se numească „Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică «Ciprian Porumbescu»“.

– Director – Paul Jelescu

Structura Conservatorului

1. Secția de inițiere în muzică și dicțiune – prof. *Liviu Rusu*.
2. Secția teoretică – prof. *G. Galinescu*;
3. Secția compoziție muzicală – prof. *Paul Jelescu*;
4. Secția de muzică bisericească – prof. *G. Șandru*;
5. Secția de fanfară – prof. *D. Cărbunescu*;
6. Secția de muzică vocală – prof. *Elena Vrăbiescu*;
7. Secția de muzică instrumentală – prof. *Alex. Garabet*;
8. Secția de dicțiune – prof. *Lily Bulandra*;
9. Muzică teatrală – prof. *George Pavel*

Liviu Rusu era propus și la Biblioteca muzicală, în plus i se adăugau șase ore de teorie, dictat muzical și solfegiu elementar. Totodată se propunea un curs de folclor muzical (arhivă fonogramică bucovineană, muzeu de instrumente), conducător Paul Jelescu, asistent Liviu Rusu. Acestuia i se adăugau și ore „la cor sătesc și șezători muzicale la sate“.

Pe lângă profesorii citați la fiecare secție, Paul Jelescu propunea Ministerului să fie incluși în corpul didactic al noului Conservator: Tit Tarnavski, la pian și cor; Hedwiga Halitchi, la pian elementar, și George Onciul, la istoria muzicii.

Ministerul a recomandat directorului Paul Jelescu să supună „planul“ elaborat dezbaterii corpului profesoral și membrilor „Comitetului școlar“. Consfătuirea s-a desfășurat în ziua de 22 octombrie 1933. Din procesul-verbal reies următoarele observații și propuneri: a) În loc de „Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică“ să se numească „Academia de Muzică și Artă Dramatică «Ciprian Porumbescu»“. Președintele L. de Tușinski exprimă rezerve „asupra numirii «Ciprian Porumbescu»“; profesorii C. Părvulescu, Paul Jelescu și Pavel George au rezerve asupra denumirii „Academia de...“, deoarece Conservatorul din Cernăuți este mai aproape de învățământul secundar decât de cel academic-universitar⁶. Simptomatică este atitudinea față de personalitatea și opera lui Ciprian Porumbescu. Majoritatea celor

prezenți la ședință, în afară de profesorii Paul Jelescu și Constantin Pârvulescu, a împărtășit opinia Leontinei de Tușinschi de renunțare la numele „Ciprian Porumbescu“, constatare ce atestă o realitate concretă, anume că operele lui Ciprian Porumbescu erau puțin cunoscute în România primelor decenii ale secolului XX.

Cu rețușările impuse de hotărârile consfăturii amintite, „planul“ privind noua organizare a Conservatorului este trimis Ministerului Instrucțiunii Publice, cu speranța ieșirii din impasul creat de legea publicată în ianuarie 1932 în „Monitorul Oficial“. Guvernul P.N.T. Vaida-Voievod n-a apucat să discute propunerile sosite de la notabilitățile artistice din Cernăuți, deoarece la 14 noiembrie 1933 se formează guvernul P.N.L. condus de I. G. Duca, care organizează noi alegeri câștigate de liberali. Intervine nenorocirea de la Sinaia din 29 decembrie, când prim-ministrul I. G. Duca este asasinat de legionari, la 5 ianuarie 1934, Gheorghe Tătărescu formează un alt guvern liberal, încât problemele de la Cernăuți au fost amânate.

Guvernul liberal n-a luat în considerare „planul“ propus de colectivul Conservatorului, ci a acceptat statutul instituției și personalul didactic bugetar din septembrie–noiembrie 1933. De pildă, statele cu personalul didactic al Conservatorului în lunile ianuarie–august 1934 conțin numele „Paul Jelescu, Pavel George, Garabet Al., Papazoglu N., Vrăbiescu Elena, Galinescu G., Popescu H., Ungureanu D. și Cărbunescu D.“. Clasa de declamație, precum și unii profesori, angajați temporar, nu avea subvenție de la stat, ci directorul le plătea orele de curs din așa-zisele „fonduri extrabugetare“, provenite de la părinții elevilor.

La sesiunea de examene din mai 1934, noul ministru al Instrucțiunii delegă pe prof. Dimitrie Cuclin, de la Academia de Muzică și Artă Dramatică din București, ca membru în comisia de examen de la Conservatorul cernăuțean. Din nefericire, G. Galinescu declanșează în „memorii“ și articole de presă noi atacuri împotriva lui Paul Jelescu și a profesorului George Breazu, care plecase din minister. Publică o recenzie defăimătoare intitulată: *G. Breazu și manualele școlare*, pe care o trimite ministrului liberal.

Colectivul didactic redactează un nou memoriu, pe care-l trimite ministrului Instrucțiunii Publice (5 iunie 1934). Apoi, într-o telegramă, Paul Jelescu solicită audiență la Consiliul de Miniștri. Urmarea a fost că, la 25 septembrie 1934, prof. Kirieșcu din minister comunică la Cernăuți: „Puteți face înscrierile, deoarece Conservatorul se menține“, după care Paul Jelescu primește de la ministru un *ordin oficial* ca profesorii să fie prezenți în ziua de 1 octombrie 1934, la deschiderea anului școlar⁷.

Noile decizii guvernamentale stârnesc entuziasmul redactorilor de la ziarul „Glasul Bucovinei“. Articolul de fond (nesemnlat), intitulat *Conservatorul rămâne*, se încheia delirant: „Deci jos intrigile și uneltirile! Trăiască, crească și înflorească Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cernăuți!“. Dar anonimul autor cade el însuși în plasa „uneltirilor“, când susține că Paul Jelescu se va grăbi să-și dea demisia, deoarece ministrul, Dr. Const. Angelescu, îi telegrafiază lui Paul Jelescu *decizia* de menținere a Conservatorului din Cernăuți⁸.

În sfârșit, Paul Jelescu trimite la ministru „programul cursurilor“ și „orarul“ profesorilor bugetari, extrabugetari și „cursuri gratuite“, documente aprobate și de „Comitetul școlar al Conservatorului“, prezidat de prim-președintele Curții de Apel Cernăuți, Leontina de Tușinschi. Să se rețină cererea trimisă ministrului de a trece cursul de declamație, ținut de Lilly Bulandra, în sistem bugetar. Ministrul Instrucțiunii a dat răspuns negativ.

Referitor la situația în care se afla Conservatorul, L. Rusu publică în revista „Fișier“, nr. 2, din Rădăuți, pamfletul *Mascarada de la Conservator*.

Directorul Paul Jelescu întreabă Ministerul dacă Conservatorul din Cernăuți poate elibera certificate valabile la cursurile extrabugetare „Artă dramatică, Armonie, Contrapunct, Istoria muzicii și Pian auxiliar), iar ministrul răspunde, în octombrie 1934, că ele fac parte „din organizarea Conservatorului”, așa că „li se poate elibera certificate, la fel ca la celelalte discipline”⁹.

Între scrisorile cadrelor didactice de la Conservatorul cernăuțean trimise Ministerului Instrucțiunii în decembrie 1934, atrage atenția epistola „personală” adresată de Paul Jelescu directorului general Kirîțescu, în care directorul vorbește „despre campania” din Cernăuți contra „regățenilor”, calificată drept „pornire sălbatică”¹⁰. Afirmăția avea un suport real, dovadă fiind diverse scrisori trimise guvernului.

Atmosfera din Conservatorul cernăuțean continua să fie tensionată și viciată de interesele personale ale unor cadre didactice (G. Galinescu, D. Cărbunescu), de intrigile unor formațiuni politice locale, pe fondul tergiversării guvernamentale în luarea unei decizii ferme, de abrogare a legii de desființare, din ianuarie 1932.

Dr. Const. Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice în guvernul liberal Gh. Tătărescu, era asaltat de felurite scrisori și memorii de la profesori din Conservator, dar și de la unii lideri liberali din Bucovina. Surprinzătoare pare, din perspectivă istorică, o scrisoare a lui Dim. Marmeliuc, profesor universitar și lider liberal, trimisă ministrului, în care Paul Jelescu, directorul Conservatorului, este acuzat „de gestiune negospodărească” și alte învinuiri nedemonstrate, ce figurează și în denunțurile profesorilor Galinescu și Cărbunescu. Ministrul ordonă directorului general Kirîțescu să efectueze o anchetă. Aflând de noua campanie împotriva sa, Paul Jelescu trimite ministrului o scrisoare în care afirmă că este victima unor „calomnii” și-și demonstrează cu fapte nevinovăția. Cu toate acestea, probabil sub presiunea lui D. Marmeliuc, ministrul Angelescu dispune eliberarea lui Paul Jelescu din funcția de director al Conservatorului din Cernăuți, cu data de 15 ianuarie 1935. În același timp, din motive de onorabilitate, ministrul C. Angelescu îi trimite lui Paul Jelescu o epistolă în care precizează că eliberarea din funcția de director „nu a fost o măsură disciplinară”, ci doar ca efect al unor „pricini administrative”.

Alarmați, părinții școlarilor au trimis un memoriu guvernului Tătărescu, cerând oprirea desființării Conservatorului, deoarece cursurile fuseseră suspendate în luna ianuarie 1935, fapt ce a sporit agitația părinților. Guvernul a comunicat, la Cernăuți, decizia de menținere a Conservatorului, inclusiv prin trecerea cursului de dramă a prof. Lilly Bulandra în subvenția de stat (bugetar). Ca să repare ofensa și nedreptatea făcută lui Paul Jelescu, Ministerul instituie o comisie de titularizare, formată din I. Nonna Otescu, Constanța Erbiceanu și Alfred Alessandrescu, de la Academia de Muzică și Artă Dramatică din București, care propune în câteva zile titularizarea fostului director al Conservatorului.

La 1 februarie 1935, apare Decretul regal, semnat de Carol al II-lea, prin care „Paul Jelescu, actual profesor cu titlul provizoriu la pian” – Conservatorul din Cernăuți, se numește „ca profesor definitiv la aceeași catedră”¹¹.

După reparația „morală” făcută lui Paul Jelescu, Ministerul Instrucțiunii Publice numește pe profesorul de violină, *George Pavel*, director al Conservatorului din Cernăuți. Pe parcursul lunilor ianuarie–august 1935, *Liviu Rusu* nu figurează, sub nici o formă, pe statele de plată cu salariile celor 9 cadre didactice de la Conservator.

În calitate de „maestru suplinitor” la Școala normală de băieți, Liviu Rusu menționa într-un articol din „Glasul Bucovinei” instalarea lui George Pavel ca director al Conservatorului, în locul lui Paul Jelescu, remarcând faptul că Școala a fost „desființată prin lege” și continuă să funcționeze „în baza unei decizii ministe-

Maestrul Roman Vlad, compozitor, pianist și muzicolog român. S-a născut la Cernăuți în 29 decembrie 1919 și a absolvit Conservatorul din orașul natal. În 1938 a plecat în Italia, stabilindu-se la Roma.

Roman Vlad a fost Președinte de onoare al Festivalului Internațional „George Enescu”, ediția a XV-a, București, 8–28 septembrie 2001.

riale”. Încheie cu o observație pertinentă: „Dar atât timp cât organismul corpului profesoral nu este sănătos, atât cât este el bolnav, e greu de nădăjduit în existența lui, conservatorul fiind o problemă «deschisă» a culturii românești din Bucovina”¹².

La 16 iunie 1935 se ține, la Cernăuți, o adunare a intelectualilor cernăuțeni, la care participă Ion Nistor, ministru în guvernul Tătărescu, D. Marmeliuc, primarul Cernăuțului, Gheorghe Vântu, prefectul județului Cernăuți etc. Ministrul I. Nistor informează asistența despre *hotărârea* Guvernului liberal de „suspendare definitivă a alocațiunii bugetare” pentru plata salariilor profesorilor de la Conservatorul din Cernăuți. Totodată, propune „*crearea unei eforii particulare pentru Conservatorul comunal*”. Au participat la discuții: Gr. Nandriș, Aurel Morariu, Gh. Șandru, Fil. Doboș, Leontina de Tușinschi, Sava Arbore, G. Onciul, Alex. Zavulovici, Eus. Braha, *Liviu Rusu*, Tit Tarnavski, L. Tomoiogă, M. Hoinic, Traian Chelariu și toți profesorii titulari de la Conservator. Participanții au ales o comisie formată din primarul D. Marmeliuc, avocatul Jeleriu și Gh. Pavel, directorul Conservatorului, care „*să elaboreze statutele Eforiei cu numele: «Asociația Prietenii Conservatorului din Cernăuți»*”¹³.

La 30 august 1935 apare decizia ministerială de „transformare” a Conservatorului de Muzică din Cernăuți din *instituție subvenționată de stat, în instituție particulară*, cu numele: „*Conservatorul particular de Muzică și Dicțiune din Cernăuți*”.

D. Marmeliuc și George Pavel propun schema cursurilor și numele profesorilor pe anul școlar 1935/1936: *Sava Arbore* – Teorie auxiliară și specială; *Liviu Rusu* – Armonie muzicală bisericească și folclor; *George Onciul* – Istoria muzicii; *D. Ungureanu* – Instrumente de suflat lemn; *D. Priscariu* – Instrumente alamă; *Alex. Garabet* – Violină și muzică de cameră; *George Pavel* – Violină și orchestră; *Zorello Petrovici* – Ansamblu cor; *Tit Tarnavski* – Piano special; *H. Halițchi* – Pian auxiliar; *Elena Vrăbiescu* – Canto și ansamblu operă; *Lilly Bulandra* – Dicțiune și

istoria artelor. Salariile acestor cadre didactice urmau să fie plătite de Eforia comunală amintită mai sus, Conservatorul neavând nici o subvenție de la bugetul statului¹⁴. Ministrul a stabilit cuantumul taxelor școlare ale elevilor și a comunicat „Comitetului școlar“ și direcției Conservatorului *decizia de stat* prin care se stabilea că toate *certIFICATELE* de studii eliberate de Conservatorul particular de Muzică și Dicțiune din Cernăuți *nu sunt echivalente* cu cele eliberate de Academia de Muzică din București, Iași, Cluj¹⁵. Ca atare, instituția particulară de muzică și dicțiune din Cernăuți *nu avea statut de învățământ superior, ci de școală secundară*.

Între cauzele ce au determinat guvernul liberal să ia asemenea decizie radicală nu trebuie ignorată atmosfera de intrigă, delațiuni și iresponsabilitate profesională a unora dintre cadrele didactice ale Conservatorului, precum și atitudinea provincială rudimentară față de cei doi „regățeni“, foști directori ai instituției, compozitorii Al. I. Zirra și Paul Jelescu.

Ce s-a întâmplat cu foștii profesori titulari la Conservator nu e greu de ghicit. Paul Jelescu devine profesor la Academia de Muzică și Artă Dramatică din București; în 1936 este transferată, la aceeași Academie, și Elena Saghin Vrăbiescu, postul ei din Cernăuți rămânând liber; Gabriel Galinescu este pedepsit ca profesor la Liceul din Storojineț; N. Papazoglu e repartizat profesor la Liceul „D. A. Sturdza“ din Tecuci; Al. Garabet, profesor la Școala normală de băieți din Ploiești; D. Ungureanu părăsește Conservatorul particular pentru un post de profesor la Liceul „Dimitrie Cantemir“ din Cozmeni; Hristache Popescu devine profesor de muzică la Școala normală de fete din Bălți; în fine, *George Pavel*, ultimul director al Conservatorului de Stat din Cernăuți, participant activ la organizarea celui *particular* reușește, cu sprijinul nemijlocit al Ministerului, să fie încadrat profesor de muzică la Școala normală de băieți din București.

În prima parte a anului 1936, toți cei 9 profesori titulari ai fostului Conservator de stat din Cernăuți au primit din partea ministrului Instrucțiunii *posturi* de învățământ secundar și superior de stat, în conformitate cu legea învățământului ce conținea prevederea *răspunderii statului* față de personalul didactic *titularizat prin concurs*.

Activitatea muzicală din Cernăuți era marcată și de vechea „Societate Filarmonică“, constituită în anul 1862. În vara anului 1935, membrii acestei societăți au avut o inițiativă valoroasă: au propus Ministerului Artelor și cel al Instrucțiunii să aprobe înființarea unui *Conservator particular*. Autoritățile centrale aprobă inițiativa membrilor Societății *Filarmonica* prin autorizația Nr. 120826/1935, astfel că încep tratativele de angajare a personalului didactic, este numit un director. Nu avem la îndemână documente care să ateste la ce nivel a ajuns organizarea instituției particulare și dacă au început cursurile. Singurul document găsit în arhivele Ministerului are următorul conținut:

„D-lui director al Conservatorului Particular de Muzică și Dicțiune din «Filarmonica» din Cernăuți No.172296/1936. Conform rezoluției ministrului se aduce la cunoștință că se desființează Conservatorul Particular de Muzică și Dicțiune «Filarmonica» din Cernăuți, anulându-se autorizația Nr. 120826/1935 ce v-a fost acordată și se dă d-lui Inspector Șef delegația de a aduce la îndeplinire această hotărâre“¹⁶. Prin această dispoziție ministerială nu s-au sistat *numai* lucrările de organizare a „Conservatorului particular“, ci *a încetat* și activitatea vechii „Societăți Filarmonice“. Aceste exemple, ca și multe altele din deceniile interbelice, sunt dovezi ale stilului și metodelor sistemului de învățământ de toate gradele. Nimeni nu putea înființa instituții școlare ori societăți cu profil didactic fără aprobarea *prealabilă* a guvernului, fie că era liberal, național-tărănesc, averescian sau iorghist.

Rigoarea și conducerea centralizată fuseseră introduse în sistem încă de pe vremea lui Al. I. Cuza, apoi duse la maximă „perfecțiune“ de Spiru Haret.

Liviu Rusu n-a putut ocupa un post de cadru didactic bugetar la Conservatorul din Cernăuți (anii 1933/1935) pentru că nu existau catedre bugetare libere. De aceea, el a fost numit, pe baza diplomei de la Conservatorul din București, *profesor suplinitor de vioară* la Școala normală de băieți, unde a funcționat până în toamna lui 1935, când este propus și confirmat de minister *profesor cu titlu provizoriu de Armonie, muzică bisericească și folclor*, la *Conservatorul Particular de Muzică și Dicțiune din Cernăuți*. Între februarie 1933 și ianuarie 1936, *Liviu Rusu* figurează și pe *listele suplinitorilor numiți în învățământul normal*, regiunea Cernăuți.

În anul școlar 1933/1934 corpul didactic al Școlii normale de băieți cuprindea pe următorii profesori: Laurențiu Tomoioagă – matematică, fizică, șt. naturale, director; Ion Vlonga – istorie; Ion Cavulea – geografie; Eugen Țintă – caligrafie, desen; Ion Florea – pedagogie; Vasile Strejac – șt. fizice; Petru Diaconu – matematică; Emilian Goraș – română 2; Ipolit Tarnavski – română 1; Iulian Tomiuc – religie; Diomid Postolache – șt. agricole; Iosif Maloman – șt. agricole; Dr. Grigore Tăbăcaru – igienă; Petru Buha – lucru manual; Alex. Kuzmany – gimnastică; Alex. Zavulovici – muzică; *Liviu Rusu* – maestru suplinitor, violină; Georges Dementhon – franceză (lector și la Universitate), suplinit de Modesta Gârba și Ermina Valoșencu. Intendentul școlii era Victor Buzdugan, invalid de război.

Liviu Rusu avea 9 ore săptămânale de predare a instrumentului și 4 ore săptămânale de muzică la Școala primară de aplicație¹⁷. Cititorii contemporani trebuie să știe că studiul violinei în școlile normale era obligatoriu. Personal, în septembrie 1935, când am fost admis la Școala normală din Cernăuți, am fost obligat să aduc cu mine și o vioară, pe care făceam exerciții în anumite ore din săptămână.

Sunt necesare încă *două* observații cu privire la profesorii de la Școala normală de băieți. Din arhive aflăm că Alex. Zavulovici până în iunie 1934 a fost doar „maestru de muzică cu titlu provizoriu“. În luna mai, Ministerul i-a aprobat să se prezinte la un examen de *definitivare*, președinte al comisiei fiind numit George Breazul. Acesta redactează un referat elogios și propune „Onorabilului Consiliu al Inspectoratului General Bucovina“ „definitivarea“ în învățământul muzical al școlilor secundare din orașul Cernăuți, ca, în 1 iulie 1934, să apară Decretul regal „de numire cu titlu definitiv în învățământul normal“. Din actele personale de studii muzicale reiese că Alex. Zavulovici n-a putut termina în tinerețe Conservatorul de Muzică din Iași și nici Academia de Muzică de la Viena, încât în 1924 a fost obligat să frecventeze patru ani cursurile Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din Cernăuți. Obținând diploma de absolvire a Conservatorului, la vârsta de 39 de ani, este numit „maestru de muzică cu titlu provizoriu“¹⁸, la Școala normală de băieți din Cernăuți, informație ce nu apare în lucrările d-lor V. Cosma și E. Satco. (De reținut că, în acei ani, absolvenții Conservatoarelor din România aveau titlul de „maestru de muzică“ și, numai după trecerea examenelor și inspecțiilor de definitivare, li se atribuia oficial titlul de „profesor de muzică“).

Cealaltă observație privește sosirea, în noiembrie 1934, la Școala normală de băieți din Cernăuți, a profesorului de pedagogie Petru M. Apolzan, tatăl d-lui Nicolae Manolescu. *Liviu Rusu* va colabora cu profesorul Petru M. Apolzan, amândoi având obligații didactice la „Școala de aplicație“, subordonată direcției Școlii normale de băieți. (Despre Petru M. Apolzan în altă lucrare.)

Într-o „Cronică din Cernăuți“ (noiembrie 1935), *Liviu Rusu* subliniază că întemeierea Conservatorului din 1924 – pe cheltuielile statului – n-a determinat o înflorire a activităților muzicale. „Elementele aduse aci pentru a profesa muzica, în

slujba unui ideal românesc, nu au izbutit să vădească decât excepționale izbânzi“. Conservatorul a trebuit „să sucombe“. Nici Filarmonica nu realizează „prestațiuni mai remarcabile“, exprimându-și speranța că „din dărâmăturile fostului conservator de muzică și artă dramatică a luat ființă, sub conducerea d-lui George Pavel, Conservatorul de Muzică și Dicțiune, – din toamna lui 1935“. Profesorul de vioară și cronicarul muzical bucovinean nu dezvăluie cauzele „dărâmării“ Conservatorului subvenționat de stat și nici letargia în care se cufundase Societatea „Filarmonica“ și ea desființată de autoritățile statului.

Din bogata arhivă cercetată, rezultă o primă și esențială cauză a sucombării Conservatorului de Stat din Cernăuți: preponderența intereselor personale și a intrigilor, dar și raporturile viciate de ambiții și meschinării josnice proliferate în sânul corpului profesoral, la care s-au adăugat disputele între reprezentanții P.N.Ț. și P.N.L. din Bucovina, de unde și absența voinței politice a guvernanților din anii 1932/1935 de *abrogare* a legii de desființare a Conservatorului.

Practicarea jocurilor politice și tergiversarea luării unei decizii de stat, specifice vieții politice românești, au avut urmări dezastruoase pentru viața muzicală din Bucovina interbelică, deoarece Conservatorul particular între 1936–1940 n-a izbutit să se ridice, nici pe departe, la nivelul rezultatelor celui din perioada 1924–1935, deceniu în care de pe băncile Școlii de muzică și artă dramatică din Cernăuți au plecat absolvenți talentați, bine instruiți, artiști de renume în istoria artei românești.

La degringolada instituțională a vieții muzicale din Cernăuțiul anilor 1934/1935 s-a adăugat și o altă nefericită și nejustificată hotărâre guvernamentală: ștergerea din buget a subvenției de 2 400 000 lei, acordată Teatrului Național din Cernăuți, înființat în anul 1925 tot de guvernul liberal. Referitor la istoria Teatrului Național din Cernăuți a scris pagini edificatoare, întemeiate pe acte din arhive, reputatul cercetător și critic teatral, Ioan Massoff, în *Teatrul Românesc, Privire istorică*, vol. VII, Editura Minerva, București, 1978, p. 67–69; p. 169–172 și 219–221. Mai târziu, în 1991, Emil Satco publică, la Suceava, *Arta în Bucovina*. Ghid bibliografic, vol. II, lucrarea îmbogățind informațiile referitoare la istoria Teatrului Național.

Naționalul cernăuțean a avut, la început, director pe Victor Popa. Aici au lucrat regizori ca Aurel I. Maican, V. I. Popa, G. M. Zamfirescu, Petre Sturza și Sică Alexandrescu, precum și artiști dramatici de reputație națională: Cazaban, Mișu Fotino, Dem. Moruzan, George Podhorschî, Cezar Rovințescu, Nicolae Sireteanu, Grigore Vasiliu-Birlic, pictorul scenograf fiind Gheorghe Löwendhal.

La începutul anului 1933, sub directoratul prof. univ. Eugen Bădărău, guvernul național-țărănesc – Vaida reduce subvenția de stat de la 5 850 000 lei la 2 400 000 lei, încât ziarul liberal „Glasul Bucovinei“ publică în nr. din 8 martie 1933 un „Apel public“: *Pentru menținerea Teatrului Național*. Datorită „spiritului de sacrificiu“ al unui grup de actori, directorul teatrului, prof. Eugen Bădărău, reușește, totuși, să deschidă stagiunea din octombrie 1933/1934. În toamna lui 1934, direcția Teatrului Național este încredințată lui Leca Morariu. Instituția avea mari dificultăți în ce privește încasările, deoarece numărul spectatorilor scăzuse dramatic. I. Massoff scrie că „Leca Morariu n-a știut ce să mai inventeze pentru atragerea publicului – abonament cu prețuri reduse, organizarea de așa-numite «cicluri culturale», șezători, concerte, «cuvinte introductive» înainte de ridicarea cortinei – dar strădaniile sale n-au dat rezultatele urmărite“ (p. 220).

După părerea mea, Teatrul Național din Cernăuți ar fi beneficiat de aflulxul publicului, dacă în primele două stagii, 1925/1926 și 1926/1927, ar fi acceptat propunerea de înființare a unei *Secții în limba germană*, care să prezinte spectacole pentru numeroșii vorbitori din Cernăuți și împrejurimi în limba lui Goethe și

Schiller. Asemenea hotărâre ar fi fost în folosul culturii noastre naționale și ea putea deveni realitate dacă guvernele României, din acei ani, ar fi manifestat respectul în aplicarea prevederilor Statutului Minorităților acceptat de țara noastră la Versailles.

Ideologii P.N.L. n-au studiat responsabil și competent *cauzele reale* ce determină scăderea dramatică a spectatorilor la teatre și, în mod administrativ, partidul de guvernământ, prin ministrul Alex. Lapedatu, anunță, în martie 1935, Parlamentul, despre „suspendarea alocățiunii bugetare pentru plata trupei locale“ de la *Cernăuți, Chișinău și Craiova*. La Cernăuți au răbufnit polemici acerbe, reprezentanții opoziției politice, național-țărăniștii, dar, mai violenți, cuziștii și legionarii au acuzat liberalii, în frunte cu ministrul Ion Nistor, că decapitează instituțiile artistice ale românilor bucovineni. Pe dată, deputatul bucovinean Aurel Morariu interpelează guvernul Tătărescu, iar la Senat, profesorul-senator Vasile Loichiță cere revenirea asupra hotărârii guvernului. În schimb, parlamentarii liberali au tăcut și au respectat disciplina de partid, votând *înmormântarea* teatrelor naționale din cele trei metropole românești.

În acele luni de polemică la nivel parlamentar și guvernamental, un rol nefast, anticultural și antinațional, l-a avut o parte a presei bucureștene, în frunte cu ziarul „Curentul“. Pamfil Șeicaru, probabil cu acordul tacit al regelui Carol al II-lea și al lui Gh. Tătărescu, publică mai multe articole, în care susține imperativ hotărârea guvernului, de *desființare a trupei de actori din Cernăuți*, hotărâre considerată de „șacal“ drept „salutară“ (nu explică de ce este salutară!). Totodată, P. Șeicaru, cel elogiast astăzi peste măsură, socotește binevenită decizia guvernului și parlamentului de suspendare definitivă a teatrelor naționale din *Chișinău, Cernăuți și Craiova*. Dar mă opresc aici spre a nu supăra pe fanii lui P. Șeicaru.

Mulți istorici consideră deceniile interbelice, îndeosebi perioada 1924–1938, epocă de înflorire a artei și culturii naționale. Incontestabil, multe domenii artistice, literare și științifice au înregistrat mutații valorice substanțiale, confirmate de istorie. Aceste adevăruri nu trebuie însă să ne împingă spre judecăți encomiastice și inventarea unor realități inexistente, ocolindu-se analiza critică, pe baza faptelor concrete, atestate de documente. Fuga de realitatea adevărată pune adesea cerțarea noastră istorică într-o poziție jenantă, compromițătoare, în raport cu lucrările specialiștilor străini. Nu cunosc vreo cercetare arhivistică despre destinul pe care l-au avut artiștii din Cernăuți și Chișinău rămași fără salarii!

Desființarea Conservatorului de Stat și a Teatrului Național din Cernăuți, sub guvernarea aceluiași partid liberal care promovase anterior înființarea lor, demonstrează inconsecvență și lipsă de luciditate politică. Obiectiv, invocarea motivelor financiare, lipsa fondurilor bugetare într-o perioadă de certe progrese ale economiei românești, erau neîntemeiate, ba chiar puerile. Efectele morale și politice asupra mișcării cultural-artistice românești, care se înfiripase în Bucovina după includerea ei în hotarele Statului Român modern, au fost devastatoare. S-a invocat neîncrederea în regimul democratic instaurat în România, în principalele partide politice, național-liberal și național-țărănesc, în alternanța lor la putere. O bună parte din generația tânără de scriitori, artiști, profesori și publiciști români din Bucovina, formată în anii postbelici, dezamăgită de politica partidului liberal, sub umbrela căruia debutase în paginile revistei „Junimea literară“ și ale ziarului „Glasul Bucovinei“, caută alte orizonturi de afirmare intelectuală, îndepărtându-se de sistemul de principii și idei ale regimului democratic liberal.

Fără îndoială, guvernul liberal Gh. Tătărescu și regele Carol al II-lea au săvârșit, în 1935, o mare nedreptate față de populația din Bucovina și Basarabia, prin desființarea unor instituții cultural-artistice de valoare națională, consecințele

fiind incalculabile. Este obligația cercetătorilor contemporani să deceleze, cu răbdare, urmările acelei politici oficiale falimentare asupra conștiinței intelectuale de pe aria septentrională a României, efectele imediate și de durată ale șocului produs de violența actelor administrației centrale de stat.

IV.

LIVIU RUSU, PRIMUL BUCOVINEAN PREOCUPAT ȘI DE PROBLEME TEORETICE ALE MUZICII

La Conservatorul din București, studentul bucovinean s-a dedicat specializării la instrumentele cu coarde: viola și violina, specializare ce i-a dat dreptul să fie profesor suplinitor de vioară la Școala normală de băieți din Cernăuți, dar și membru în formații de muzică de cameră, organizate în cadrul Societății „Armonia”. Așa cum am arătat mai înainte, directorul Conservatorului cernăuțean, pianistul Paul Jelescu, l-a invitat să suplinească și ore de Teorie și solfegii și chiar de pian, fapt ce ne îndreptățește să afirmăm că tânărul posedă o pregătire temeinică, atât pentru instrumentele amintite, cât și pentru teoria muzicii.

Un alt aspect al manifestării personalității lui Liviu Rusu l-a constituit, chiar din primele luni ale stabilirii la Cernăuți, publicistica artistică și încheierea de relații cu mișcarea culturală locală, cu publicul preocupat de artă. În „cronicile” sale muzicale se resimte puternica influență a gândirii artistice și a operelor profesorilor săi de la Conservatorul bucureștean: muzicologul George Breazu, compozitorul și esteticianul Dimitrie Cuclin și compozitorul Mihail Jora. Pentru a-și exprima public opiniile despre muzică, Liviu Rusu se alătură numeroșilor scriitori bucovineni din cunoscutul cerc al „Junimii literare”, patronat de profesorul și academicianul Ion Nistor și începe colaborarea în paginile ziarului „Glasul Bucovinei” și ale revistei „Junimea literară”, publicații de orientare națională, democrat-liberală.

În prima „cronică muzicală” din „Glasul Bucovinei” nr. 4055 din 7 mai 1933, Liviu Rusu elogiază concertele organizate de Societatea „Armonia” și pe animatorul lor, profesorul Leca Morariu, ca să enunțe câteva idei despre repertoriul preferat de organizatori. Apreciază, cu deosebire, inițiativa de a prezenta operele lui Ciprian Porumbescu, puțin cunoscut de publicul cernăuțean, precum și interpretarea unor opere de M. Andricu și Th. Rogalschi, în acest fel realizându-se „legătura publicului bucovinean cu muzica românească actuală”. La sfârșit, mărturisește că nu încearcă „să dezbată” problemele actuale ale muzicii românești. În cronică următoare susține ideea de înlocuire în programele concertelor, alături de opere ale clasicii universali și a lucrărilor unor compozitori contemporani, pentru a iniția publicul iubitor de muzică asupra orientărilor contemporane din creația muzicală românească și europeană. La 25 de ani, profesorul de vioară optează, în formulări succinte, pentru primenirea și modernizarea manifestărilor muzicale din Bucovina, trecerea de la amatorism la profesionalism artistic.

Liviu Rusu semnează în paginile ziarului „Glasul Bucovinei” (mai 1933/martie 1935) vreo 16 studii de muzicologie și istoria muzicii, 14 cronici muzicale propriu-zise, unele dintre aceste materiale având caracter polemic. Deoarece se pregăteau manifestări dedicate semicentenarului lui Ciprian Porumbescu, cronicarul înfățișează concertele intitulate „Armonia de ieri”, realizate de formații corale,

soliști și formații camerale, subliniind *latura patriotică* a operei compozitorului bucovinean. În paralel cu prezentarea concertelor, tânărul muzician redactează un articol mai amplu care apare în „Junimea literară”, nr. 4–6 (aprilie/iunie) 1933, p. 114–117, intitulat – *Pentru semicentenarul lui Ciprian Porumbescu*, care poate fi socotit primul *studiu de muzicologie* al lui Liviu Rusu. Autorul pornește de la următoarele judecăți:

„Încercând să desprindem din viața noastră socială rosturile muzicii românești manifestată în curente atât de opuse între ele, atât de neprecise în ceea ce privește tehnica stilistică, care pornesc în cea mai mare parte de la concepția universală a curentelor apusene în artă, experimentând diferite principii învățate prin străinătate pe umerii bietului cântec popular, ne aduce scurgerea vremii aminte că se împlinesc cincizeci de ani de la moartea lui Ciprian Porumbescu“.

Este convins de sentimentele nobile ale câtorva „romantici”, deciși să-l aducă în actualitate, să nu fie uitat, rolul asumat de Societatea „Armonia”. Pentru L. Rusu, C. Porumbescu este „cântăreț romantic al începutului nostru muzical polifonic din jumătatea a doua a veacului XIX”. Exprimându-și anumite rezerve față de „metoda comparatistă” în cercetarea muzicii românești, susține că „înglobarea” anumitor fenomene ale istoriei muzicii românești în complexitatea dezvoltării artistice din lumea întreagă este «o» *greșeală*. Apoi, apelează la *Istoria muzicii rusești* de Leonid Sabancev, care a susținut că tratarea *separată* a istoriei muzicii unei țări „*suferă de oarecare superficialitate*”, căci este imposibil de a scoate arta unei regiuni, națiuni, stat din contextul general al dezvoltării artistice universale. Sabancev – scrie autorul nostru – a remarcat faptul că „stilul general al expresiei artistice” are anumite determinări în condițiile antropologice (înțelegere, temperament, proprietăți fiziologice), în cele sociologice (tipuri economice, conviețuire umană etc.). L. Rusu ajunge la concluzia: „se poate vorbi de un tip de simțire al unui organism politic, al diferitelor clase sociale, naționalități etc. Acestea deosebesc muzicile unor popoare, grupe etno-sociale etc.”. L. Rusu socotește potrivite „teoriile lui Sabancev” în explicarea corectă a istoriei muzicii românești din Bucovina secolului al XIX-lea: penetrația curentelor muzicale străine, asimilarea lor în Bucovina, folclorul muzical autohton etc. Astfel, Ciprian Porumbescu este definit ca primul compozitor român modern, în studierea operei lui fiind obligați să ținem seama și de biografia autorului operetei *Crai Nou*. Referitor la importanța studierii biografiei, Liviu Rusu amintește de *Biografia lui Bruckner* de Ernst Kurth.

În prezentarea concepțiilor sale teoretice, Liviu Rusu apelează și la ideile lui Ernst Kurth din lucrarea *Romantische Harmonik*, 1923, și ale lui Meromann din studiul *Modern Musik*, 1933, ceea ce arată interesul sporit al profesorului suplینitor pentru cunoaștere și bună informare. De la Ernst Kurth preia ideea că epoca în care a creat Ciprian Porumbescu corespundea cu „romantismul muzical german prin creațiunile lui Wagner (*Tristan și Isolda*, *Parsifal*) ajunge înaintea dizolvării sale la o criză a stilului”. Afirmarea „curentului popular în artă”, orientarea spre specificul național în Franța, Italia, Rusia etc. – susține L. Rusu – ușurează răspândirea muzicii culte europene, determină și în spațiul românesc „afirmarea culturii noastre naționale”. Referindu-se la Bucovina, autorul scrie că intelectualitatea s-a apropiat de melosul popular românesc, iar Ciprian Porumbescu realizează „un echilibru între stilul și tehnica apuseană și stilul popular românesc”.

În încheiere, remarcă la Ciprian Porumbescu cunoștințele „adânci de armonie, contrapunct și formă muzicală, ceea ce se observă în toate creațiunile sale instrumentale”, de unde și originalitatea operei.

Omagierea lui Ciprian Porumbescu la Cernăuți, Suceava, București și Brno este consemnată de redacția ziarului „Glasul Bucovinei” și ea îl determină pe Liviu

Rusu să publice un nou articol: *Pentru semicentenarul lui Ciprian Porumbescu* („Glasul Bucovinei“ din 23 august 1933). El scrie că „toate (concertele) câte am avut posibilitatea de a le asculta păreau a fi fost rânduite mai mult din porniri de obligativitate față de memoria defunctului decât din interes deosebit pentru muzica lui Porumbescu, ceea ce le dădea impresia de superficialitate penibilă, caracteristică paradelor de orice fel“. Apoi compară „omagierea“ de la noi cu felul „*profund și generos*“ în care germanii au comemorat pe Brahms, cu mari interpreți, studii de specialitate etc. În concluzie, propune „o ediție completă, critică“ a operei lui Ciprian Porumbescu.

Aceste observații au provocat supărarea lui Victor Morariu (1881–1946), profesor titular de limba și literatura germană la Universitatea din Cernăuți. Acesta publică în „Glasul Bucovinei“ din 12 septembrie 1933 un articol în care reproșează „*profesorului suplinitor*“ că face aprecieri „*subiecte*“ despre semicentenarul Ciprian Porumbescu etc. Pe un ton cam arogant, universitarul scrie că o ediție critică a operei compozitorului „a propus-o și revista «Făt-Frumos»“, însă asupra acestei chestiuni are „o obiecțiune“: „în ce privește opinia d-lui Rusu că s-ar impune o ediție «originală», fără îndreptări – cineva care are cel puțin aceeași competență cu dl Rusu, dl prof. George Onciul, are argumente pe care desigur nu va întârzia să le dea publicității“.

Este prima confruntare a lui L. Rusu cu unul din liderii Cercului „Junimea literară“ și al organizației locale a liberalilor.

Liviu Rusu nu renunță la opiniile sale și publică în „Glasul Bucovinei“ din 11 octombrie 1933 „cronica“: *Discuțiuni pentru semicentenarul lui Ciprian Porumbescu*. Cu îndrăzneală, tânărul nu polemizează cu Victor Morariu, ci analizează critic procedeele lui George Onciul de a-l „*corecta*“ pe maestrul Ciprian Porumbescu. Motivându-și încă o dată opiniile sale despre felul cum s-a realizat omagierea autorului *Baladei*, Liviu Rusu scrie: „Una e arta și alta știința, bineînțeles când aceasta din urmă e tot un fel de artă“; ca să respingă hotărât orice încercare de „*modificare*“ sau „*corectare*“ a manuscriselor compozitorilor.

Era vorba de o chestiune de principiu: replica tăioasă a lui Liviu Rusu avea în vedere procedeul neștiințific în care George Onciul, cu sprijinul unor universitari, a editat operele lui Ciprian Porumbescu. Intervine în polemică și George Onciul cu articolul *Ediția ineditelor lui Porumbescu. Alte precizări pentru dl. Rusu* („Glasul Bucovinei“ din 18 octombrie 1933). „*Profesorul suplinitor*“ de la Conservator își ia colegul de breaslă „în răspăr“: „Dl. Rusu și-a aprins paie-n cap, așa se vede!... E ușor a scrie... cronici, când nu vrei decât să scrii“. G. Onciul respinge opiniile lui L. Rusu, pe care-l consideră a fi „simpatice ca om și coleg“, remarcând însă că specialitatea lui este „viola“ și-i recomandă... „să facă un curs de violă...“. Pe un ton persiflant, George Onciul încheie: „Dar nu te atinge de chestiuni ce pot forma eventual un țel ideal pentru a cărei realizare lupt!“.

Împingerea în derizoriu a opiniilor lui Liviu Rusu ascundea, din păcate, multă incompetență, neștiință, în lucrarea de editare a operelor muzicale și literare!

În numărul următor al „Glasului Bucovinei“, revine Victor Morariu care, după ce-l bălăcărește pe tânărul muzician, îi propune, cu superioritate, „să se desmeticească“(!).

Asemenea întâmplări „bucovinene“ nu l-au dezarmat pe fiul parohului din Lujeni. El a reușit să se stăpânească și, fără poticneli, a continuat să-și publice cronicile muzicale, să participe activ la manifestările cultural-artistice din Cernăuți, să-și exprime cu fermitate propriile opinii. El prezintă în „Glasul Bucovinei“ (din 6 septembrie 1933) *Cărțile de cântece* de Georgescu-Brezul și Sabin Drăgoi („*Scrisul Românesc*“, Craiova), menționând că ele au stârnit interesul unor muzi-

cieni străini. Astfel, la un Congres internațional, delegatul japonez a vorbit despre valoarea cărților respective. În alte cronică elogiază: *Concertul violonistului Lilienthal* (Viena), invitat la Cernăuți de văduvele de război („Glasul Bucovinei“, 22.X.1933); deschiderea stagiunii Teatrului Național din Cernăuți cu opereta *Crai Nou* de Ciprian Porumbescu, exprimându-și, totodată, regretul că Teatrul Național și Conservatorul, „*așezăminte de cultură ale Bucovinei*“, sunt supuse „*la tot felul de toane de desființare, politice și personale...*“; *Concertul artiștilor italieni Carlo Zechi și Nerio Brunelli* („Glasul Bucovinei“, 8.II.1934). La timpul potrivit, relevă meritele lui Paul Jelescu, directorul Conservatorului, de a include în programele Academiei „Armonia“ interpreți-profesori și studenți, concertele respective atrăgând un numeros public. Nu uită nici spectacolele cu obiceiuri de Crăciun și Anul Nou, sau manifestările artistice ale unor ansambluri corale și de dansuri de amatori din satele bucovinene.

Trebuie să remarc teza susținută de Liviu Rusu, în consonanță cu ideile lui George Breazu, privitoare la propagarea muzicii în rândurile maselor populare, ale tineretului, prin depășirea granițelor elitiste din marile centre urbane, muzicii revenindu-i rosturi sporite în educarea oamenilor din toate mediile sociale.

În alte cronică se referă la „grija“ *față de cântările din biserici* și aderă – spune el – la opiniile poetului Teodor Grosu (Iulian Vesper) privind „instalarea indiferentismului în viața publică“ față de cântările bisericesti. De aceea, propune acțiuni de „*restabilire a valorilor cântărilor bisericesti...*“ („Glasul Bucovinei“ din 29.VIII.1933). Într-o altă cronică din 18 ianuarie 1934, consideră grija față de cântările bisericesti „*o problemă a timpului*“ și propune o „*școală de muzică bisericască*“, eventual „în cadrul“ Conservatorului din Cernăuți. O sinteză despre aceste probleme sensibile va publica în revista „Izvodiri“, sub titlul: *Muzica noastră bisericască*. În acel fel, tânărul muzician implanta dezbaterile despre muzica bisericască (bizantină etc.), din București, în mediile cultural-artistice din Bucovina, cu deosebire la Facultatea de Teologie și revista „Candela“. „Cultul religiilor – scrie L. Rusu – este nedespărțit de realitățile ei. Dogma nu a fost în stare niciodată să lămurească sentimentul infinitului“, iar muzica are menirea de sensibilizare a sufletului omenesc în aspirația lui spre puritate și apropierea de Divinitate...¹.

Vorbind despre rosturile muzicii în viața colectivităților sociale, colaboratorul „Glasului Bucovinei“ elogiază cronicile muzicale publicate de Petru Manoliu (1903–1976) în publicații bucureștene, prilej de a evoca din scrierile lui Max Weber, Hermann Kretzschmar, Ernst Kurth și Benedetto Croce, precum și din unele eseuri ale lui Emil Cioran și Mircea Eliade. Cere exigență intelectuală în critica și istoria muzicii și – pentru prima dată – critică cosmopolitismul. Se pronunță ferm „pentru judecata de valoare“ („Glasul Bucovinei“ din 8 aprilie 1934, p. 8). În alt articol (*Din nevoile muzicii românești*, „Glasul Bucovinei“ din 30. V.1934), face prezentarea unor lucrări fundamentale apărute în ultimii ani: *Tratatul de critică muzicală* (1933) și alte studii de Dimitrie Cuclin; *Tratatul de armonie* (1928) de Alex. Zirra; *Din trecutul muzical al Bucovinei* de George Onciul, în final, sugerând lărgirea cercetărilor în domeniul muzicii și amplificarea manifestărilor de înaltă ținută artistică.

Anumite critici despre viața muzicală din București întâlnim în cronică muzicală din „Junimea literară“, nr. 7–9 (iulie-septembrie) 1933, p. 191–195, intitulată: *Pentru culegătorul de cântece Alexandru Voevidca*, articol incomod pentru autoritățile vremii. L. Rusu începe printr-o diatribă contra muzicienilor „cu sâmbrii grase, cu mașini la scară, în frac, cu ghețe de lac călcând covoare scumpe, stăpâniți în cel mai adevărat înțeles al cuvântului“ ce se înghesuie la „*primul concert european*“ organizat de Societatea de Radiodifuziune. La acel „*praznic al muzicii*“

au fost chemați și „Ion Chirescu cu bătrâna înjghebare corală *Carmen* și Gheorghe Folescu cu strălucita lui voce de bas...”. „*Norodul adunat la sârbătoare*” a putut auzi și cântece populare de *Kiriac, Vidu, Cucu... și Mihail Jora*. Gh. Folescu a cântat frumos: „Foaie verde dedițel,/ Uite, mamă, Ionel...”. Prin urmare, „compozitorii din pământ românesc” scriu inspirându-se din creația și melosul popular.

(Va urma)

NOTE

Capitolul I

1. Cf. *Moldova în epoca feudalismului*, volumul VII; Partea a II-a, Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774, Chișinău, 1975.
2. Datele le-am cules din *Jabres-Bericht des gr.-or. Ober Gymnasiums in Suczawa*, an școlar 1885/1886 și următorii.
3. Ibidem, volumele din anii școlari 1891/1892, inclusiv 1903/1904.
4. Vezi Mircea Grigoroviță, *Învățământul în Nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., 1993, p. 137.
5. Cf. „Candela”, Foaie bisericească-literară, Cernăuți, anul XXII, nr. 11, noiembrie, p. 751.
6. Cf. „Candela”, an XXIV, nr. 9 septembrie 1905, p. 618 („Cronică”) și p. 620 („Extras protocol”).
7. Idem, XXII, nr. 11, noiembrie 1903, p. 750.
8. Cf. Rodica Cojocaru, *Mircea Streinul, studiu monografic*, teză de doctorat, cond. șt. acad. Eugen Simion, susținută la Facultatea de Litere a Universității din București, în ziua de 15 iulie 2002.
9. Vezi și Iulian Vesper, *Memorii*, ediție îngrijită și prefață de Pavel Țugui, Editura Saeculum I.O., București, 1999, p. 89: „Fusesem câțiva ani colegi de clasă la Rădăuți...” cu muzicologul Liviu Rusu.
10. Cf. „Anuarul Arhidiocesei ortodoxe a Bucovinei” pe anul 1923–1924, 1926–1931. În aceeași perioadă, aflăm că Mihail Rusu, născut în 1882 în Bălăceanca, era paroh la Boian; *Petru Străinul*, unchiul după tată al poetului M. Streinul, născut în 1879, era din 1913 paroh în comuna Tureni; la Gălănești era, în 1923, „administrator parohial”, dr. Domițian Spânuș, născut în 1892, viitor strălucit profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți.
11. Cf. Viorel Cosma, *Muzicienii români. Compozitori și muzicologi*, Lexicon, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1970, p. 387, precum și informațiile noastre primite în 1960 de la compozitor.
12. Cf. Arhivele Naționale București, Fond – Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Secundar, dosarele: 387/1927, f. 80 și 140; 394/1928, f. 124 și 206; 462/1929, f. 136.
13. Cf. Arhivele Naționale București, Fond – Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Secundar, dosar 462, f. 255–257.
14. Până în anul univ. 1929/1930, *Mihail Jora era profesor suplinitor* la Catedra de Armonie și Contrapunct a Conservatorului. La 9 ianuarie 1930, M. Jora cere scoaterea la concurs a postului pentru titularizare. La 18.I.1930, Ministerul publică postul pentru concurs și indică actele necesare de înscriere. La 27.II.1930, Mihail Jora, domiciliat în București, str. Solar 16, cere să fie înscris candidat pentru concurs și anexează date despre studii și lista lucrărilor muzicale. La același concurs s-a înscris: 1. *George Onciul*, care arată că

a lucrat la Conservatorul din Cernăuți și a publicat volumul *Istoria Muzicii*; 2. Alex. Bogza, maestru de muzică la Liceul „Dragoș Vodă” din Câmpulung-Moldovenesc, care prezenta un manuscris *Curs de filosofia muzicii*; 3. M. Andreescu-Skelety, de la Conservatorul din Cluj. Comisia alcătuită din: Ion Nonna Otescu (președinte), George Georgescu, George Breazul, Ștefan Popescu (membri), Octav Cristescu (secretar) a considerat „...marea superioritate a d-lui Mihail Jora, actualul suplinitor al catedrei de Armonie”, iar, la 28 mai 1930, apare *Deciziunea* Ministerului Instrucțiunii Publice prin care: „*Mihail Jora se numește de la 15 mai 1930 profesor cu titlul provizoriu la catedra de Armonie a Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din București*”. (Cf. Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Înv. Superior, dosar 485/1930, f. 59, 75/77. Documentul e contrasemnat de ministrul N. Costăchescu.)

15. La 6 iunie 1930 apare *Decretul* Regentei, în numele regelui Mihai I, prin care: „*Dl. Ion Manolescu se numește profesor cu titlul definitiv la Catedra de Dramă și Comedie*” de la Conservator; iar „*Dl. George Breazul se numește profesor cu titlul definitiv la catedra de Enciclopedia și Pedagogia Muzicii*” de la Conservator (*Ibidem*, f. 97). La aceeași dată, apare și *Decretul* de numire ca „profesor titular definitiv” a lui Victor Gheorghiu, la Catedra de Teorie și Solfegeii.
16. Cf. *Registrul matricol*, Anul 1930/1931 – literele R–Z, al Academiei Regale de Muzică și Artă Dramatică, f. 97 – *Liviu Rusu*
17. În septembrie 1930 sunt numiți de minister „profesori diriginți”: D-na Florica Musicescu la pian și George Enacovici la vioară (*Ibidem*, f. 59–122).
18. Iulian Vesper, *Memorii*, ediție îngrijită și prefață de Pavel Țugui, Editura Saeculum I.O., București, 1999, p. 89.

Capitolul II

1. Cf. „Anuarul Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică” de la 1924–1928, Cernăuți, 1928.
2. Vezi Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Superior, dosar 478/1932, foile: 292, 310–311, 314, 327, 350–351, 353–354 etc.
3. *Ibidem*, f. 316, 295.
4. Vezi Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Superior, dosar 594/1933, f. 10–13.
5. Cf. *Conservatorul nostru de muzică*, în „Glasul Bucovinei” din 29 septembrie 1932, p. 1.
6. Vezi Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Superior, dosar 472/1932, f. 148.
7. Apud Arhivele Naționale București – *Idem*, dosar 478/1932, f. 417.
8. *Ibidem*, dosar 475/1932, f. 104.
9. Vezi, „Glasul Bucovinei”, nr. 3958 din 24 decembrie 1932, p. 3.
10. Vezi Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Superior, dosar 594/1933, f. 14.
11. Vezi, Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Superior, dosar 597/1933, f. 100–115.
12. *Ibidem*, f. 186.
13. Vezi, D. Marmeliuc, *O distrugere care trebuie oprită cu orice preț. Soarta Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din Cernăuți*, „Glasul Bucovinei” din 28 septembrie 1933, p. 1–2, reprodus din „Universul” de joi, 28 septembrie 1933.
14. Statele de salarizare a profesorilor Conservatorului din Cernăuți apar în arhive în anii școlari 1930/1931, 1931/1932, 1932/1933, 1933/1934, cu unele mici modificări asupra cărora vom reveni în continuare.

Capitolul III

1. Vezi Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Înv. Primar-Normal, dosar 325/1934, f. 277, unde se precizează că în august 1934 avea peste un an de serviciu ca „maestru suplinitor la violină”.
2. Ibidem, Dir. Înv. Superior, dosar 595/1933, f. 194. Tot aici apar și denunțurile prof. G. Galinescu, în care sunt și informațiile despre Liviu Rusu.
3. Cf. „Glasul Bucovinei” din 8 februarie 1933, p. 3.
4. Ibidem, nr. din 30 martie 1933, p. 4.
5. Cf. Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Înv. Superior, dosar 595/1933, f. 187, 231, 277–278 și un dosar „G. Galinescu”.
6. Ibidem, dosar 597/1933, f. 266 și urm., apoi 269 urm., unde apar documentele comentate.
7. Ibidem, dosar 558/1934, f. 74–78, 85, 88.
8. Cf. „Glasul Bucovinei”, nr. 4402 din 25 septembrie 1934, p.1. (Art. de fond nesemnat: *Conservatorul rămâne*).
9. Vezi Arhivele Naționale București – Idem, dosar 561/1934, f. 1, 2.
10. Ibidem, dosar 561/1934, f. 58 și urm.
11. Ibidem, dosar 549/1935 cuprinde aproape toate materialele primite de minister, care au determinat eliberarea lui Paul Jelescu din funcția de director al Conservatorului din Cernăuți.
12. Liviu Rusu, *Problema Conservatorului*, „Glasul Bucovinei”, nr. 4510 din 3 martie 1935.
13. Cf. „Glasul Bucovinei”, nr. 4582 din 21 iunie 1935: *Conservatorul din Cernăuți a fost desființat*.
14. Vezi Arhivele Naționale București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dir. Învăț. Superior, dosar 549/1935, p. 118 și urm.
15. Ibidem, dosar 613/1936, f. 324.
16. Ibidem, dosar 615/1936, f. 97.
17. Ibidem, Dir. Înv. Primar-Normal, dosar 325/1934, f. 277 și 287 (verso), *Corpul didactic al Școlii Normale de băieți Cernăuți și profesorii suplinitori*.
18. Ibidem, dosar 338/1934, f. 27, 28, 30, 73, unde apar documentele referitoare la Alex. Zavulovici.

Capitolul IV

1. „Izvodiri”, publicație periodică de literatură, muzică, folclor, apare sub auspiciile asociației „Izvodul”. Comitetul de redacție: Teofil Lianu, George Stratioiu, Mihai Verbovschi, Red. și Adm. „Plaiul Cosminului”, jud. Cernăuți, Tip. L. Steiner, Cernăuți, str. I. G. Duca 5. Primul și unicul număr existent la Bibl. Academiei Române din sept. – oct. 1934 cuprinde: *Păcat strămoșesc sau despre libertatea noastră* de Traian Chelariu; *Poezii* de Teofil Lianu, Nicolae Albu și E. Ar. Zaharia; *Cântec sfânt* (note muzicale pe versuri de St. O. Iosif) de Adrian Al. Berariu; *Culegere de folclor* de M. Verbovschi; *Fălcile lui Toalcă* (schiță fantastică) de George Stratioiu; *Muzica noastră bisericească* (p. 10) de Liviu Rusu.

Notă: Autorul acestui articol recomandă cititorilor: *Velerim și Veler Doamne* (roman) de V. I. Popa și cărțile de poezie ale lui Traian Chelariu, Mircea Streinul și Eugen Jebeleanu. Între acestea figurează și Liviu Rusu cu lucrarea: *Din problema suferinței a lui N. Grigorescu*, dar n-am aflat dacă autorul a publicat-o.

SCRIITORI BUCOVINENI PE MELEAGURI DOBROGENE

Mirela-Ana Voicu

Constanța

Patria moldavă pare să ilustreze, prin reprezentanții ei, cel mai bine celebra „grăire”: „românul s-a născut poet” și cu variante, prozator, publicist, umorist, istoric militar. Stau mărturie numeroșii reprezentanți care au creat, atât în spațiul de origine, cât și pe alte meleaguri, în alte provincii românești, dar care și-au afirmat cu mândrie obârșia.

Bucovina este – în acest context – deosebit de generoasă, prin fiii ei, plecați din „țara de fagi” și ajunși până la „Marea cea mare”, pe care, cu aleasă sensibilitate, au evocat-o.

Pe parcursul secolelor al XIX-lea – al XX-lea, s-au stabilit în Dobrogea scriitori bucovineni din diverse generații, astfel încât unii au trecut de mult în eternitate și-i vom evoca aici (este cazul lui Jean Bart), alții sunt în plină activitate creatoare și opera lor este departe de a fi încheiată (Jean Nedelcu, Ananie Gagniuc, Marian Moșneagu, George Ghețau și alții).

„A trebuit să așteptăm să se nască un Jean Bart pentru ca sec. XX să imprime literaturii române «foșnirea mătăsoasă a mărilor cu sare» și a mai fost necesar ca aristocratul și sentimentalul scoborător din cetatea Sucevei să conceapă *Euro-polis*-ul pentru a ne convinge că aveam nevoie pentru desfătarea spiritului de o poezie a mării și a Dunării. Vox maris! Un secol de literatură la Pontul Euxin ne-a îndemnat să evaluăm retrospectiv ceea ce este demn de o antologie a mării¹.

Astfel își începe demersul de evocare a marelui scriitor bucovinean un alt publicist, la rândul său originar de pe aceleași meleaguri, în articolul *Moștenindu-l pe Jean Bart*, apărut cu ocazia împlinirii, în 1999, a 125 de ani de la nașterea acestuia. Articolul este urmat, în paginile aceleiași reviste, de ample incursiuni în viața și opera scriitorului.

Conform datelor biografice, Eugeniu Botez se naște la 28 noiembrie 1874, la Burdujeni, ca al patrulea copil al lui Panait Botez, pe atunci căpitan, și al Smarandei, născută Mihail, originară din Târgu Ocna și înrudită cu familia poetului Gheorghe Sion².

Eugeniu își petrece copilăria în Burdujeni, unde tatăl său fusese dizlocat în fruntea unei companii de grăniceri, pentru paza frontierei.

La 14 martie 1877 se decretează pe întreaga țară mobilizarea generală, a tuturor elementelor armatei. A treia zi, căpitanul Panait Botez pornește în fruntea companiei spre București, de unde, peste câteva luni, va trece Dunărea. Evenimentele-i prilejuiesc scriitorului însemnările cuprinse în volumul publicat în 1928 și intitulat *Însemnări și amintiri*: „Și prin atâtea rânduri de puști și pene de curcan înfipțe

la căciuli, zăresc trupul înalt al tatei săltând ușor călare în capul companiei de dorobanți³.

Se pare că imediat după război familia lui Eugeniu Botez se stabilește la Iași. Eugeniu Botez își începe școala la vârsta de 8 ani și are norocul să fie elevul celui mai iubit institutor al Iașului de pe atunci, scriitorul Ion Creangă. De altfel, existența viitorului „romancier al mării” a fost marcată, în mod fericit, de întâlnirea cu multe dintre personalitățile literaturii române, pe care acesta le și evocă în însemnările sale. Astfel, neuitată îi va rămâne tânărului școlar și imaginea marelui Eminescu, rătăcitor melancolic pe sub teii din Grădina Copoului, restabilit după primul acces de boală: „Noi, băieții de școală, îl pândeam de la distanță și ne uitam la dânsul ca la o ființă extraordinară⁴”.

După cursurile primare și gimnaziale, Eugeniu Botez este înscris de tatăl său la școala fiilor de militari din Iași, la 28 august 1889, pe care o absolvă în 1894. În același an, în septembrie, devine elev la Școala de artilerie și geniu din București, Secția Specială (care pregătea marinari, transmisioniști etc.). Astfel, devine elev-marinar, și la 1 iulie 1896 ofițer de marină. Peste o lună, la 1 august 1896, părăsește portul Sulina, îmbarcat de nava-școală bricul „Mircea”, la bordul căruia și-au făcut ucenicia zeci de generații de marinari.

Începând din acest moment, e greu de spus ce am putea evoca mai întâi: o extraordinară activitate pe tărâm profesional sau o contribuție deosebit de prolifică și nuanțată în plan literar.

Între 1901–1912, Eugeniu Botez parcurge diferite trepte ale ierarhiei militare: locotenent de marină, căpitan, locotenent-comandor, în paralel cu efectuarea unor misiuni militare în Suedia, Norvegia, Olanda, Danemarca, încredințate ca o recunoaștere a valorii sale profesionale.

În aceeași perioadă călătorește mult pe mare: la Constantinopol, la Trebizonda, la Sinope, în Samos și în Rhodos, în insula Creta și în Egipt, la Alexandria, prin Canalul de Suez, în Gibraltar, în porturile Angliei și în fiordurile Scandinaviei.

Aceste călătorii, precum și cea efectuată în America de Nord, la Congresul de Navigație ținut la Philadelphia, i-au prilejuit mai târziu experiențe interesante consemnate în volumul *Peste ocean* apărut în 1926.

Activitatea prodigioasă este marcată între 1896–1921 de ocuparea a diferite funcții de marină pe bricul „Mircea”, la Arsenalul Flotei, Școala de Marină (prof. de istorie, geografie și gramatică), Diviziunea de Mare, Diviziunea de Dunăre, Apărarea Porturilor Fluviale, Depozitul de echipaje și materiale ale marinei militare, Inspectoratul porturilor. Rând pe rând, Eugeniu Botez, este căpitan de port și Comisar maritim la Sulina (1912–1913), căpitan de port la Constanța (1913–1914), Comisar de port la Sulina (1915), subinspector pentru Dunăre, de la Galați la gurile sale (1919), delegat al Inspectoratului General al Navigațiunii și Porturilor în Comisiunea Interaliată pentru Dunăre (1920–1921)⁵.

În 1921, Eugeniu Botez este numit director general cu problemele de asistență socială din Ministerul Muncii, distingându-se prin măsurile concrete luate și prin articolele în care apără drepturile lucrătorilor industriali.

În 1924, scriitorul participă la Congresul Internațional de Navigație de la Cairo și apoi devine membru activ al Comitetului Ligii Navale Române, înființată în 1928⁶.

În 1929, pe fondul crizei economice, guvernul a fost pe punctul de a desființa Societatea Maritimă Română (SMR) și flota comercială maritimă.

Între cei care au susținut activ SMR-ul și flota comercială, Jean Bart, personalitate a marinei române, arată că „este o miopie politică de a privi numai deficitul direct al transporturilor, fără să vezi mai departe profitul indirect adus

economiei naționale prin înlesnirea exportului.... Căci, în fond, o linie națională maritimă nu este decât o prelungire a căilor de comunicație din interiorul țării, pe întinsul mărilor, până în porturile străine cu care avem legături comerciale⁷.

Consecvent în menținerea preocupărilor sale în domeniul de care a fost atras toată viața, Eugeniu Botez editează în 1931 revista „România Maritimă și Fluvială”, organul oficial al Ligii Navale Române, ligă al cărei secretar a fost până la sfârșitul vieții.

Marinarul și prozatorul îndrăgostit de mare a decedat, la 12 mai 1933, la vârsta de 59 de ani, răpus de o boală fulgerătoare.

Ampla prezentare a biografiei ne-a permis să prefațăm laborioasa activitate pe tărâm literar.

Jean Bart și-a scris cărțile cu migală, cu sinceritate, cu mare respect pentru adevăr, cu dorința de a da oamenilor o operă frumoasă și plină de sensibilitate.

Trebuie să menționăm că deși încă din 1894 îi apăruseră în „Munca” articolele *Domnul Vlahuță, să ne dumerească* și *Dragostea domnului Vlahuță pentru muncitori*, iar în 1896, în „Lumea Nouă Literară și Științifică” chiar două schițe semnate cu pseudonimul „Troțuș”, tânărul scriitor, nemulțumit de felul cum scrie, nu mai încredințează nimic tiparului câțiva ani. Abia în decembrie 1898, încep să apară în suplimentul literar al ziarului „Adevărul” schițele *Moartea Pilotului, Șoimul, Singură*, semnate „Jean Bart”, pseudonim inspirat după numele cunoscutului corsar francez, înnobilit de regele Franței.

Anul următor, 1899, trebuie considerat, de fapt, adevăratul an de debut al scriitorului.

În „Pagini literare”, la care au colaborat și I. L. Caragiale, G. Coșbuc, St. O. Iosif, Al. Vlahuță, M. Sadoveanu (sub pseudonimul „Cobuz”), apar cele mai multe din scrierile cuprinse în volumul *Jurnal de bord*, tipărit în 1901, volum care aducea ceva cu totul nou în literatura română: „prin Jean Bart a pătruns în literatura noastră de lanuri și pășuni candida navă cu pânzele desfăcute”⁸. Jurnalul de bord este consemnarea primei călătorii făcute de tânărul ofițer de marină pe coastele Anatoliei. De altfel, de la prima călătorie făcută în 1896 și până în 1912, când trece în rezervă, veșnicul călător cunoaște nenumărate locuri și priveliști pe care le consemnează cu simpatie și emoție sinceră. Lucrarea îi aduce astfel consacrarea și premiul Academiei Române, în 1903, și aprecieri elogioase din partea lui G. Călinescu care afirma: „arta lui de o fermecătoare simplitate... Nu e nimic decât o apă, întinsă, albastră, statică în totalitatea ei și mișcătoare în fiecare punct, fără subiecte mari, fără podoabe mari, plină de finețe în percepția pe care o traduce sau dimpotrivă lucioasă prin stil, acolo unde fenomenul e de obicei întunecat, nu e decât un singur element clar, fluid, ca sticla și ca cerul”⁹. Continuându-și argumentația, G. Călinescu aprecia calitatea fundamentală a sufletului lui Jean Bart: „simpatia, iubirea pentru aproapele umil, pentru omul simplu”¹⁰, apreciere la care subscrie și E. Lovinescu în a sa *Istorie a literaturii române*, incluzându-l pe scriitor la curentul semănătorist¹¹.

Memorabilă este și călătoria întreprinsă în America de Nord în 1912, încredințată tiparului, în 1926, sub titlul *Peste ocean*. Jean Bart este prințurii primii scriitori români în vizită peste Atlantic. Înainte de plecare, scriitorul evocă întâlnirea de la restaurantul gării din Ploiești, administrat de Gherea, cu Vlahuță și Caragiale. El spune: „nu pot uita seara aceea, în care am văzut acolo pentru prima dată pe Caragiale”. Pleca la Berlin. Vlahuță îl avusese în gazdă câteva zile și-l petrecuse până la Ploiești.

„— Iată un om fericit, băietul ăsta, care pleacă peste câteva zile în America, zise Vlahuță, bătându-mă cu blândețe pe umăr.

Gherea, mângâindu-și visător barba în fața obișnuitului pahar de ceai rusesc, mă întrebă dacă am văzut fiordurile Norvegiei pe care le cunoscuse în tinerețe, în fuga lui din nordul Rusei....

Caragiale, care-și sorbea tăcut halba de bere, ridică deodată capul săgetându-ne cu o privire tăioasă.

– Mă băietе, dacă te duci în America.... caută de vezi miraculosul în natura americană. Mie să-mi trimiți o carte poștală ilustrată de la Niagara și să-mi aduci o bucată de lemn pietrificat de la Yellowstone.... acolo să te duci numaidecât¹².

Scriitorul s-a ținut de cuvânt și din fiecare oraș scria câte o carte poștală la Berlin, lui Caragiale. Din parcul de la Yellowstone, din regiunea vulcanică a gheizerilor „cu izvoare care țâșnesc clocotind în mijlocul pădurilor pietrificate“, Jean Bart a smuls un bulgăre de lemn, însă la întoarcerea sa prin Berlin nu-l mai găsește pe Caragiale: se împlinise o lună de când marele dramaturg trecuse apele Styxului. Bulgărele acela de lemn pietrificat, asemănător unui drob de cuarț, dar în care se întrevad fibrele lemnoase, se păstrează și astăzi la Muzeul Literaturii Române din București¹³.

După *Jurnal de bord*, activitatea profesională intensă îi prilejuiește documentarea și apoi publicarea unor cercetări proprii asupra operațiilor navale purtate pe Dunăre în trecut, incluse ulterior în volumul *Razboiul pe Dunare* în 1905, scos în colaborare cu locotenentul Nicolae Kirîțescu.

Activitatea publicistică continuă până la izbucnirea războiului cu note de călătorie și cu nuvele publicate în prima ediție în 1916, sub titlul *Datorii uitate – Nuvele* (subintitulată *Documente omenești*).

Un an de excepție în activitatea lui Jean Bart este 1923, an în care scriitorului îi apare lucrarea *Prințesa Bibita* și – ca o recunoaștere a activității sale științifice – la 4 iulie este ales membru corespondent al Academiei Române.

Rând pe rând îi apar până la sfârșitul vieții *În Deltă* (1925), *Peste ocean* (1926), *Schițe marine – din lumea porturilor* (1928), *Pe drumuri de apă* (1931), romanul *Europolis* (1933 – 2 ediții), tradus în limbile italiană, franceză, rusă, maghiară, spaniolă și cehă și postum *Cartea Dunării* (1933) la care a lucrat până în ultimele clipe.

În încheierea acestei prezentări trebuie să precizăm că activitatea literară a scriitorului este încununată de romanul *Europolis*, un evocator poem al Sulinei, căreia îi atribuie acest nume cosmopolit.

Port la țărmul Pontului Euxin, situată acolo „unde bătrânul Danubiu își pierde și apa și numele în mare“, Sulina se înfățișează cititorului ca un spațiu destrucțurat, devitalizat, într-o viziune oarecum contrară celei creditate de o întregă literatură care „vedea“ la gurile Dunării un adevărat „corn al abundenței“ sau pentru care portul era sursa tuturor mirajelor, a călătoriilor exotice și a visului¹⁴.

Secvența de deschidere a textului proiectează un prim element, esențial, al structurii și temelor sale majore: „ziua și noaptea se lucra la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Sub ploaia de aur a soarelui de vară, natura întragă dormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pământul și apa, oameni și animale cădeau parcă deodată într-o adâncă letargie. Nici o viețuitoare nu mai mișca pe cheiurile înfierbântate. Când soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într-o lumină orbitoare, părea în arșita zilei un oraș mort, adormit printr-o vrajă, pietrificat de veacuri – un oraș fantomă“¹⁵.

Imaginile poetice abundă: „o pulbere vapoasă vibra în unde, plutind în zare ca o muselină transparentă. În rada portului, departe, sub un cer de porțelan, două vapoare negre zăceau ancorate, fixe, ca niște jucării ținute pe marea netedă, albă, sclipitoare ca o placă de mercur“¹⁶.

Sulina din *Europolis* e un spațiu în derivă care își caută punctele de centralizare și le descoperă în „formele fără fond”. Cele două mituri, mitul americanului bogat (Nicola Marulis) și mitul amorului ideal (simbolizat de fiica acestuia, Evantia) – ambele se vor destrutura, primul prin ironie, al doilea prin deromantizare, fapt ce anunță „o revoluție în moravuri”, termen opozant al unui anume tip de morală și al unui anume fel de a iubi, specifice sfârșitului de secol XIX. Noul concept apare sintetizat într-o propoziție din *Europolis*: „femeia modernă are drept de aceeași viață senzuală ca și bărbatul”¹⁷.

G. Călinescu sintetizează la rândul-i în stilul caracteristic, în *Istoria Literaturii Române*, la capitoul *Teoria specificului național*: „romanul e făcut din scene de comedie și din momente patetice îmbinate cu înlesnire într-o narațiune obiectivă, care, fără a atinge complexitatea, stârnește îndeajuns meditația asupra eternului uman”¹⁸.

Cu o acțiune ce se desfășoară armonios și captivant, brodată în jurul unui subiect unic în felul lui, într-un stil cizelat, romanul a fost receptat de către cititori, înregistrând un deosebit succes: în același an (1933) se tipăresc două ediții, cea de-a doua ediție, cu o prefață de G. Călinescu.

Nu se poate încheia prezentarea activității literare a lui Jean Bart fără a se face referire la cartea dedicată „fluviului rege”, apărută după moartea scriitorului.

Subiectul generos și competența cu care autorul abordează fiecare dintre cele 6 capitole fac din lucrare un document important, dincolo de valoarea sa literară. Prefața înserată în carte și alcătuită de prof. I. Simionescu, stă sub semnul emoției prilejuite de ziua în care a fost elaborată: 14 mai 1933 – ziua înmormântării lui Jean Bart.

Simionescu afirma: „*Cartea Dunării*, scrisă cu însuflețire și multă dragoste de Jean Bart, cată să deschidă o cale nouă în cunoașterea țării. Săvârșim un mare păcat față de noi înșine. Tot ce se leagă de ființa noastră etnică, ori de pământul țării, se menține mereu în umbră spre dauna noastră sufletească ori națională. Dunărea, cel mai de seamă fluviu al Europei este în bună parte a noastră, pentru că străbate pământul nostru, iar de la Timoc în jos, aproape peste tot se aude pe ambele ei maluri grai românesc.

În dreptul Orșovei se mai păstrează în malul ei stâncos Tabula Trajani, care aduce aminte de zămisirea ființei noastre etnice. Dunărea e scotită astfel de mulți ca axă naționalității romane. Ea ne încinge țara strâns, legând-o de soarta Europei Centrale, la care ne alipește. E calea noastră slobodă către *Marea cea mare*, cu libertatea și înlesnirea transportului spre lumi depărtate. A o cunoaște este o datorie”¹⁹.

În încheiere, se aduce un omagiu scriitorului, omagiu care sintetizează practic întreaga activitate a acestuia: „nimeni altul nu ar fi fost în stare să prindă la un loc, într-un mănunchiu mai armonios, mai însuflețitor, problemele variate și complexe în legătură cu Dunărea noastră, de care atârână în așa largă măsură buna stare economică a României.

S-o cercetăm; s-o cunoaștem; s-o iubim.

Autorului cărții, să-i păstrăm neștearsă amintire. Ultimul gând al scriitorului a fost îndreptat către cultul apelor din România, călăuza vieții sale nu numai de marinar, dar și de scriitor”²⁰.

Scriitor de mai mică anvergură, dar sincer impresionat de frumusețea mării, George Ghețau intră și el în această galerie într-o antologie a scriitorilor dobrogeni apărută la Constanța în 1999. G. Ghețau figurează la poziția 675.

Bucovinean, s-a născut la 10 aprilie 1937, în comuna Crasna, județul Cernăuți. Familia acestuia s-a stabilit la Iași, unde scriitorul urmează cursurile primare și liceale.

În 1961, G. Ghețau a absolvit Facultatea de Electromecanică a Institutului Politehnic din Iași și din același an a început să lucreze ca inginer la I.E.F.M. „Navrom” – Constanța²¹.

Dragostea pentru mare, dar și plăcerea de a scrie se îmbină și, în 1968, debutează cu note și însemnări de călătorie în revista „Contemporanul”.

A colaborat apoi la periodicele: „Dobrogea nouă” și „Litoral”.

Pasionat de călătorii, de revelația experiențelor trăite în fiecare din acestea, descrie cu o savoare și o bucurie aproape copilărească întâmplările la care a fost martor în Țara Soarelui Răsare în 1973. Ele se materializează în volumul *Secvențe japoneze* și surprind atât elementele de originalitate ale lumii nipone, cât și pe acelea care au facilitat apropierea dintre români și japonezi, fapt ce a permis transformarea relațiilor profesionale temporare într-o prietenie durabilă. Întâlnirea din Aioi (Tokyo) începe cu ceașca de ceai care, după cum afirmă autorul: „m-a introdus într-o lume plină de curiozități”²².

În continuare, el își declină pricepera „în ale scrisului”, dar ne promite o relatare sinceră plină de căldura și apropierea față de cititor. „Despre unele din ele voi încerca să vorbesc în această carte. Desigur, nu cu pricepera scriitorului de profesie, dar cu sinceritatea observatorului uluit, uneori, altelei numai surprins de lumea aceasta atât de îndepărtată de țara mea dragă”²³.

Prietenii japonezi: Okamoto, Domoto, Matsuo, sunt prezentați în vizită și reacția acestora față de muzica românească pe care o aud pentru prima dată este redată cu multă sensibilitate și oarecum cu mândrie:

„– George-san, n-ai muzică românească? Dacă n-ai, cântă-ne dumneata ceva!

Aveam o bandă de magnetofon primită în dar de la comandantul navei «Bucegi», care acostase, nu cu mult înainte, într-un port învecinat. Acesta m-a avertizat că abia după câteva luni o să-mi dau seama de valoarea benzii.

Am pus banda. Romanțe, doine, cântece de pahar, hore. Au urmat 4 melodii cântate de Sofia Vicoveanca.

– Cântăreața-i de prin părțile mele. Am explicat, pe o hartă dintr-un pliant turistic, unde-i Suceava, Vicov”²⁴.

Încântarea auditoriului a fost deplină și relatarea autorului ne convinge de aceasta: „vocea gravă a Sofiei a răsunat minute în șir în «Western Corner», ascultată cu uimire de cei trei japonezi: stând turcește, băteau sacadat din palme și-și legăneau capetele în stânga și-n dreapta. Țineau ochii închiși.

Eu, cu bețișoarele-n mână, ascultam cu gândul, departe la peste 10 000 de km. Mă vedeam la Horodnic, Vicov, Putna, la horă... A treia zi după discuțiile noastre tehnice, Okamoto m-a întrebat:

– George-san, când mai ascultăm cântecul cu «bădița»? Când ne dai banda s-o înregistrăm? Îmi place foarte mult cântăreața voastră Viscovescu!”²⁵

Cartea abundă de astfel de mărturii:

„– Nu-i așa că ți-a plăcut muzica, George-san?”

Răspunsul are de două ori valoare sentimentală: „eu aveam, parcă, sufletul muiat în roua ierbilor Bucovinei”²⁶.

Periplul japonez este presărat de termeni exotici, de obiceiuri descrise și explicate pentru românul anului 1975 care este astfel introdus într-o lume pe care n-o cunoștea și pe care poate nu o va înțelege niciodată pe deplin.

Volumul se încheie într-o notă aparte, „de la kokoro, la kokoro” (*de la inimă, la inimă – n.n.*): „Sunt acasă de câteva luni. Aioi a rămas la mii de kilometri depărtare. Au rămas însă în Aioi, în afară de cântecele Mariei Tănase și Sofiei Vicoveanca, a păpușilor în costume iltenești, a șervețelului lucrate de pricepuți artiștii, a vazelor de Marginea, au rămas prietenii”²⁷.

Publicistul și-a mai pus semnătura și pe alte note de călătorie, *Cântec românesc în Malta*, scrise cu aceeași acuratețe, fapt care i-a câștigat un loc binemeritat în lucrarea lui Ovidiu Dunăreanu, *Scriitori dobrogeni contemporani. Dicționar*²⁸.

Originar din același spațiu al dulcii Bucovine, Jean Nedelcu este un prozator contemporan, născut la 14 noiembrie 1914, în Fălticeni, județul Suceava²⁹.

Urmează Școala de Arte și Meserii pe care o absolvă în 1929. Lucrează ca muncitor în fabrică, artist de circ și, în perioada 1931–1950, marinar în Marina comercială. Din 1932 a activat în cadrul organizației „Tineretul social-democrat” din Fălticeni.

Activitatea literară începe târziu și sintetizează experiența de viață acumulată în perioada în care a navigat. Debutează în revista „Tomis” în anul 1968, cu povestirea *Invalidul*, cu pronunțate accente sociale. Frecventează cenaclurile: „Filimon Sârbu”, „Ovidius”, „Poesis”.

Mirajul mării l-a atras și pe Jean Nedelcu și volumele sale de referință *Arde marea* (1969) și *Clandestin la bord* (1982) ilustrează din plin această pasiune. Dintre lucrările sale, reținem *Clandestin la bord*, romanul apărut la Iași, la „Junimea”, în 1982, structurat în 28 de capitole, având ca temă condiția omului plecat de pe meleagurile natale pentru „ca să-și croiască o soartă mai bună”³⁰.

Romanul, cu ample note de călătorie, îl recomandă pe autor ca pe un fin observator al evenimentelor, personajelor, al nuanțelor, toate percepute prin prisma eroului principal, Dinu Podaru. De altfel, ca și în cazul precedentului scriitor prezentat, romanul lui Jean Nedelcu are o pronunțată tentă autobiografică și reținem un singur fragment: „Ajunsesse la Constanța, la bariera orașului. Aici era limanul care-l scăpa de foame, și suferințele îndurate pe drum, [...], visul de a se face marinar numai aici se va putea realiza, din portul acestui oraș va pleca să colinde lumea, să vadă măcar o parte din vestigiile trecutului milenar al cetățitorilor care și-au trimis solii și pe pământul geto-dacilor”³¹. Sau în alt context:

„– Mă cheamă Dinu Podaru, bădie, sunt din împrejurimile Sucevei, cetatea de scaun a răposatului domnitor Ștefan cel Mare...”³²

Jean Nedelcu rămâne o prezență notabilă în peisajul publicistic constănțean, fapt ilustrat și de „semnalele” critice din revistele „Cronica”, „Tomis”, „Cartea”, consemnate de Ovidiu Dunăreanu sau Constantin Ciopraga³³.

Comandorul (r) doctor Aurel Pentelescu constituie o prezență aparte între scriitorii bucovineni care s-au afirmat în spațiul dobrogean.

Născut la 28 noiembrie (ca și Jean Bart), dar în anul 1939, Aurel Pentelescu este originar din comuna Poiana Stampei, județul Suceava. Face studiile primare în comuna natală și pe cele secundare la Bistrița. Între 1954–1957 urmează Liceul Militar de Marină din Galați, iar între 1957–1960 a absolvit Școala Militară de Ofițeri Activi de Radiolocație din București. În perioada 1973–1978 urmează studii universitare de filosofie-istorie la București, iar în 1996 obține titlul de doctor în științe militare, specialitatea istorie militară. Între 1973–1995 parcurge toată ierarhia universitară de la lector la profesor în cadrul Academiei de Înalte Studii Militare din București, secția istorie națională. Cariera universitară este completată de aceea de cercetător științific principal la Institutul Politic de Apărare și Istorie Militară, începând cu anul 1997, în cadrul căruia cercetează și publică studii și lucrări de istorie militară. Dintre acestea remarcăm: *România în anii celui de-al doilea război mondial*, 3 vol. (1989), *Romania in World-War II, 1941–1945* (1997), *Hidroaviația României* (1994), *O sută de promoții, 1889–1995* (1994), *Gruparea aeriană de luptă la eliberarea Basarabiei și cucerirea Odesei* (1995), *Aeronautica pe frontul de vest (22 iunie 1941 – 22 august 1944)* (Teză de doctorat netipărită, 1995). În afară de cariera de istoric militar, Aurel Pentelescu a desfășurat și o intensă acti-

vitare literară, concretizată în scrieri sensibile, închinare mării și cuprinse în volumul *Statornica iubire, marea*.

În galeria scriitorilor militari se distinge ca o prezență aparte în peisajul publicistic căpitanul comandor Ananie Gagniuc, „un cașalot al umorului marinăresc”. Umoristic s-a născut la 8 ianuarie 1955, în localitatea Comănești, județul Suceava. A absolvit Liceul Militar „Ștefan cel Mare” (1970–1974), apoi Institutul de Marină „Mircea cel Bătrân” (1974–1978). Între anii 1983–1985 a absolvit Academia Militară iar între 1978–1983 a fost comandant de vedetă blindată. După academie, în 1985, a fost repartizat la Centrul de scafandri, iar din 1986 la Comandamentul Marinei Militare, până în 1990, când a fost numit redactor la revista „Marina Română”.

În anul 2001 revine la revista „Marina Română” după o absență de 6 ani, în calitate de redactor-șef. Actualmente, este redactor-șef la Editura Militară din București³⁴.

A debutat în publicistică la ziarele militare „Înainte” și „Grănicerul” în 1971, apoi a început să publice în revista „Urzica” (1972), precum și alte ziare și reviste naționale, cu predilecție în literatura satirică și umoristică.

Are peste trei mii de articole publicate în presa militară și civilă. Timp de cincisprezece ani a publicat creații rebusistice la revistele de gen din țară.

Este autorul a mai multe spectacole la teatre de revistă: *Greva la Fantasio* (1991), *Nu mințim poporul cu televizorul*, *Bărbatul fatal de pe litoral* (coautor, 1993), la Teatrul constănțean „Fantasio”.

A editat cărțile *Fals tratat de anatomie comparată* (1984), *Memoriile unui sugar* (1996), *Mai mare râsul! și Să mori de râs!* (2000), *Esențe spirituale – fabule și epigrame* (2001), *Epistolar cu 3 proști* (împreună cu ziaristul Mircea Cavadia și regizorul Bogdan Ulmu).

În anul 2002 a tipărit volumul *Umor cu polonicul*, carte cu și despre armată și ostași, editată împreună cu caricaturistul Cristi Vecerdea-Criv (o viziune ilară despre viața militară).

Are în pregătire volumele *Cazuri și necazuri la Poliție* și o culegere de aforisme din propria creație, sub titlul provizoriu *Umor cu lingurița*. Este de asemenea autor a numeroase spectacole la teatrele de revistă din țară.

A participat, ca invitat, în jurii, la festivaluri de satiră și umor din țară, a obținut numeroase premii la concursurile de literatură satirică și umoristică.

Adept al principiului lui Chamfort, „o zi fără un zâmbet, este o zi pierdută!”, A. Gagniuc, dobrogean coborât din obcinele Bucovinei, are resurse inepuizabile de umor, astfel cum putem remarca și din următorul interviu:

– De unde vine numele de Ananie și Gagniuc ?

– Ananie este un personaj din Biblie. Anania și Solomeea păcătuiseră în fața Domnului, ceea ce mai fac și eu, precum în cer, așa și pe pământ... Iar numele de Gagniuc presupun că e predestinat. «Gag» de la gaguri. În arborele meu «ginecologic», cred că numele a răsărit ... din răsărit.

– Ce pasiuni aveți?

– În afară de literatură umoristică și tot ce ține de domeniul mass-media, sunt un pasionat culegător de ciuperci. Mai ales că vin din dulcea Bucovină. Cunosc ciupercile bine, le prepar, și, culmea, le și mănânc. Știți că toate ciupercile sunt comestibile. Ce-i drept, unele, o singura dată....

Acesta este scriitorul dobrogean (la origine sucevean) Ananie Gagniuc. E unic, singurul pericol este... de-a fi clonat!³⁵

Urmând exemplul predecesorilor, cu realizări notabile în peisajul literar dobrogean, Marian Moșneagu se înscrie în galeria bucovinenilor care s-au afirmat în perioada contemporană.

S-a născut la 29 iunie 1961 în comuna Boroaia, județul Suceava, și a absolvit Liceul Militar de Marină „Al. I. Cuza” în 1980. A urmat cursurile Institutului de Marină „Mircea cel Bătrân” în perioada 1980–1984 și ale Facultății de Istorie din cadrul Universității „Ovidius” Constanța între 1994–1998. Pasionat de studierea istoriei, Marian Moșneagu urmează studiile aprofundate de „Cultura și civilizația Mării Negre de la modernitate la contemporaneitate” pe care le va absolvi în 1999.

Între 1998–2001 ocupă funcția de șef de secție – istorie navală la Muzeul Marinei Române din Constanța, iar din 27.07.2001 este directorul aceleiași instituții. Preocupat de activitatea științifică, scriitorul militar se înscrie la doctorat în anul 2000 la Universitatea din Craiova, specializarea istorie, avându-l drept coordonator științific pe prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, iar ca temă „*Politica navală postbelică a României. 1944–1958*”.

Activitatea publicistică este deosebit de laborioasă, scriitorul fiind redactor al revistei „Marina Română” (1990–1995) și al redacției de radio și televiziune a Marinei Militare „Scutul Dobrogei” (1995–1998). Este membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România din anul 1994 și colaborator la peste 20 de publicații militare și civile. Din anul 1999 este redactor-șef al Anuarului Muzeului Marinei Române, redactor-șef adjunct al revistei „Marea Noastră”, editată de Liga Navală Română – filiala Constanța, și redactor la revista „Yacht Magazin”

Este membru al Comisiei Române de Istorie Militară și secretar executiv al Comisiei Române de Istorie Maritimă și Fluvială.

Publică numeroase lucrări inspirate din tematica marină, din viața marinarilor și activitatea acestora. Astfel, este coautor al monografiei *Muzeul Marinei Române. 1969–1999*, apărute cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la fondarea instituției, și, de asemenea, la volumul *Noi contribuții la istoria Marinei Militare Române*. Înregistrăm în creația acestuia volumul recent apărut și inspirat din viața marinarilor, intitulat *Ziua Marinei la români* (2002)³⁶.

Marian Moșneagu este un scriitor cu deosebite resurse lirice, care trădează o vocație preexistentă venirii în spațiul dobrogean. Impresionează accentele de sensibilitate strecurate subtil printre descrierile evenimentelor cu caracter militar. Putem exemplifica cu următorul fragment, extras din articolul *Ave Maria*, din 15 august 1999: „La steaua Ta mă închin, Prea Sfântă Patroană Precistă Maria!

Mă întorc apoi cu smerenie spre Tine, univers albastru, și spun: Bun găsit, Mare a noastră și a megieșilor tăi; bun găsit, Pont Euxin al celor care te-au cucerit, te stăpânesc și te apără de ispite! Și-mi umplu apoi cristalinul ochilor de nesașiul zărilor, clilesc a bucurie cu pleoapele împovărate de umbrele pescărușilor copleșiți de vipie și-mi ostoiesc dorul de miresme de alge în plaurii tridentului deltaic și încă mai spun: Bun găsit, Dunăre de Voroneț, leagăn de scuturi și izvor tămăduitor! Bun găsit, meandrice fruntarii, brâu de voinic carpatin, șipot ce primești întru slavă undele mării cu pulberile granitului care te încătușează ori mana șesurilor care-ți slobozesc revărsarea...”³⁷

Personalitate a spațiului dobrogean, Marian Moșneagu nu și-a uitat niciodată spațiul de origine cu care păstrează legături trainice, concretizate prin donațiile efectuate pentru Școala generală din Boroaia, satul natal, și prin vizita efectuată recent la Fălticeni, împreună cu două personalități originare din zonă: Angela Lefterescu, prima femeie comandant de cursă lungă din România, și doamna doctor Ionescu, prima femeie neurochirurg din România. „În complicitate” cu scriitoarea Rodica Simionescu, s-au lansat cărți despre amintitele personalități la Liceul „Nicu Gane” din Fălticeni și li s-a acordat acestora titlul de cetățean de onoare din partea primăriei locale.

Toate cele menționate anterior îl recomandă pe publicistul și istoricul militar Marian Moșneagu drept o prezență notabilă, originală și avizată în literatura constănțeană a momentului.

Periplul prin spațiul literar dobrogean atestă o prezență benefică și un suflu nou, aparținând reprezentanților „țării de fagi”, care au adus cu ei sensibilitate și originalitate în evocarea subiectelor cu tematică marină.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Marian Moșneagu, *Moștenindu-l pe Jean Bart*, în „Marea Noastră”, serie nouă, an. IX, nr. 30, ianuarie–martie, 1999, p. 4.
2. Constantin Mohanu, prefață la vol. lui Jean Bart, *Schițe marine*, București, Editura Militară, 1968, p. 6. Autorul notează: „În arhiva fostei comune Burdujeni, astăzi cartier al orașului Suceava, sub nr. 92 din 29 noiembrie 1874, citim «Actu de naștere a d-lui Eugenie, de secsu bărbătesc, născut ieri în comuna Târgului Burdujeni, la casa părinților săi din strada doua cu no 84. Fiu a d-lui căpitan Panait Bottenu de 29 ani și a d-nei Smaranda Bottenu, născută Mihailu, de 27 ani și cu domiciliul în târgu Burdujeni»”.
3. Jean Bart, *În ziua despărțirii*, în vol. *Însemnări și amintiri*, București, Ed. Casa Școalelor, 1928, p. 203.
4. *Ibidem*, p. 211.
5. Florian Gheorghe, M. Popescu, I. Rotaru, *Prezențe militare în știința și cultura românească. Mic dicționar*, București, Editura Militară, 1982, p. 59–60; vezi și Aurelia Lăpușan, Ștefan Lăpușan, *Constanța – memoria orașului, vol. I – 1878–1940*, Constanța, Editura Muntenia, 1997, p. 288.
6. *Ibidem*, p. 61.
7. Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota maritimă comercială română. Un secol de istorie modernă (1895–1995)*, Constanța, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, 1995, p. 121.
8. Constantin Mohanu, *Jean Bart. Marinarul și scriitorul*, în „Marea Noastră”, s.n., anul IX, nr. 30, ian.–mar. 1999, p. 6.
9. George Călinescu, prefață la *Europolis*, București, Ed. Adevărul, 1933, ed. II, p. VII.
10. *Ibidem*.
11. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol III, București, Ed. Minerva, 1981, p. 89.
12. Jean Bart, *Caragiale și natura*, în *Însemnări și amintiri*, București, 1928, p. 158–161.
13. Constatin Mohanu, *Jean Bart la Liga Navală Română*, în „Marea Noastră”, s.n., anul X, nr. 2 (35), apr.–iun. 2000, p. 19.
14. Ioan Holban, postfață la *Europolis*, Iași, Editura Junimea, 1990, p. 242.
15. *Ibidem*, p. 241.
16. *Ibidem*.
17. I. Holban, *op. cit.*, p. 246.
18. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, București, Ed. Minerva, 1986, p. 676.
19. Ion Simionescu, prefață la Jean Bart, *Cartea Dunării*, București, Ed. L.N.R., 1933, p. 5
20. *Ibidem*, p. 6.
21. Ștefan Cucu, Corina Apostoleanu, *Literatura în Dobrogea. Dicționar bibliografic*. Vol II, Ed. Muntenia, 1999, p. 276.
22. George Ghețău, *Secvențe japoneze*, București, Editura Sport–Turism, 1975, p. 6.
23. *Ibidem*.
24. *Ibidem*, p. 10.
25. *Ibidem*.

26. George Ghețău, *op. cit.*, p. 11.
27. *Ibidem*, p.118.
28. Ovidiu Dunăreanu, *George Ghețău. Scriitori dobrogeni contemporani. Dicționar*, Tomis XX, în „Tomis”, 20, nr. 6, iunie 1985, Constanța, p. 10.
29. Ștefan Cucu, Corina Apostoleanu, *op. cit.*, p. 336.
30. Jean Nedelcu, *Clandestin la bord*, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 5.
31. *Ibidem*, p. 6.
32. *Ibidem*.
33. A. Pentelescu, *Cumuna cu frunze de stejar*, în „Marea Noastră”, s.n., anul IX, nr. 30, ian.–mar. 1999, p. 16.
34. Ananie Gagniuc, *Un cașalot al umorului marinăresc*, în „Marea Noastră”, s.n., anul IX, nr. 30, ian.–mar. 1999, p. 18.
35. *Ibidem*, p. 19.
36. Marian Moșneagu, *Ziua Marinei la români*, Constanța, Ed. N.A.P.M., 2002, p. 5; vezi și „Marea Noastră”, s.n., an. IX, nr. 30, ian.–mar. 1999, p. 20.
37. *Ibidem*.

SUMMARY

This essay presents some of the most representative writers of Bukovina who settled in Dobrudgea and dedicated their writings to the Black Sea and the Danube.

One of them, Jean Bart, is undoubtedly the most prolific because he wrote both scientific and literary works, among which *Europolis*, *the Danube Question*, *Across the Ocean*, and many others.

VERSURI MIHAI SULTANA VICOL

Mihai Sultana Vicol într-un moment de inspirație.

Poet, publicist, născut la Iași, 5 octombrie 1948. În prezent cu domiciliul la Suceava.

A publicat opt cărți de poezie și publicistică, care s-au bucurat de o primire bună din partea cititorilor și a criticii literare.

Cărți de poezie:

Veac fără lacrimi (1979), *Amurgul și alte poeme* (1980), *Sângele greierilor* (1996), *Cucuta supremă* (1997), *Cu mâna în beregata Balcanilor* (2000).

Publicistică:

Ilie Ilașcu. Mărturiile unui condamnat la moarte (1998), *Războiul minciunii* (1997), *Între România și glonț* (2000).

Criticul literar Mihai Cimpoi scrie că „poezia lui Mihai Sultana Vicol prezintă o concentrație de sensuri, având o factură postmodernă parabolică eliptică. Sunt viziuni instantanee asupra existenței, adică asupra raporturilor omului de sfârșit de secol și mileniu cu Timpul, Spațiul, Cosmosul“.

X X X

Liniştea prevestitoare
de atâtea întâmplări neştiute
sălăşluieşte în somnul ceresului înger

Durerea cu palmele sparte
e coborâtă de serafimi de pe limba
roşie a unui şarpe

Suferinţa cu amintirea ei uitată
nu mai aude jeluirea întunecată
a trecutului paşnic

X X X

Copilăria
e zidită din altare de aur
în ea şi-a găsit sălaş
blânda amintire

Din scânteietoarea nelinişte
răzbate până la mine
amarul lacrimii

Braţele sfărâmate ale ruşinii
poartă chipul plăsmuit
de o umbră albastră

X X X

Şarpele lacom
scutură roua de pe fragi
din faţa lui fuge un copil

Paşnica umbră
acoperă cu tăcerea ei răutăciosul topor

mâini sfoase culeg roadele cireșului
întors din moarte

Arșița cu ochii sticloși
caută printre tufele negre
cântecul neînvățat cu noapțile mele

Susură muțenia cuțitului
și numai eu o aud

X X X

Lângă negrele ziduri înflorește
roșia floare a macului sălbatic

Albul chip al copilului de odinioară
speriat este de chemarea vântului

În brațele de purpură ale zării
se înalță vitrega umbră a crucii

Sub pașii mei singurătatea
bate ca o inimă în amurg

X X X

Lui Hölderlin

„Vai mie, de unde voi lua eu,
atunci când va fi iarnă, florile...”

(Hölderlin)

Tu frate a lui Werther,
blând visător înconjurat
de melancoliei blajine
te înalți ca umbra unei

vechi biserici anunțând
în cuvinte mărețe de aur
bucuria cerească a florii

X X X

Amurgul uscat s-a răsturnat
pe trotuar și numărul de la
poarta casei încearcă singur
să-l ridice în picioare

Chipul verii arde în vatra
orașului. Haina se rătăcește
pe mine să poată începe toamna

Anotimpul are gura sfărmată
Copacii dezbrăcați de razele lunii
sunt lăsați pradă întunericului

De atâta uitare curtea casei s-a îngustat
Ce să fac acum cu mulții mei pași
rătăciți în preajma ta ?

X X X

În ochii izvorului văd un jar
deasupra căruia munții își țin
măinile în noiembrie

Copacii cu crengile sting steaua
ce luminează masa norilor pe care
nu încap neliniștea cerului

Păsările îmbrățișează cu aripile
cuibul sub care fiecare creangă devine
flacăra smulsă de vaietul vietății sălbatice

X X X

Spre dimineață întunericul
s-a ținut de tot. Zădărește
tăcerea rezemată de lanțul câinelui

Somnul are acoperișul spart
prin el se zăresc rămășițele
visului

De pe trunchiul luminii
zorii ridică păsări
la cer

Ușa casei se preface
în întrebări

Ferestrele sprijină zarea
de subsuori

Soarele pune la încolțit
lumina unei noi dimineți

X X X

Pe străzi cu nume pierdute
și ziduri înnoptate
hoinărește umbra îmblânzită
a trecutului pașnic

Sus pe colină acolo
unde înflorește socul
răsună chemarea
clopotelor înroșite de plâns

X X X

Lui Novalis

„Nebunia-i aproape
Și-amăgește nespus...”

(Novalis)

Din întunericul
umbrelor grave
coboară peste
aurul zilelor
lacrimi negre

Durerea e cuprinsă
de omeneasca spaimă
a unei nopți fără
sfârșit

În despicătura sălbatică
a nebuniei răsună
stingerea zilei

Din blânda tăcere
răsare o floare albastră

X X X

În amurgul tulburător și tragic
printre frunzele de purpură
umbra ta s-a stins
Roșie ca focul e limba mierlei
Frigul le face greierilor
cântecul de ocară
Întunericul trufaș îmbracă
haina depărtărilor reci
În oglinda senină a izvorului
se arată din nou chipul suav

X X X

Luna își strecoară
razele vechi prin fereastra
odăii bătrâne. Un nuc scorburos
cu frunzele numai lacrimi
gene sub povara ploii de vară

Argintul din icoană înflorează
chipul Sfântului pictat. Iarba
îndură disprețul și răutățile
unei coase nemiloase. Pe marginea
drumului înfloresc spini colțuroși

Amiaza cu țipăt de sălbătăciune
este numai arșiță. Jarul din gura
unei seceri ia măsura bobului de grâu
umbra împodobește fruntea unui copil
macul sălbatic e simbolul aprigei speranțe

X X X

În blajina tăcere
a vechii odăi portretele
sunt pătate de tristețe străveche

Umbra albastră
se strecoară prin oglinzile
de purpură întunecate de plâns

X X X

Prin mahalaua ospiciului
nebunii vremurilor de odinioară
își plimbă umbra cerească

Semne neștiute li se arată
în noaptea cu țipăt de foc

Cărările pustii îi întorc
În nemărginita întunecime

Focul pentru ei
este de neîmblânzit

X X X

Mașina de scris
dezleagă tristețea de la gâtul
alfabetului latin
Și literele lui îmi toarnă jar
în vârful degetelor

Adâncă tristețe a poeziei
agită înălțimile
Uitarea-i hrănită de mâna
care sădește soarele-n amurg
Poetul insultă triumful banului

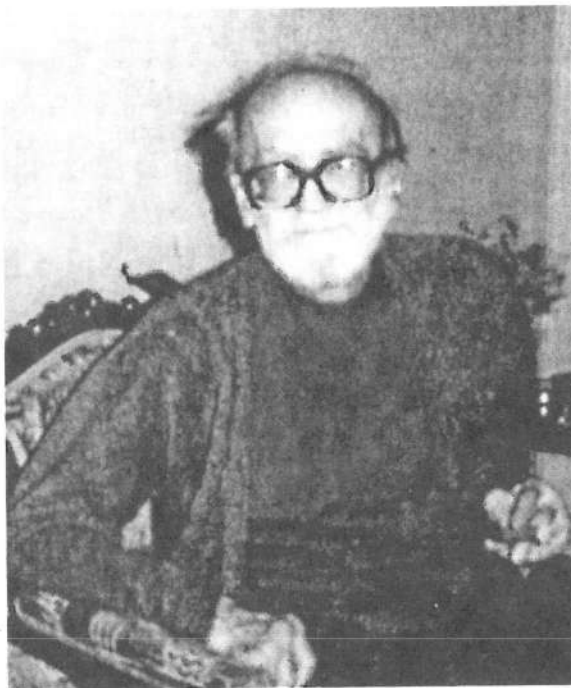
Marea tulbură sângele oricărui poem
nisipul țărmlui numără înecații
și trezește un cântec pe marginea întunericului
Anii mei sunt absenți
de la numărarea valurilor

Despre degetele mele
mașinii de scris i-au rămas
prea puține amintiri

MIRCEA ELIADE ȘI PRUDENȚA ORICĂRUI GEST DE AJUTOR FRĂȚESC

Ion Filipciuc

Câmpulung-Moldovenesc

Mircea Eliade la vârsta senectuții.

În vremea când lui Mircea Eliade au pornit să-i fie publicate câteva texte literare și în periodicele din Republica Socialistă România, semn că regimul cocheta cu savantul român de peste Atlantic spre a-l face să guste din mărul ademenitor al recunoașterii oficiale din propria lui patrie, între cei ce apelează la ajutorul frățesc al marelui istoric al regulilor se numără și văduva poetului bucovinean Traian Chelariu.

Pentru a-i înlesni o mai sigură și grabnică editare a operelor postume ale soțului său, Ecaterina Chelariu îi scrie lui Mircea Eliade și acesta îi răspunde, în ziua de 18 martie 1968:

„... Vă mulțumesc că ați avut bunăvoința să copiați câteva din operele lui inedite și să mi le dăruiți. Am citit sonetele și am savurat proza incisivă și densă din Atlantida. Mă bucur

că un prim volum de poezii va apare chiar în cursul acestui an. Cum aș putea contribui la tipărirea operelor inedite? Nu cunosc aproape pe nimeni, vreau să vă spun, nu am legături cu scriitorii din țară de 28 de ani. Și toți prietenii mei au murit: M. Sebastian, Dan Botta, T. Vianu, Camil Petrescu, Cezar Pe.rescu etc. Dl Eugen Barbu a venit să mă vadă, aici, la Chicago. Credeți că dacă i-aș scrie în această privință, v-ar fi de ajutor? O voi face cu cea mai mare plăcere, dacă socotiți necesar“.

[Mircea Eliade și Traian Chelariu (Pagini de dosar). Selecție și prezentare de Mircea A. Diaconu, în „Ateneu“, Bacău, an. 38 (serie nouă), nr. 4(379), aprilie 2001, p. 8.]

Scrisoarea atestă un fapt foarte semnificativ pentru istoria secretă a relațiilor surghiunitului Mircea Eliade cu emisarii regimului de la București, întrucât în Jurnalul său savantul român nu consemnează adesea asemenea întâlniri problematice. Peste câteva luni, la 21 iunie 1968, Mircea Eliade răspunde la o altă scrisoare a doamnei Ecaterina Chelariu, precizând:

Stimată Doamnă Chelariu,

Am citit cu mult interes textele pe care mi le-ați trimis și poemul publicat în „Luceafărul”. I-aș fi scris lui E. Barbu, dar cum nu mi-a răspuns la o scrisoare, în care-i vorbeam chiar de cărțile lui, bănuiesc că ar fi inutil să-l mai deranjez. I-am scris în schimb, chiar astăzi, lui Mihail Șora, care a fost studentul meu. El este redactor-șef al Editurii pentru Literatură. Sper să am mai mult noroc. În câteva zile plecăm pentru patru luni în Europa. (Ibidem).

Se înțelege că, dacă scrisoarea ajunge la destinatarul din Chicago, faptul se petrece cu învoire de la poliția politică din România acelor ani, poliție despre a cărei vigilență nu ne putem închipui că ar fi trecut cu vederea o scrisoare pe adresa History of Religions...

La data când Mircea Eliade îi răspunde văduvei lui Traian Chelariu, savantul avea publicate recent următoarele texte beletristice: *La Țigănci* (în „Secolul XX”, București, nr. 9, sept. 1967), *Douăsprezece capete de vite* (nuvelă, în „Tribună”, Cluj, an. XI, nr. 49, din 7 dec. 1967, p. 4), *Un om mare* (nuvelă, în „Cronica”, Iași, an. II, nr. 49, din 9 dec. 1967, p. 6–7), *Fata căpitanului* (nuvelă, în „Tribuna”, an. XII, nr. 4, din 25 ian., 1968, p. 4–5), *Adio!* (nuvelă, în „Viața Românească”, București, an. XXI, nr. 6, iunie 1968, p. 5–18) și *Podul* (nuvelă, în „Cronica”, an. III, nr. 27, din 8 iulie 1968, p. 6–7, și nr. 28, din 13 iulie 1968, p. 6–7 și 9) și *Stâncile din Mathsushima* (fragment dintr-un „Jurnal comentat”, în „Steaua”, Cluj, an. XX, nr. 1, ianuarie 1969, p. 16–25).

Asemenea mănunchi numai de proză și acel *Dialog cu Mircea Eliade*, realizat de Marin Sorescu, urmărind a se tipări în „Luceafărul”, an. XI, nr. 33, din 17 aug. 1968, p. 3 – erau semne bune și de... viclesug, că o editură din țară pregătește un volum de Mircea Eliade, ceea ce se va și întâmpla sub titlul *La țigănci și alte povestiri*, apărut la Editura pentru Literatură, București, 1969, fără mențiunea „bunului de tipar” obișnuit, cu o prezentare de Sorin Alexandrescu, *Dialectica fantasticului*, p. V–L, și câteva proze încă netipărite în periodicele românești: *Domnișoara Cristina*, *Șarpele*, *Secretul doctorului Honigberger*, *Nopti la Serampore* și *Ghicitorul în pietre*, pentru a întregi un volum consistent de 525 de pagini.

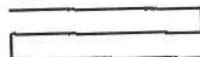
Întrebările firești la această apariție spectaculoasă: Cui i-a aparținut inițiativa: lui Mircea Eliade, lui Sorin Alexandrescu sau unei terțe persoane însărcinate cu momirea prozatorului? Prin intermediul cărui literat român ajung prozele lui Eliade mai degrabă la revistele din provincie – „Tribuna” și „Steaua” din Cluj și „Cronica” din Iași –, decât din București, unde „Secolul XX” apare cu destulă întârziere iar „Viața Românească” publică un text abia după jumătate de an? De ce nu s-ar fi publicat o proză semnată de Mircea Eliade într-un săptămânal precum „România literară” din București?

Să precizăm însă încă o dată că în palmaresul relațiilor cu literații din patria-mumă, Mircea Eliade avea înscrisă o istorică întâlnire – trecută discret sub tăcere în paginile *Jurnalului*, vol I, 1941–1969, și II, 1970–1985, ediție îngrijită de Mircea Handoca, Humanitas, București, 1993 – cu prozatorul Eugen Barbu, pe atunci cel mai

în grațiile regimului comunist român și care îl va fi vizitat pe „emeritul român de la Chicago” cu cel puțin câteva săptămâni – luna noiembrie 1967? – înainte de apariția neașteptată a primelor texte literare în presa literară din țară.

Scrisorile doamnei Ecaterina Chelariu și miza pusă în joc – intervenția pentru urgentarea editării unui volum semnat postum de Traian Chelariu – îl pun pe Mircea Eliade într-o situație extrem de dificilă. Pe de o parte, nu se poate deroba, în numele solidarității cu frații săi de generație, crez literar și făgaș ideologic, de

HISTORY OF RELIGIONS

Editors: Mircea Eliade / Joseph M. Kitagawa / Charles H. Long
Editorial Assistant: Alfred Hillebrand

AN INTERNATIONAL JOURNAL FOR COMPARATIVE HISTORICAL STUDIES
Editorial Office: Swift Hall, University of Chicago, Chicago, Illinois 60627
Publisher: University of Chicago Press

8 mai 1967

Dragi Postăncu,

Ceace îți voi scrie, te rog să
rămână exclusiv între noi:
de vreo câțiva luni, văd
lui Chelariu nu scrie, mi trimite
manuscrise și mă împlesesc “să
interven” ca să se publice
volumule de versuri și poezii rămase
de la soțul ei. Se pare că un
volum compact de poezii a
fost acceptat mai de mult
de editura Pt Lit., dar tot
un timp să aștept. Doi Chelariu
cu simi ministris, ca un
trăiește de că pentru ate (publicare
milor de pagini în edit), mi-a

Facsimilul scrisorii lui Mircea Eliade către bucovineanul Vasile Postăncu.

cu veche prietenie, ca pe
Mircea Eliade

sugnet să scriu în mai puțin
statutului. Evident, n-am
făcut-o, dar i-am scris
forțului meu student, Mr. Soru,
marș și ține la Eliade. Nu
am mai răspuns, dar sper că
ve face ceva.

Totă asta, pentru că a
amuzat cu vece revem sugen
lui Chelariu. Fă-o în așa
fel încât să nu dăuneze

„proiect”-ului editorial al
vădării. (Chiar așa mi-a
trimis acte preșii publice,
și scrisorile lui Vasile Postecă
săle lui Chelariu, ^{publicate în Adevărul, 9/11/1974})

Încă o dată, te rog ține
toate aceste pentru Ios. Într-
măsură mișcări - un aliter.
de mi, ei printru noi!

sprijinul solicitat pentru Traian Chelariu, iar pe de altă parte orice gest de colaborare cu regimul de la București riscă acuze grele și publice din partea exilaților români hotărâți să nu accepte nici un compromis în fața comuniștilor.

În asemenea împrejurare, Mircea Eliade îi scrie lui Vasile Postecă, înștiințându-l asupra demersului său întru ajutorarea postumă a lui Traian Chelariu, dar misiva capătă și aerul unei dispense din partea aripii dure a exilului românesc de peste Atlantic.

De ce i se adresează Eliade cu acest mic secret doar sau tocmai lui Postecă rămâne, dincolo de vechea lor prietenie, o întrebare mai dificilă și am bănuî în temeiul ei numai faptul că Vasile Postecă edita revista trimestrială „Drum”, Pittsburg, U.S.A., unde intransigența vajnicului „iconar” bucovinean se manifesta adesea „cu asupra de măsură”.

Dar înainte de alte observații, mai nimerit e să dăm citire scrisorii¹ lui Mircea Eliade:

8 iunie 1968

Dragă Posteucă,

Ceea ce îți voi scrie, te rog să rămână exclusiv între noi.

De vreo câteva luni, văduva lui Chelariu îmi scrie, îmi trimite manuscrise și mă imploră „să intervin“ ca să i se publice volumele de versuri și proză rămase de la soțul ei. Se pare că un volum compact de poezie a fost acceptat mai demult la Editura Pt. Lit[eratură], dar tot întârzie să apară. Dna Chelariu, care îmi mărturisește că nu trăiește decât pentru asta (publicarea miilor de poezii inedite), mi-a sugerat să scriu nu mai știu cui atotputernic. Evident, n-am făcut-o, dar i-am scris fostului meu student, M. Șora, mare și tare la Editură. Nu am încă răspuns, dar sper că va face ceva.

Toate astea, pentru că ai anunțat că vei reveni asupra lui Chelariu. Fă-o în așa fel încât să nu dăunească „proiect“-ului editorial al văduvii. (Chiar azi mi-a trimis alte poezii publicate, și scrisorile lui Blaga adresate lui Chelariu, publicate în „Ateneu“, Martie '968.

Încă o dată, te rog ține toate astea pentru Dta. Informatorii mișună – nu alături de noi, ci printre noi!

*Cu veche prietenie, al Dtale
Mircea Eliade.*

În fapt, Eliade manifestă o mare prudență și își asigură strategic spatele, insinuând un chip de complicitate și aprobare din partea lui Posteucă. Sub nici un aspect însă, gestul său nu poate fi suspectat de „uncourage“ sau „poltroonery“ pentru că și în cazul unui proiect de sărbătoare cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani, savantul își cenzurase cu sfială, în urmă cu mai bine de un an și trei luni², orice semn care ar face vreo legătură cu opțiunile sale naționalist-creștine din tinerețe.

[Același antet ca la scrisoarea de mai sus, dar pe format A5]

27 martie 1967

Dragă Posteucă,

Mulțumiri pentru scrisoare și pt. felicitări. Să dea Dumnezeu să scap și de buclucul ăsta: Șaizeci de ani! Citesc cu interes tot ce scrii – cu atât mai vârtos când scrii despre mine. Dacă ții să mă sărbătorești în „Drum“, nu uita, scriind, că sute de ochi atâta așteaptă: să găsească un pretext să te/ [supraetajat, cu creionul: să mă /să ne/ să te] denunțe, să te îngroape de viu...

Tot aștept volumul de amintiri din copilărie. Când apare?

*Cu toată prietenia, al Dtale
Mircea Eliade.*

P.S. Vorbești de „Cuvântul“ dar n-ai primit Rev[ista] Scriit[orilor] Rom[âni]. V, (unde ai de altfel o poezie)?

E vorba, indubitabil, de prudența necesară oricărui cărturar de anvergură care se află împins de propriile fapte, scrieri sau de împejurări între ciocan și nicovală, de unde nu se poate ieși decât cu marcaje înfierate și dintr-o parte și din cealaltă.

Vorba aceea: Ajută-ți vechii prieteni și ți-ai pus noi dușmani pe foc!

NOTE

1. Text stabilit după originalul pus la dispoziția noastră de D-na Zamfira Posteucă, pentru care gest de mare amabilitate îi mulțumim și pe această cale.
2. Text stabilit de pe o copie xerox dintr-un set de șapte scrisori – *inedite* – puse la dispoziție de mărinimoasa D-nă Zamfira Posteucă, din arhiva regretatului ei soț, Vasile Posteucă.

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ÎN REGIUNEA TRANSCARPATIA, UCRAINA (STUDIU DEMOGRAFIC ȘI LINGVISTIC)

Gheorghe Jernovei, Eugen Jernovei

Cernăuți

Proiectul „Limba română vorbită în Ucraina”, realizat de lingviștii din Ucraina (Universitatea din Cernăuți) și Germania (Institutul de Romanistică al Universității din Leipzig), prevede studierea situației demografice, lingvistice și sociolingvistice din fiecare regiune cu populație românofonă compactă din Ucraina¹.

Regiunea Transcarpatia este, în acest cadru, una dintre cele mai reprezentative zone sociolingvistice românofone din Ucraina, deoarece aici locuiesc peste 29 485 de români, conform datelor recensământului din 1989, ceea ce constituie 6,4% din totalul populației românofone din Ucraina². Ea ocupă un teritoriu de 12 800 km² și include 13 raioane administrative, 2 municipii, 7 orașe cu statut raional, 14 orașele și 580 de localități³. Populația românofonă locuiește compact în două raioane: Rahiv și Tiaciv (Rahău și Teceu).

Istoriografia sovietică prezintă astfel istoria acestui ținut. Transcarpatia a fost „o parte componentă a Statului Ungar (sec. XI–XVIII), a Imperiului Austriac (XVIII–XIX), a monarhiei Austro-Ungare (1867–1918), a Republicii burgheze Ungare (noiembrie 1918 – martie 1919). De la 22 martie 1919 până la sfârșitul lunii aprilie 1919 Ucraina Transcarpatică a fost parte integrantă din Republica Sovietică Ungară. În continuare, pacifiștii de la Versailles, contrar dorinței maselor muncitoare, au inclus acest ținut în componența Republicii Cehoslovace burgheze (1919–1939). Între 1939 și 1944 Transcarpatia a fost sub jugul Ungariei fasciste.”⁴ La 22 ianuarie 1945, în componența Ucrainei Sovietice, a fost instituită regiunea Transcarpatia, cu centrul în orașul Ujgorod.”⁵

În mozaicul celorlalte etnii conlocuitoare din regiunea Transcarpatia ponderea populației românofone este prezentată în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1: *Componența națională a populației regiunii Transcarpatia în 1989.*

Nr.	Etnie	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	976 749	78,41
2.	Unguri	155 711	12,50
3.	Ruși	49 458	3,97
4.	Români	29 485	2,37
5.	Alte etnii	34 215	2,75
	Total	1 245 618	100%

Sub aspect comparativ, cifrele respective pentru aceleași etnii, din toată Ucraina, sunt redată în tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2: *Componența națională a populației regiunii Transcarpatia în 1989 sub aspect comparativ cu cea a populației Ucrainei în ansamblu.*

Nr.	Etnie	Regiunea Transcarpatia		Ucraina	
		Q abs.	Q rel. (%)	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	976 749	78,41	37 419 053	72,73
2.	Unguri	155 711	12,50	163 111	0,32
3.	Ruși	49 458	3,97	11 355 582	22,07
4.	Români	29 485	2,37	134 825	0,26
5.	Alte etnii	34 215	2,75	2 379 463	4,62
	Total	1 245 618	100%	51 452 034	100%

Așadar, populația românofonă din regiunea Trancarpatia constituie în total 2,37% (sau 29 485) în comparație cu 0,89% (324 525 sau 0,63% moldoveni și 134 825 sau 0,26% români) în toată Ucraina și este una dintre cele mai reprezentative minorități naționale din regiunea Transcarpatia.

Scopul acestui articol este de a prezenta evoluția situației demografice a populației românofone din regiunea Transcarpatia (comparativ cu celelalte etnii conlocuitoare) în perioada postbelică (în baza datelor recensămintelor din 1959 și din 1989) și de a analiza manifestarea lingvistică a acestei populații în lumina atitudinii ei față de limba maternă și față de alte limbi ce funcționau paralel (ucraineana, rusa, ungara și alte limbi), precum și de a delimita la nivel geografic, ținând cont de trecutul istoric și de particularitățile lingvistice respective, unele zone, care ar putea prezenta anumite caracteristici sociolingvistice în procesul studierii limbii române vorbite în Ucraina.

Sub aspect istoric, conform datelor statistice ale recensământului din 1959, mozaicul etnic al regiunii Transcarpatia este reprezentat în tabelul nr. 3.

Tabelul nr. 3: *Componența națională a populației regiunii Transcarpatia în 1959.*

Nr.	Etnie	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	686 464	74,60
2.	Unguri	146 247	15,89
3.	Ruși	29 599	3,22
4.	Români	18 346	1,99
5.	Alte etnii	39 517	4,30
	Total	920 173	100%

Sub aspect comparativ, cifrele respective pentru aceleași etnii din întreaga Ucraină în 1959 sunt redată în tabelul nr. 4.

Tabelul nr. 4: *Componența națională a populației regiunii Transcarpatia în 1959 sub aspect comparativ cu cea a populației Ucrainei în ansamblu.*

Nr.	Etnie	Regiunea Transcarpatia		Ucraina	
		Q abs.	Q rel. (%)	Q abs.	Q rel. (%)
1.	Ucraineni	686 464	74,60	32 158 493	76,81
2.	Unguri	146 247	15,89	149 229	0,36
3.	Ruși	29 599	3,22	7 090 813	16,93
4.	Români	18 346	1,99	100 863	0,24
5.	Alte etnii	39 517	4,30	2 369 648	5,66
	Total	920 173	100%	41 869 046	100%

Evoluția situației demografice a etniilor menționate din regiunea Transcarpatia în perioada 1959–1989 este redată în tabelul nr. 5.

Tabelul nr. 5: *Dinamica populației în regiunea Transcarpatia în perioada 1959–1989.*

Nr.	Etnie	1959		1989		(+) , (-) în 1989 față de 1954
		Q abs.	Q rel. (%)	Q abs.	Q rel. (%)	
1.	Ucraineni	686 464	74,60	976 749	78,41	+3,81
2.	Unguri	146 247	15,89	155 711	12,50	-3,39
3.	Ruși	29 599	3,22	494 458	3,97	+0,75
4.	Români	18 346	1,99	29 485	2,37	+0,38
5.	Alte etnii	39 517	4,30	34 215	2,75	-1,55
	Total	920 173	100%	1 245 618	100%	

Așadar, în această perioadă, românii din regiunea Transcarpatia au cunoscut o majorare de 0,38% (în toată Ucraina, această cifră constituie o scădere 0,02).

În acest cadru demografic general se înscrie și situația sociolingvistică marcată prin atitudinea vorbitorilor față de limba maternă ca limbă de uz personal și folosirea altei limbi în acest rol (rusa, ucraineana sau o altă limbă). Pentru a urmări evoluția conștiinței lingvistice a populației românofone din regiunea Transcarpatia sub acest aspect, este necesară o analiză a situației reale prezentată în lumină statistică conform datelor recensămintelor deja menționate din 1959 și din 1989.

Așadar, sub aspect sociolingvistic, în 1959, dintre cei 18 346 de români, 18 165 (99,03%) considerau româna drept limbă maternă, 65 (0,35%) – ucraineana, 17 (0,09%) – rusa și 99 (0,53%) – o altă limbă. În 1989 situația demografică și cea sociolingvistică a evoluat astfel: dintre cei 29 485 de români, 28 964 (98,23%) au recunoscut româna ca fiind limba lor maternă; 198 (0,67%) – ucraineana, 153 (0,45%) – rusa și 170 (0,58%) – o altă limbă, prin care se putea subînțelege parțial și „limba moldovenească“. Aceste cifre sunt expuse în mod sumar în tabelul nr. 6.

Tabelul nr. 6. *Atitudinea lingvistică față de limba maternă a etniilor din regiunea Transcarpatia în 1959 și 1989 sub aspect comparativ.*

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba etniei sale			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	686 464	976 749	675 853	98,45	961 489	98,44
2.	Unguri	146 247	155 711	145 048	99,18	151 384	97,22
3.	Ruși	29 599	49 458	29 185	98,60	47 378	95,79
4.	Români	18 346	29 485	18 165	99,03	28 964	98,23
5.	Alte etnii	39 517	34 215	22 123	55,98	12 816	37,46
	Total	920 173	1 245 618	890 374	96,76	1 202 031	96,50

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba ucraineană			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	686 464	976 749	–	–	–	–
2.	Unguri	146 247	155 711	894	0,61	3 200	2,05
3.	Ruși	29 599	49 458	351	1,18	1 871	3,78
4.	Români	18 346	29 485	65	0,35	198	0,67
5.	Alte etnii	39 517	34 215	4 337	10,97	6 069	17,74
	Total	920 173	1 245 618	5 647	0,61	33 118	0,91

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba rusa			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	686 464	976 749	4 516	0,66	9 333	0,95
2.	Unguri	146 247	155 711	146	0,10	991	0,64
3.	Ruși	29 599	49 458	–	–	–	–
4.	Români	18 346	29 485	17	0,09	153	0,45
5.	Alte etnii	39 517	34 215	4 276	10,82	4 655	13,66
	Total	920 173	1 245 618	8 955	0,97	15 132	1,12

Nr.	Etnie	Total populație		Consideră ca limbă maternă			
				Limba etniei sale			
		1959	1989	1959		1989	
				Q abs.	Q rel.	Q abs.	Q rel.
1.	Ucraineni	686 464	976 749	6 095	0,89	5 927	0,61
2.	Unguri	146 247	155 711	159	0,11	136	0,09
3.	Ruși	29 599	49 458	63	0,22	209	0,43
4.	Români	18 346	29 485	99	0,53	170	0,58
5.	Alte etnii	39 517	34 215				
	Total	920 173	1 245 618	15 197		171 117	

Bineînțeles că, în comparație cu 1959, schimbările au fost destul de semnificative, situația fiind reflectată în tabelul 7.

Tabelul nr. 7: *Dinamica atitudinii lingvistice față de limba maternă sau față de alte limbi ale etniilor conlocuitoare din regiunea Transcarpatia în perioada 1959-1989.*

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		Limba etniei sale (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	98,45	98,44	-0,01
2.	Unguri	99,18	97,22	-1,96
3.	Ruși	98,60	95,79	-2,81
4.	Români	99,03	98,23	-0,80
5.	Alte etnii	55,98	37,46	-18,52

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		Limba ucraineană (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	-	-	-
2.	Unguri	0,61	2,05	+1,44
3.	Ruși	1,18	3,78	+2,60
4.	Români	0,35	0,67	+0,32
5.	Alte etnii	10,97	17,74	+6,77

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		Limba rusă (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	0,66	0,95	+0,29
2.	Unguri	0,10	0,64	+0,54
3.	Ruși	-	-	-
4.	Români	0,09	0,45	+0,36
5.	Alte etnii	10,82	13,66	+2,79

Nr.	Etnie	Consideră ca limbă maternă		
		O altă limbă (în %)		
		1959	1989	(+), (-) în 1989 față de 1954
1.	Ucraineni	0,89	0,61	-0,27
2.	Unguri	0,11	0,09	-0,02
3.	Ruși	0,22	0,43	+0,21
4.	Români	0,53	0,58	+0,05
5.	Alte etnii	22,22	31,19	+8,97

După cum reiese din cifrele expuse în tabelul 7, în acești 30 de ani, procesul de deznaționalizare lingvistică a populației românofone din regiunea Transcarpatia⁶ a evoluat mult mai lent decât în regiunile Cernăuți și Odesa: de la 99,03% de români, care în 1959 considerau româna ca limbă maternă, în 1989 se înregistrează o scădere de numai până la 98,23%, adică o scădere de 29,22% față de 1959, adică numai cu 0,8% față de 1959. Acest fapt demonstrează în mod vădit vitalitatea românismului din această zonă, vitalitate consolidată prin limbă și tradiție de-a lungul mai multor secole, indiferent de cadrul social sau lingvistic existent, mai mult, sau mai puțin ostil față de românii din Maramureș.

Așadar, la momentul declarării Ucrainei ca stat independent în 1991, populația românofonă din regiunea Transcarpatia constituia în jur de 29 485 de persoane (100%). Dintre ei 28 964 (98,23%) denumiseră limba română ca limbă maternă. Ucraineana era recunoscută ca limbă maternă de către 198 (0,67%) și rusa – de 153 (0,45%) de locuitori, ceea ce împreună constituie 351 (1,12%). Astfel, proporția dintre româna ca limbă maternă și ucraineana sau rusa în aceeași calitate la populația românofonă din regiunea Transcarpatia este de circa 99 la 1.

Cadrul general al situației demografice sub aspect sociolingvistic prezentat mai sus ar rămâne incomplet fără o analiză asemănătoare și la nivelul fiecărei localități cu un procent predominant sau considerabil de românofoni din raioanele respective. Cu părere de rău nu dispunem de cifre concrete pentru fiecare localitate în parte. Sub aspect geografic concentrarea populației românofone din regiune are loc în localitățile rurale, în care ea locuiește în mod compact și unde constituie procentul predominant sau considerabil din totalul populației localității respective și repartizarea lor pe raioane este următoarea: Raionul Rahiv (Rahău); Raionul

Teaciv (Teceu) cu localitățile: Dibrova (Apșa de Jos cu cătunele Podișor; Valea Malului), Solotvino.

În această listă sunt incluse numai localitățile în care limba română funcționează activ nu numai în mediul colocvial, ci și în școală, biserică, instituții preșcolare, instituții administrative de stat și altele.

Concluzia acestei cercetări este că în cadrul general al situației demografice din regiunea Transcarpatia, situația sociolingvistică descrisă în baza celor două recensăminte din 1959 și 1989, precum și realitatea istorică a acestei părți românofone din Ucraina (apartenența ei până în anul 1918 la Imperiul Austro-Ungar și până în anul 1940) pot servi ca argument de a o delimita într-o arie sociolingvistică românofonă aparte a Ucrainei, folosind și pentru această arie sociolingvistică criteriul de delimitare a unor zone sociolingvistice în cadrul unei arii românofone, propus de I.V. Popescu pentru regiunea Cernăuți.

Un studiu sociolingvistic ulterior, bazat pe interacțiunea factorului demografic și a celui istoric, cultural și lingvistic, ar putea demara de la constituirea unui corpus de texte înregistrate în diferite situații colocviale, fie de tip instituțional, fie neinstituționalizate, transcrise și urmate de o analiză a particularităților de funcționare a limbii române vorbite în Ucraina, ținându-se cont de această diviziune sociolingvistică a limbii române vorbite în această arie și de alte aspecte funcționale ale ei, ca limbă literară standard și ca limbă folosită la nivel colocvial.

NOTE

1. Vezi mai pe larg în: K. Bochmann, Gh. Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (proiect internațional de investigație lingvistică)*, în „Glasul Bucovinei”, 3/2000, p. 62–64.
2. *Naționalny sostav naseleniya SSSR (po dannim Vsesoiuznoy perepisi naseleniya 1989 g.) – Finanși i statistica*, Moskva, 1991, s. 86–87.
3. *Istoria mist i sil Ukraini. Zakarpatska oblast*.
4. *Itogi Vsesoiuznoi perepisi naselenia 1959 goda*. Ucrainscija SSR. – Gosizdat ŢSU SSSR, Moskva, 1960, s.178–179.
5. I.V. Popescu, *Rumuno-rosijskii bilingvism ta movna situația u pivdenomu areali Cernivețkoi oblasti*. – AKD, Kîiv, 1993.
6. L.O. Lazarenco, *Lexîcina interferenția u usnomu rumunsikomu movleni v Ukraini (lingvističnij ta sofiolingvističnij aspekt)*. – AKD, Kîiv, 1996.

SUMMARY

The demographic situation of the Romanian speaking population (Romanians, Moldavians) in the Trans-Carpathian region, between the two post-war censuses (1959, 1989) is analyzed as against this population's attitude towards the Romanian language as mother tongue and its acknowledgment as mother tongue of another language. Statistical data recording the population dynamics in the given period and the analysis of historical, administrative-territorial, cultural and linguistic factors help to define the social-linguistic Romanian-speaking regions in the Trans-Carpathian area and the functional zones of the Romanian language spoken in the various localities in the given region.

ILIE LUCEAC, *FAMILIA HURMUZAKI: ÎNTRU IDEAL ȘI REALIZARE*

(O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua
jumătate a secolului al XIX-lea),

Editura Alexandru cel Bun – Cernăuți, Editura Augusta –
Timișoara, 2000, 364 p.
(7 anexe și 12 foto)

Florin Pintescu

Suceava

Trecutul istoric și cultural al Bucovinei are o putere neobișnuită de seducție asupra specialiștilor și a publicului larg de pretutindeni, fapt demonstrat prin existența unei cantități enorme de scrieri relative la diverse aspecte din trecutul sau prezentul acestei provincii istorice românești. În paginile următoare vom supune atenției cititorului câteva aspecte esențiale rezultate din analiza unei lucrări consacrate unor reprezentanți de frunte ai unei familii nobile române, cu mari merite în devenirea culturală a românilor bucovineni în veacul al XIX-lea – *familia Hurmuzaki*. Autorul acestei lucrări este istoricul român din nordul Bucovinei, *Ilie Luceac*, născut în 1950 la Sinăuții de Jos (Regiunea Cernăuți), absolvent al facultăților de filologie (1974) și istorie (1992) de la Universitatea „Iurii Fedkoviici” din Cernăuți, în prezent profesor la Colegiul Pedagogic al aceleiași universități.

Prezenta recenzie va pune la dispoziția cititorilor un scurt rezumat al principalelor idei conținute în opera istoricului din Cernăuți, însoțit de cele mai semnificative concluzii și judecăți de valoare ale acestuia. Totodată, finalul recenziei va conține câteva aprecieri sumare referitoare la valoarea acestei cărți, aparținând autorului acestor rânduri.

Cartea supusă analizei se deschide cu o *Notă asupra ediției* (p. 5–7), urmată de un *Cuvânt înainte* semnat de acad. Ștefan Ștefănescu (p. 7–10) și de o necesară *Listă a abrevierilor* (p. 11). Materia propriu-zisă a cărții începe cu o amplă *Introducere* (p. 12–24), în care autorul cernăuțean explică natura demersului științific al cărții, urmată de următoarele capitole: I. *Cultura în Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Tradiții și influențe europene* (p. 26–127); II. *Hurmuzăkeștii – făuritori de cultură românească modernă în Bucovina* (p. 129–177); III. *Contribuții cu privire la activitatea culturală a fraților Hurmuzaki* (p. 179–251); IV. *Hurmuzăkeștii – dinastie culturală bucovineană de elită* (p. 253–270), la care se adaugă o *Încheiere* (p. 271–273), *Bibliografie* (p. 275–288), o listă cu *Anexe* ce conține și 12 poze cu membri ai familiei Hurmuzaki (p. 291–342), un *Indice de nume* (343–354) și două rezumate în limbile ucraineană și germană (p. 355–362), care întregesc în chip fericit această lucrare.

În *Notă asupra ediției*, autorul face o onestă mărturisire de credință cu rolul de a-l informa pe cititor asupra naturii demersului întreprins, arătând că „intenția noastră de ansamblu a fost să deschidem o arie de studiu, neglijată până acum, referitor la activitatea culturală a membrilor familiei Hurmuzaki, nu însă să o și epuizăm. În consecință, investigația în acest domeniu poate fi continuată“ (p. 5). Parcurgerea atentă a cărții demonstrează însă profunzimea analizelor cvasi-exhaustive, bazate mai cu seamă pe „investigația“ arhivistică, întreprinse de autorul acesteia, astfel că o eventuală continuare a acestei investigații de către alt istoric pare a fi destul de problematică.

În *Introducere* autorul teoretizează necesitatea realizării unei „istorii a culturii în Bucovina“, de la 1775 până în zilele noastre și își exprimă scepticismul asupra succesului final al așa-zisului *Ausgleich* (concept complex relativ la politica imperială austriacă de la începutul secolului XX, bazată pe armonizarea intereselor naționalităților din cadrul imperiului, ce poate fi tradus aproximativ „compromis“) din cadrul Imperiului Austro-Ungar (p. 12). Totodată, el trece în revistă principalele lucrări de sinteză privind istoria Bucovinei apărute în ultimul deceniu al secolului XX și arată principalele linii directe ale istoriografiei austro-germane, române și ruso-ucrainene relative la Bucovina. Se subliniază faptul că în primul tip de istoriografie este prezentă ideea-forță că stăpânirea austriacă a jucat un rol pozitiv în devenirea istorică a Bucovinei, în istoriografia română este subliniat faptul că această provincie a fost întotdeauna pământ românesc asupra căruia stăpânirile austriacă și sovietică au generat diferite consecințe, în timp ce istoriografia ucraineană încearcă să se acrediteze în special ideea că ucrainenii au stăpânit „cu multe secole înainte de întemeierea voievodatului Moldovei nu numai Bucovina, ci și întreaga regiune dintre Carpați și Nistru“ (p. 13). În paginile următoare (13–14) sunt trecute în revistă câteva concepții ale istoricilor ucraineni relative la istoria Bucovinei, pe care cititorii și specialiștii români ar trebui să le analizeze mai îndeaproape. În general, *Introducerea* mai conține o trecere în revistă a principalelor lucrări de istorie a Bucovinei (p. 14–15), a principalelor centre de studii a istoriei Bucovinei de la Augsburg, Cernăuți și Rădăuți și a unor periodice științifice consacrate istoriei Bucovinei (p. 14–17), o prezentare schematică a conținutului lucrării (p. 19–20) și o serie de considerații privind metodologia de întocmire a operei. În cele ce urmează, supunem atenției cititorului pe cele mai sugestive dintre ele.

De exemplu: „Expunerea noastră evită presupunerile sau deducerile fictive, înfățișând personaje cărora nu le-au fost străine slăbiciunile omenești. Ne-am străduit să ocolim hagiografia în descrierea trăsăturilor de caracter a personajelor istorice, fără să știm în ce măsură am reușit. Nu am intrat nici pe terenul imăginarului, cu tot riscul de a nu fi la modă, fiind convinși însă că imagologia este o capcană periculoasă pentru problema discutată. Când ne-am referit la opera istorică a lui Eudoxiu Hurmuzaki, am încercat să respectăm paradigma istoriografiei romantice, «bazată pe percepțiile herderiene, ce aveau în vedere restituirea spiritului național»“ (p. 21). ... „Având în vedere faptul că monografia este axată pe cercetarea activității culturale și naționale a membrilor familiei Hurmuzaki, respectând în felul acesta și formula anunțată în titlu, atenția noastră a fost concentrată, în mod special, asupra problemelor culturii românești în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Bucovina“ (p. 22).

CAPITOLUL I al lucrării conține următoarele cinci subcapitole: I.1. *Cadrul social politic* (p. 26–37), I.2. *Legăturile culturale ale bucovinenilor cu românii din Principate și din Transilvania* (p. 38–48), I.3. *Presa și societățile culturale* (p. 49–67),

I.4. Școala, teatrul și literatura (p. 68–90), I.5. Muzica și pictura (p. 91–117). Subcapitolele sunt însoțite de numeroase trimeri bibliografice (p. 118–127).

În general, în *primul subcapitol*, este analizat impactul revoluției de la 1848 și problema autonomiei în Bucovina (p. 26–29), sunt puse în valoare câteva aspecte esențiale ale politicii austriece în Bucovina perioadei administrației militare și a încorporării la Galiția, politică cu rezultate generale defavorabile românilor (p. 29–30), este oferit un rezumat al ideilor conținute în studiul lui Radu Grigorovici *Politica austriacă și rezultatele ei neașteptate* (p. 30–31), studiu bazat pe o comparație cu sfaturile conținute în *Il Principe*. Totodată, este amintită tendința manifestată deseori în istoriografia străină de subliniere a „misiunii civilizatoare” a Austriei în Bucovina, coroborată cu trecerea sub tăcere a realizărilor culturii medievale moldovenești în această provincie (p. 31–32), sunt trecute în revistă cele 7 documente imperiale prin care austriecii recunoșteau autonomia Bucovinei (p. 32–33) și se emite o apreciere foarte interesantă privind poziția istoricilor relativă la politica austriacă față de români.

„Istoricii afirmă că nici în arhivele imperiale Haus-Hof-und Staatsarchiv de la Viena sau cele ale cancelariilor aulice nu se găsește nici o dispoziție sau indicație de desființare a drepturilor românilor. Ceea ce istoricii de atunci și de astăzi au considerat o acțiune dușmănoasă a Habsburgilor – în special, colonizarea germanilor, susținerea arendărilor și vânzărilor de moșii boierești abandonate în seama vechililor și tolerarea tacită a dominației Galiției (în instanțele superioare) – avea un substrat de altă natură, și anume de sorginte economică” (p. 33). Subscriem la această judecată de valoare deoarece nu se poate susține ideea că austriecii au dorit și urmărit să le facă neapărat rău românilor bucovineni, dar aceștia au avut nenorocul că politica austriacă le-a sacrificat uneori automat interesele în virtutea „rațiunii de stat”, pentru „interesele superioare” ale Imperiului.

Primul subcapitol mai conține câteva aprecieri interesante privitoare la rolul Cernăuțului în modelarea caracterului unitar al revoluției române de la 1848, datorită prezenței aici a unor frunțași revoluționari moldoveni, munteni și transilvăneni (p. 34) și la problema ruteană în Bucovina („revoluția europeană de la 1848 pune pe plan local, în Bucovina, problema slavă sub diferitele ei aspecte și mai ales predominant ruteană”, p. 34). Sunt oferite câteva aprecieri interesante ale unor istorici ucraineni (O. Subtelny, M. Hrușevski și A. Jukovsky) privind mișcarea ruteană din Bucovina în ultimele decenii ale secolului XIX (p. 35). Două interesante judecăți de valoare sumative potențează concluzia generală a primului subcapitol: „O clasă politică a românilor bucovineni practic încă nu exista la 1848. Ea se reducea la câțiva boieri luminați, în fruntea cărora era familia Hurmuzaki...” (p. 36); „Referindu-ne la perioada de la 1848, putem afirma că o clasă a intelectualilor români în Bucovina nu exista” (p. 37).

Subcapitolul doi pune – în general – în evidență legăturile și influențele reciproce dintre elitele culturale ale românilor din Bucovina, Transilvania și Principate, precum și „aportul bucovinenilor la îmbogățirea culturii neamului românesc” (p. 41). Autorul conchide că „anul 1848 deșteaptă și în Bucovina conștiința națională și conștiința de drepturi. Meritul pentru această redeșteptare se cuvine în primul rând familiei Hurmuzaki, precum și mișcării românilor din Transilvania” (p. 38). Totodată, urmând și amplificând o mai veche idee a lui Nicolae Iorga, autorul arată că „... ruperea legăturilor dintre clerul din Bucovina și clerul din Moldova, dintre familiile nobile rămase în Bucovina – un Ienachi Cantacuzino, reprezentanții familiei Balș, cu boierul Vasile Balș, care a jucat un rol important în viața socială și politică a Bucovinei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea etc. – și cele din Principate a creat o situație în care cultura nu mai avea posibilitatea să

prosperă. S-au mai pierdut cronicile, mărturiile trecutului comun, care se păstrau, în cea mai mare parte, în familiile boierilor mari, care știau valoarea lor“ (p. 39).

Subcapitolul trei tratează succint problema apariției și evoluției presei și a societăților culturale românești din Bucovina. Cititorul găsește informații interesante relative la ziarul „Bucovina“, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina“, Arboroasa, Societatea academică română „Junimea“, societățile „Bucovina“, „Moldova“, „Academia Ortodoxă“, Societatea Academică „Dacia“, Societatea muzicală „Armonia“, Societatea doamnelor române din Bucovina, Societatea „Școala Română“, Societatea autonomiștilor naționali, ziarul „Patriot“ (lb. germană), Societatea politică „Concordia“, revista literară „Aurora Română“, ziarul „Gazeta Bucovinei“, „Revista Politică“ (cu „Foița Revistei Politice“), „Deșteptarea“, „Patria“, „Sentinela“, „Timpul“ și revista „Junimea literară“. O fericită judecată de valoare sintetizează în chip fericit esența acestui subcapitol. Astfel, autorul arată că societățile culturale „...constituiau o formă specifică de manifestare a conștiinței sociale, cu pronunțat caracter național. Aceste întruniri în societăți ale diferitelor categorii sociale (mai ales ale studențimii) nu au cunoscut o largă răspândire în tot spațiul românesc. Ele aveau o aplicare practică în Bucovina, unde, în mozaicul de naționalități al Imperiului Habsburgic, fiecare naționalitate încerca să se afirme pe tărâm propriu național, utilizând modalitățile și tradițiile medievale universitare (cu precădere, societățile studențești), de factură germană. Fiind o modalitate de protest, de rezistență față de politica austriacă, organizarea societăților a fost concomitent și o bună școală, în cadrul căreia s-au format generații de intelectuali români, care vor juca un rol important în realizarea unității culturale și naționale a românilor, culminând cu momentul Marii Uniri de la 1918“ (p. 63).

Subcapitolul patru analizează evoluția școlii (p. 68–75), teatrului (p. 76–84) și literaturii românești (p. 84–90) din perioada administrației austriece. Autorul arată că istoria școlii și învățământului românesc din Bucovina în perioada amintită a cunoscut patru etape: etapa cărmuirii militare (1775–1786); etapa încorporării Bucovinei la Galiția (1786–1850); etapa subordonării față de Consistoriul ortodox-oriental din Cernăuți (1850–1869); etapa 1869–1918, marcată de influența „Legii generale asupra învățământului pentru Imperiul Austro-Ungar“ (p. 70). În ceea ce privește istoria teatrului românesc, se arată că „cel dintâi sol al Moldovei din domeniul artei teatrale“, sosit în Bucovina, a fost acrobatul Nicolae Doroșan care a cerut în 1855 încuviințarea autorităților de a susține reprezentații de pantomimă și acrobație în Cernăuți (p. 76). Totodată, „prima prezență a unui teatru profesionist român la Cernăuți e semnalată în anul 1864. Aceasta a fost trupa a Ștefaniei Tardini“ (p. 78). În afara vizitelor trupelor românești profesioniste de teatru venite din Regat, „teatrul românesc din Bucovina a rămas să fie cultivat doar de diletanți“ (p. 83). Demn de remarcat este faptul că autorul semnalează existența lucrării păstrată în manuscris la Arhivele Naționale din București a lui Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc din Bucovina 1853–1913*, din care extrage câteva referiri interesante. Prezentând sintetic evoluția literaturii românești din Bucovina, autorul arată că „scrisul românesc din Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea a valorificat creația populară orală, dar totodată a și respectat modelul marilor scriitori clasici Mihai Eminescu, Ion Creangă, Barbu Ștefănescu-Delavrancea etc. Un ecou puternic în Bucovina a avut poezia ardelenilor George Coșbuc și Octavian Goga“ (p. 90). O remarcă subtilă, ieșită oarecum din „tiparele“ istoriografiei românești, vine să probeze onestitatea profesională a autorului și acuratețea judecății sale istorice. Astfel, Ilie Luceac conchide că „geneza, evoluția și afirmarea clasei intelectuale românești în Bucovina stă sub sem-

nul acțiunii culturale a Imperiului Habsburgic, oricât am detesta rezultatele păgubitoare ale asuprairii și influenței străine (subl. ns.). Făcând abstracție de toate vicisitudinile vremii, o clasă a intelectualilor români în Bucovina a putut să apară, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numai datorită prezenței școlii. Seria începe cu înființarea, în 1808, a Liceului (Landgymnasium), devenit ulterior «Aron Pumnul», apoi continuă cu Institutul Teologic (1825), cu Catedra de Limba și literatura română (1849) și culminează cu înființarea Universității Francisco-Iosefină“ (p. 74).

Subcapitolul cinci oferă date interesante despre evoluția muzicii și picturii din Bucovina perioadei stăpânirii austriece. În introducere, lui Ciprian Porumbescu îi sunt dedicate câteva pagini scrise cu dragoste și obiectivitate (p. 91–101). În continuare, sunt oferite date interesante despre alți patru compozitori și muzicieni ai Bucovinei, Eusebie Mandicevski, Alexandru Voevidca, Isidor Vorobchievici și Tudor, cavaler de Flondor (p. 101–102). Partea a doua a acestui subcapitol (p. 103–117) este dedicată prezentării unor aspecte din viața și activitatea pictorului Epaminonda Bucevski. Merită a fi reținută remarca autorului, conform căruia, în Bucovina, „întreaga mișcare muzicală a fost promovată în mare parte de aristocrați. Acest lucru, cât și felul de a fi al bucovinenilor opreau să se facă prea multă zarvă, reclamă sau propagandă zgomotoasă în jurul artiștilor ce se afirmau, mai ales în timpul de până la 1918“ (p. 103).

CAPITOLUL II al lucrării conține următoarele cinci subcapitole: II.1. *Originile familiei Hurmuzaki* (p. 129–132); II.2. *Eudoxiu Hurmuzaki. Colecția de documente externe și Fragmente zur Geschichte der Rumänen (Fragmente din istoria Românilor)* (p. 133–147); II.3. *Gheorghe și Alexandru (Alec) Hurmuzaki. Ziarul „Bucovina“* (p. 148–154); II.4. *Hurmuzăkeștii – apărători ai limbii și tradițiilor culturale românești* (p. 155–162); II.5. *Hurmuzăkeștii și problema bisericii românești în cadrul Imperiului Habsburgic* (p. 163–171). Subcapitolele sunt însoțite de numeroase trimiteri bibliografice (p. 172–177).

CAPITOLUL III al lucrării conține două subcapitole: III.1. *Constantin Hurmuzaki – conștiință a culturii și a statalității românești moderne* (p. 179–217); III.2. *Alexandru Hurmuzaki și concepția „psihologiei popoarelor“ în secolul al XIX-lea* (p. 218–243). Notele bibliografice (p. 244–251) completează și potențază materialul acestui interesant capitol.

CAPITOLUL IV al lucrării are două subcapitole: IV.1. *Generația a doua a Hurmuzăkeștilor și idealul statului național unitar român* (p. 253–263) și IV.2. *Hurmuzăkeștii în posteritate* (p. 264–268), însoțite de note bibliografice (p. 269–270).

Primul subcapitol este dedicat prezentării vieții și activității lui Eudoxiu (Doxuță) Hurmuzaki, fiul lui Gheorghe Hurmuzaki, și a lui Constantin și Alexandru Hurmuzaki, fiii lui Nicolae Hurmuzaki. Autorul insistă asupra activității politice a lui Eudoxiu (Doxuță) Hurmuzaki, care „a luptat cu energie pentru drepturile națiunii sale și pentru prosperitatea Bucovinei“ (p. 253). Absolvent al colegiului *Theresianum* și al Facultății de Științe Juridice a Universității din Viena, funcționar în serviciul politico-administrativ al Bucovinei și la Ministerul de Interne al imperiului, Căpitan în ținutul Sucevei și Cernăuțului, membru în Dieta Țării și în Senatul imperial (p. 253), Doxuță Hurmuzaki a intrat în Partidul Național Român, alături de marele patriot bucovinean Iancu Flondor (p. 256). Totodată, el a condus în perioada 1887–1897 Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (p. 256), fiind ridicat la rangul de baron de către împăratul Franz Iosif (p. 258).

Autorul prezintă în continuare activitatea lui Constantin, baron Hurmuzaki, absolvent de studii filozofice și juridice la Viena și Cernăuți, fost funcționar la Procuratura finanțelor din Cernăuți, reputat specialist în domeniile entomologiei, botanicii, zoo- și philo-geografiei, membru de onoare al Academiei Române (1919), ale cărui contribuții științifice sunt trecute în lexicoanele și dicționarele de specialitate (p. 258–260). Deputat în Dieta Bucovinei (1910–1914), delegat în Comitetul școlar al Dietei, unde a pledat în favoarea învățământului românesc, a susținut cauza bisericii române din Bucovina și a „combătut ideea anunțată de ruteni în Consistoriu, care cereau ca dieceza să se delimiteze conform proporției numărului enoriașilor, aceștia fiind de diferite naționalități“ (p. 260). Argumentând împotrivirea sa față de această idee, Constantin Hurmuzaki arăta că „teritoriul istoric al Bucovinei va fi rupt în două părți, una curat ruteană, cealaltă – nu românească, ci o amestecătură de diferite naționalități. Căci rutenii, precum am zis, vor asimila ușor prin biserica națională minoritățile românești, pe când minoritățile rutene vor rămâne așa cum prosperează acum, cu toate că posedă preoți români, cele mai importante vor fi scutite prin confesiunea greco-catolică. Desigur nu vor fi asimilați nici nemții sau lipovenii, ungurii, slovacii și polonii, care locuiesc aproape toți între români. Teritoriul rutean (notă Ilie Luceac: se aveau în vedere comunele unde rutenii erau în majoritate) va reclama deci ușor introducerea limbii de oficiu rutene, pe când în părțile locuite de români a trebui să rămână limba germană limbă de oficiu, ca și până acum. S-ar putea chiar întâmpla anexarea teritoriului rutean la Galiția“ ... Singurul drept real care ne-a mai rămas în această țară cu trecutul ei curat românesc este dreptul de a ne manifesta ca români orișunde, fără deosebire de domiciliu“ (p. 260).

Alexandru Hurmuzaki a urmat studiile medii și superioare la Cernăuți, unde își ia și doctoratul în drept și devine funcționar la Procuratura finanțelor din acest oraș. Implicat în viața politică, a fost deputat în Camera parlamentului austriac din Viena și a îndeplinit funcția de Mareșal al Țării (Bucovinei, n.n.s.) și a luat parte cu însuflețire la evenimentele care au pregătit unirea Bucovinei cu România în 1918 (p. 261). Cu toate acestea, Alexandru Hurmuzaki, care era atunci președintele Dietei Bucovinei, a manifestat, conform aprecierii lui Radu Economu, citată de Ilie Luceac, „o atitudine conservatoare“ și a ezitat „a se ralia unor acțiuni naționale“ (p. 262). În plan cultural, Alexandru Hurmuzaki a fost ales în 1899 vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (p. 262).

Subcapitolul doi pune la dispoziția cititorului o serie de aprecieri și judecăți de valoare, relative la rolul familiei Hurmuzaki în istoria Bucovinei, printre care excelează cele emise de Nicolae Iorga (p. 265) și Radu Sbiera (p. 266). Astfel, marele pontif al istoriografiei românești considera în 1914 că „recunoștința pe care bucovinenii o datoresc familiei Hurmuzăkeștilor este desigur nesfârșită. Viața culturală din Bucovina, câtă este acolo, se datorește la doi oameni. În afară de valoarea lor personală, unul din ei reprezintă mai mult o familie, celălalt reprezintă mai mult o școală. Este vorba de Eudoxiu Hurmuzaki, care înseamnă întreaga lui familie: boierul primitor de oaspeți, largul împărțitor de daruri care a fost bătrânul Doxaki, și frații, care au stat în jurul lui și l-au ajutat într-o operă ce a fost continuată pe urmă de Constantin Hurmuzaki, în epoca Unirii, pe pământul însuși al Moldovei“ (în continuare, se vorbește despre rolul lui Aron Pumnul în viața culturală a Bucovinei). În partea finală a acestui subcapitol sunt trecute în revistă momentele esențiale legate de rededeșteptarea vieții culturale naționale a românilor din regiunea Cernăuți și a interesului pentru istoria Bucovinei. Astfel, sunt amintite înființarea la Cernăuți a Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu“ (20 mai 1989), fondarea în 1990 la Rădăuți a Societății pentru cultura și literatura

română în Bucovina (cu filiale în câteva orașe din România), apariția ziarelor independente din regiunea Cernăuți, „Plai Românesc“, „Arcașul“, „Curierul de Cernăuți“, „Concordia“ (ziar al Rădei supreme în limba română), fondarea revistelor „Glasul Bucovinei“, „Țara Fagilor“, „Septentrion literar“ (revistă a Asociației scriitorilor români bucovineni din Cernăuți), înființarea editurii *Alexandru cel Bun* din Cernăuți, deschiderea consulatului român din acest oraș în 1999, înființarea de către Guvernul României a Centrului *Eudoxiu Hurmuzaki* pentru românii de pretutindeni, în urma unei hotărâri votate în 1998 (p. 267–268).

ÎNCHEIEREA lucrării conține o serie de judecăți de valoare profunde relative la esența și posibilitatea manifestării plene a actului cultural în Bucovina, și rezumă rolul familiei Hurmuzaki în conturarea destinului cultural-istoric al Bucovinei. Astfel, autorul arată că „un popor divizat sub stăpâniri străine, compus din elemente eterogene, anarhizat, sărăcit, nu va da nicidecum o mare cultură națională. Civilizația este strălucirea și luxul popoarelor bogate. ... Lipsa de liniște și lipsa de independență politică sunt desigur două cauze importante care au împiedicat pe românii din Bucovina să se ridice în secolul al XIX-lea la o cultură originală și creatoare ... Cert este că fără Ardeal, românismul din Bucovina nu se putea realiza în creația de cultură. Nici temelia materială pentru această creație nu era posibilă cu această destrămare de forțe, nici concentrarea forțelor vii ale neamului spre un ideal de cultură unic. Ce cultură originală și mare se putea naște la un popor, la care nu era o solidaritate în vederea unui țel unic, Bucovina fiind mereu germanizată și slavizată? Cultura înaltă presupune unitate spirituală și aceasta e legată de cea politică“ (p. 271).

Rezumând rolul familiei Hurmuzaki în devenirea cultural istorică a Bucovinei, autorul arată că Hurmuzacheștii au fost „ctitori de publicații, întemeietori de societăți culturale românești, apărători ai bisericii ..., prețuitori ai limbii și datinilor strămoșești; propagatori ai teatrului profesionist românesc în Bucovina; apărători ai școlii și istoriei naționale – pavază împotriva germanizării și slavizării elementului autohton...“. Totodată, „ei au știut să folosească cultura străină ca mijloc de a înainta și spori cultura națională. Toate realizările pe care le-a înregistrat obștea bucovineană în perioada respectivă (a doua jumătate a secolului XIX, *n.ms.*) – școala românească, presa, activitatea societăților – au demonstrat că nu o cultură occidentală pură poate substitui pe cea medievală românească, ci o nouă fază a culturii românești, care evident a fost marcată de originalitate și valoare“ (p. 273).

La finele acestei analize, câteva concluzii se impun cu necesitate. Lucrarea istoricului cernăuțean iese în evidență prin îmbinarea unei documentări minuțioase cu un stil elegant și cu judecăți de valoare profunde. Prezentarea și analiza unor opinii relative la Bucovina ale istoricilor ucraineni este deosebit de utilă, avându-se în vedere faptul că lucrările acestora sunt în general foarte puțin cunoscute în România. Lucrarea recenzată are meritul incontestabil de a sugera rolul fundamental al clasei boierești în devenirea culturală a Bucovinei, rol deseori ocultat sau analizat extrem de sumar în majoritatea lucrărilor istoricilor români. Totodată, prezentarea *in extenso* a unor concepte și teorii legate de etnopsihologie, disciplină științifică fondată în secolul XIX de către savanții germani Moritz Lazarus (1824–1903) și Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899), oferă o explicație pertinentă relativă la metodele și scopurile luptei culturale a elitei românilor bucovineni, valabile, cel puțin parțial, până în zilele noastre. Având în vedere toate aceste aspecte, considerăm că lucrarea semnată de Ilie Luceac se constituie într-o realizare remarcabilă a istoriografiei românești contemporane, drept pentru care o recomandăm cititorilor cu toată căldura.

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale sau eseuri, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, precum și materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum douăzeci și cinci de pagini dactilografiate la două rânduri (intervale), sau culese la calculator, cu un scurt rezumat (zece rânduri) în limba română sau engleză. Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare. *Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.*

*
* *
*

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU

Bun de tipar: 14.II.2003

Apărut 2003

Coli de tipar: 8

Tehnoredactare computerizată:

Editura INFO-TEAM Ltd.

Tel.: 230 51 88

Fax: 230 51 89

Tiparul executat la

Imprimeria Tudor

Tel: 420.16.46

ISSN 1222-5606